

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-
практичної конференції**

**«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І
ПРАКТИКИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА
СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІРИ»**

присвяченої пам'яті професора Ващенко Ірини Володимирівни

27-28 грудня 2021 року

Частина II

Сєвєродонецьк-2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ВІННИЧЕНКА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ
СКОВОРОДИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДИЯЛЬНОСТІ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ІМЕНІ ІВАНА КОЖЕДУБА
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ВІДКРИТОГО МІЖНАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ, ПСИХОТЕРАПІЇ ТА УПРАВЛІННЯ, М. ОДЕСА
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА АКАДЕМІЯ
ВИЩА ДЕРЖАВНА ПРОФЕСІЙНА ШКОЛА ІМ. СТАНІСЛАВА ПІГОНЯ (ПОЛЬЩА)
ВИЩА ШКОЛА VISTULA (ПОЛЬЩА)
МІЖНАРОДНЕ ТОВАРИСТВО КАТАТИМНО-ІМАГІНАТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ (АГКВ)
(АВСТРИЯ-НІМЕЧЧИНА)
ВИЩА ШКОЛА ІМЕНІ БОГДАНА ЯНЄСЬКЕГО (ПОЛЬЩА)
КРАКІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
RZESZOW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY I. ŁUKASIEWICZ (ПОЛЬЩА)
POLITECHNIKA RZESZOWSKA (ПОЛЬЩА)
УНІВЕРСИТЕТ АГДЕРА (НОРВЕГІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ПРОВІНЦІЇ НУРЛАНД (НОРВЕГІЯ)
ВЕЛИКОТИРНОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ (БОЛГАРІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК (НІМЕЧЧИНА)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Частина II

Варшава-Вінниця-Дніпро-Дрезден-Жешув-Запоріжжя-Івано-Франківськ-Київ-Краків-
Кропивницький- Львів-Люблін-Мелітополь-Нурланд-Нюртинген-Одеса-Переяслав-
Хмельницький-Северодонецьк-Суми-Ужгород-Харків-Херсон-Хмельницький-
Чернівці-Штутгарт

УДК 159.9.072 + 173.7 + 178.1 + 178.8 + 316.6

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(протокол № 5 від 29.12.2021 р.)*

Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики : зб. наук. праць / За заг. ред. проф. Н. Є. Завацької. – К. : ПВТП «LAT&K», 2021. – Ч. II. – 139 с.

Видання розраховане на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, фахівців в сфері здоров'язбереження людини.

УДК 159.9.072 + 173.7 + 178 + 316.6

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за редагування, підбір і точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

Матеріали подано в авторській редакції та друкуються мовою оригіналу.

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
2021

© Колектив авторів, 2021

The Volodymyr Dal East-Ukrainian National University, 2021

ЗМІСТ

Антоненко О.М. ПОЗИТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.	7
Бозоян М.А. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ.....	9
Бочелюк В.Й., Сухенко І.І., Ломанова Л.С. ЗВ'ЯЗОК ПРОЯВІВ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ З ПСИХОЛОГІЧНИМ БЛАГОПОЛУЧЧЯМ МОЛОДІ.....	11
Боярин Л.В., Циганок Д.М., Мельник А.В. ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	14
Візнюк І.М., Лук'янюк О.В., Завацька Н.Є. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ВЕКТОРІ ЇЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ.....	18
Гейко Є.В., Завацька Н.Є., Мальцева А.Р. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЛІСИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	20
Гоян І.М., Завацький В.Ю., Морозова М.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ САМООРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ: ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ.....	23
Добровольська Н.А., Кривобогова Н.С., Ольхова Є. ПРОБЛЕМА ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ.....	26
Durkalevych I. POCZUCIE SKUTECZNOŚCI STUDENTEK KIERUNKÓW NAUCZYCIELSKICH POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ UCZELNI: BADANIE PORÓWNAWCZE.....	29
Дятченко Д.О., Мірошникова Н.С., Заїка М.Р. ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ РЕАЛЬНОЇ ТА ПОТЕНЦІЙНОЇ НЕБЕЗПЕКИ.....	31
Жигаренко І.Є., Смирнова О.О., Запасна О.Ф. КОМУНІКАТИВНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	34
Zavatska N.Ye., Sotnikova K.K., Spytska L.V. PERSONAL DESTRUCTION AND PROFESSIONAL HEALTH CARE....	38
Zavatska N.Ye., Fedorova O.V., Zakorko K.P. PECULIARITIES OF BUSINESS COMMUNICATIVE CULTURE OF PERSONALITY.....	41
Zavatska N.Ye., Lytvynenko O.O., Kolmychenko M.O.	

REACTIONALIZATION OF MINORS IN EDUCATION INSTITUTIONS.....	44
Zavatska N.Ye., Seredyna A.V., Voroshylova V.Yu., Honcharova M.V.	
PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH ADAPTATION DISORDERS.....	47
Завацький В.Ю.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИЦИПАЦІЇ У ОСІБ З РОЗЛАДАМИ ОСОБИСТОСТІ.....	50
Завацький Ю.А., Нагорянська С.С., Проценко В.В.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ЗАНЯТЬ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ	53
Заверуха О. Я., Ковальчук З.Я., Брильова А.В.	
КАТЕГОРІЯ «ІДЕНТИЧНІСТЬ» В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ.....	57
Зликов В.Л., Савчук О.А., Лукомська С.О., Котух О.В.	
ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ПРИ ПОБУДОВІ КОМУНІКАЦІЇ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ	61
Коваленко А.Б., Завацька Н.Є., Гетта А.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	64
Комар Т.В., Гетта О.М., Кацинська М.В.	
САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ НАУКОВИХ РЕФЛЕКСІЙ.....	66
Кононенко О.І., Ястремський П.Ф., Квятковський І.В.	
ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ.....	70
Кузікова С. Б., Пухно С. В., Терехов А.В.	
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	72
Lytvynenko O.D., Zavatskyi V.Yu., Zhernova D.S.	
FEATURES OF THE ADAPTATION POTENTIAL OF MODERN YOUTH.....	75
Лукашов О.О.	
СОЦІАЛЬНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РІВНІ В ІЄРАРХІЧНІЙ СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	78
Мейтарчан С.Ю., Блискун О.О., Мирошніченко Є.В.	
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ДО МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ.....	80
Михайлишин У.Б., Шелест О.В., Василенко С.О.	
ВПЛИВ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН НА ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	81
Milushyna M.	
ZJAWISKO WSPÓLUZALEŻNIENIA W RODZINIE.....	82
Панов М. С., Бочелюк В.Й., Сільченко Є.О.	

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ.....	86
Пілецька Л.С., Пілецький В.С., Янович І.В.	
СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	89
Попович І.С., Завацький Ю.А., Гайворонська В.Г.	
КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ МАЙБУТНЬОГО.....	92
Tkach A., Ostasz G.	
WPLYW INSTYTUCJI GOSPODARCZYCH I FINANSOWYCH NA ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI.....	96
Tkach A., Radwański R.	
ARCHITEKTURA FINANSOWA INSTYTUCJE FINANSOWYCH MIĘDZYNARODOWE.....	101
Tkach A., Śmiechowski M.	
ROZWÓJ POJĘCIE I FUNKCJE FINANSÓW PUBLICZNYCH.....	103
Tkach A.	
INSTITUTIONAL MEASUREMENT OF THE NEW ECONOMY AS AN INTEGRATED BASIS OF PUBLIC DEVELOPMENT.....	105
Tkach T.	
LIFELONG LEARNING AS RESOURCE OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY.....	107
Toba M.V., Zavatska N.Ye., Toba B.Yu.	
CROSS-CULTURAL STUDY OF ATTITUDE TO ATTENTION DEFICIENCY SYNDROME.....	110
Турбан В.В., Омелянюк С.М., Шеремет А.М.	
ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА ЦІННОСТЕЙ.....	113
Царенок Л.Б.	
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	116
Чала Т.І., Сухенко І.І., Мірошниченко В.О.	
ОСОБЛИВОСТІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	118
Шевченко Р. П., Шаповалова В.А., Капаєва А.В.	
АНАЛІЗ СОЦІО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	122
Шевяков О.В., Хатіпов М.О., Казакова Ю.О.	
ДИНАМІЧНІ СОЦІОТЕХНІЧНІ СИСТЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	124
Юрчинська Г.К., Завацький Ю.А., Сухенко І.І.	
ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ.....	126
Відомості про авторів.....	
	131

ПОЗИТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Міжкультурна адаптація студентської молоді, при всьому різноманітті визначень та підходів до вивчення цього конструкту, тісно пов'язана з особистістю самого студента. Взаємному впливу характеристик особистості на міжкультурну адаптацію присвячено велику кількість досліджень.

Рівень суб'єктивного благополуччя у процесі міжкультурної адаптації студентської молоді, виражений у високих показниках суб'єктивного благополуччя особистості та низьких показниках соціокультурної дезадаптації, безумовно впливає на якість результатів навчальної діяльності студентства.

Як вказують дослідники, сам задоволеність життям, самооцінка і самоефективність є показниками суб'єктивного благополуччя індивіда. Слід також зазначити, що самоефективність особистості тісно пов'язана з ефективністю її навчальної діяльності. Показник соціокультурної адаптації також тісно пов'язаний з ефективністю навчальної діяльності як зворотний кореляційний зв'язок.

Завданням цього етапу дослідження виступила перевірка гіпотез: про наявність значних взаємозв'язків між провідними якостями особистості студента та їх суб'єктивним благополуччям; про наявність специфічних зв'язків між певними якостями особистості – суб'єктивним благополуччям та соціокультурною адаптацією студентів.

Суб'єктивне благополуччя – важливий показник психоемоційного стану особистості, що включає задоволеність життям (ШЗЖ), самооцінку (ШС) та самоефективність (ШЗЕ). За результатами аналізу відповідей респондентів близько половини з них мають низькі показники суб'єктивного благополуччя. Високе суб'єктивне благополуччя ШЗЖ, ШС, ШЗЕ – вище середнього по всій вибірці; низьке суб'єктивне благополуччя – принаймні 2 з 3 (ШЗЖ, ШС, ШЗЕ) нижче середнього за вибіркою.

Чинники, що впливають на суб'єктивне благополуччя студентської молоді в процесі її міжкультурної адаптації (за ступенем значущості): *соціокультурна адаптація* (міжособистісне спілкування, академічна адаптація, приналежність до групи, екологічна адаптація, володіння мовою), *стратегії подолання стресових ситуацій* (асертивні дії, вступ у соціальний контакт, пошук соціальної підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, уникнення, непрямі дії, асоціальні дії, агресивні дії), *міжкультурна компетентність* (міжкультурна стабільність (індивідуальні особливості особистості, які дозволяють бути стійкою до стресових ситуацій

міжкультурного спілкування); міжкультурний інтерес (бажання спілкуватися з людьми з інших культур, інтерес до культури та культурних відмінностей); відсутність етноцентризму (установка на повагу та прийняття культурної різноманітності); управління міжкультурною взаємодією (володіння широким спектром комунікативних навичок, важливих при міжкультурному спілкуванні).

Соціокультурна адаптація у нашому дослідженні є найбільш значущим чинником, що пов'язаний з суб'єктивним благополуччям студентської молоді. У той же час воно значуще впливає на ефективність міжкультурної адаптації. Будучи найбільш значущим фактором, пов'язаним із суб'єктивним благополуччям студентів, саме соціокультурна адаптація дозволяє визначити, які особистісні характеристики сприяють захисту від міжкультурної дезадаптації, тим самим зменшуючи його негативний вплив на суб'єктивне благополуччям студентів.

Показник стратегій подолання стресових ситуацій тісно пов'язаний із суб'єктивним благополуччям та міжкультурною адаптацією студентської молоді – чим більш конструктивними є стратегії подолання стресових ситуацій, тим вище суб'єктивне благополуччя і менше рівень міжкультурної дезадаптації. Крім того, стратегії подолання стресових ситуацій впливають й на ефективність навчальної та виховної діяльності, а також тісно пов'язані з ризиками міжкультурної дезадаптації.

Міжкультурна компетентність виявилася третім за значимістю чинником, що впливає на суб'єктивне благополуччя студентської молоді в процесі її міжкультурної адаптації.

Всі сильні сторони особистості показали значущі ($p \leq 0,01$) кореляційні зв'язки із задоволеністю життям, самооцінкою, самоефективністю та соціокультурною адаптацією, при цьому можна виділити показники з найбільш сильним кореляційним зв'язком.

Найбільший прямий зв'язок із задоволеністю життям, самооцінкою, самоефективністю та зворотний зв'язок із соціокультурною дезадаптацією студентів демонструють якості такі особистості: цікавість, енергійність, любов, подяка, оптимізм. Також слід зазначити якості, крім згаданих, що мають дещо нижчі за абсолютним значенням, проте високо значущі ($p < 0,05$) показники прямої кореляції з самоефективністю та зворотної кореляції з міжкультурною дезадаптацією студентів: креативність, широта бачення, критичне мислення, хоробрість, наполегливість, чесність, доброта, соціальний інтелект, неупередженість, лідерство.

Виходячи з виявлених кореляційних зв'язків, можна стверджувати, що провідні якості особистості мають значущі зв'язки з суб'єктивним благополуччям студентів, більше того, особистісне благополуччя у міжкультурній адаптації студентської молоді найбільше пов'язано з такими якостями особистості: креативність, цікавість, широта бачення, критичне

мислення, хоробрість, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний інтелект, неупередженість, лідерство, вдячність та оптимізм. Це підтверджує висунуті гіпотези.

Отже, можна узагальнити, що близько третини респондентів по вибірці мають незадовільне суб'єктивне благополуччя і мають прояви соціокультурної дезадаптації, що свідчить про необхідність впливу з метою стимулювання особистісного потенціалу студентської молоді у галузі нарощування міжкультурних компетенцій редукування негативного впливу зовнішніх чинників (опанування ефективними копінг-стратегіями, розвиток якостей особистості, що стимулюють суб'єктивне благополуччя та психологічну життєстійкість загалом).

Найбільш значущі чинники, що впливають на суб'єктивне благополуччя студентської молоді в процесі її міжкультурної адаптації: соціокультурна адаптація, стратегії подолання стресових ситуацій, міжкультурна компетентність.

Бозоян М.А.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

З розвитком інноваційних технологій і їх впровадженням стрімко змінюється сучасний світ, і його часто називають *технологічним*. Наступні 20 років можуть бути передбачені з точки зору розвитку технологій. На глобальному рівні вчені прогнозують, яким чином мають змінюватися бізнес-моделі, глобальна (планетарна) економіка: потоки фінансового капіталу між державами будуть сповільнюватися, натомість потоки знання і технологій зростатимуть. Відповідно до цих процесів змінюються життя і способи діяльності людини, життєві установки та цінності, соціальні умови і яким має відповідати людина. Враховуючи, що людина народжується у суспільстві і зобов'язана йому не менше, ніж своїм батькам, вже зараз можна констатувати, що останніми 20-30 роками людина становиться іншою, ніж всього років 15-20 тому. У контексті всіх цих прогнозів постає проблема розуміння місця людини в складному світі.

Поняття «компетентність» вже давно уживане в нашій повсякденній мові і більше не є суто науковим привілейованим терміном. Дослідження цього поняття часто супроводжується певними кваліфікаторами, а саме, комунікативними, цифровими, метакогнітивними, соціальними тощо. Всі вони є складовими навичками сучасних людей постмодерністського часу, які навчаються і удосконалюються протягом усього життя.

Як концепція, соціальна компетентність багатовимірна і складається з соціальних, емоційних, когнітивних і поведінкових навичок, які необхідний

для успішної соціальної адаптації та функціональності людини, зі здатністю до самоконтролю, повагою до громадських традицій і моральної орієнтацією. У дослідницькій літературі соціальна компетентність зазвичай визначається як «ефективність в соціальній взаємодії» в ширшому сенсі.

Загальним є спільний погляд на походження та функції соціальних компетенцій. Так наприклад, деякі вчені сходяться до того, що мірою соціальної компетентності беззаперечно є ефективність функціонування людини в соціальних ситуаціях в процесах взаємодії з іншими. Відповідно до цього, найбільш поширеними у визначенні соціальних компетенцій таких термінів, як комунікаційна компетентність (ефективність), реляційна компетентність (Spitzberg, Cupach, 1989), компетентність в процесі ефективної діяльності (Raven, Stephenson, 2001), соціальні та комунікативні навички (Maxim, Nowicki, 2003; Miller, Omens, Delvadia, 1991; Riggio, 1986), соціальні навички (Argyle, 1994; Oppenheimer, 1989), навички спілкування, здатність до адаптації (Sillars, Weisberg, 1990), риторична чутливість, а також багато різноманітних здібностей, вмій та характеристик (Greenspan, 1981; Zigler, & Phillips).

Соціальні компетенції формують складні навички, які дозволяють людині функціонувати успішно в різних соціальних ситуаціях. Одна з умов ефективного соціального функціонування людини це володіння емоційними та соціальними компетенціями, які забезпечують людині формувати успішну поведінку. Проте, навіть маючи однакові здібності, люди не завжди досягають однакових результатів у власному соціальному функціонуванні. Відмінності полягають у різних рівнях оволодіння соціальними навичками.

В перспективі, наукова спільнота окрім розвитку теоретичних засад, має здійснювати емпіричні дослідження механізмів оволодіння соціальними компетенціями та розвитку соціальної зрілості, зокрема у майбутніх правоохоронців, які є ключовими і сприяють їх особистісному розвитку і конструктивній участі в житті соціуму.

Список використаної літератури

1. Argyle, M. (1994). *Psychology Of Interpersonal Behaviour* . London, England: Penguin UK. 368 p.
2. Dodge, K.A., Pettit, G.S., McClaskey, C.L., & Brown, M. (1985). [Social Competence in Children](#). *Monographs of the Society for Research in Child Development*. Serial No. 213, Vol. 51, No.2, 1985.
3. Greenspan, S. (1981). Defining childhood social competence: a proposed working model. W: B. K. Keogh (red.), *Advances in special education* (t. 3, s. 1–39).
4. Life skills approach in Europe (2018). Электронный ресурс http://eaea.org/wp-content/uploads/2018/03/Life-Skills-Approach-in-Europe-summary_final.pdf (дата обращения 02.03.2018).

5. Maxim, L.A., Nowicki, S. J. (2003). Developmental associations between nonverbal ability and social competence. *Facta Universitatis*, 2, 745–758

6. Miller, M. L., Omens, R. S., Delvadia, R. (1991). Dimension of social competence: Personality and coping style correlates. *Personality and Individual Differences*, 12, 955–964.

Бочелюк В.Й., Сухенко І.І., Ломанова Л.С.

ЗВ'ЯЗОК ПРОЯВІВ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ З ПСИХОЛОГІЧНИМ БЛАГОПОЛУЧЧЯМ МОЛОДІ

У сучасних реаліях зростає актуальність такого завдання суспільної практики як розроблення ефективної методології і конкретних методик збереження психологічного здоров'я громадян. Означене завдання є міждисциплінарним, проте одна із ключових ролей у його реалізації належить психологічній науці. Справді, вивчення когнітивних, емоційних, комунікативних показників особистості, дослідження способів реагування людини у різноманітних життєвих ситуаціях є умовою створення ефективних практичних програм зміцнення не лише психологічного здоров'я, а й фізичного. У цьому контексті, актуальним є звернення уваги науковців до проблеми психологічного благополуччя особистості як однієї з базових психічних структур, що забезпечує повноцінне, стабільне формування особистості. Психологічне благополуччя залежить від низки чинників серед яких важлива роль належить стратегіям реагування людини у складних життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим, актуальними є наукові розвідки стосовно опановуючої поведінки особистості у руслі з'ясування її зв'язку з показниками психологічного благополуччя. Емпіричні дослідження цієї проблеми є цікавими не лише у плані заповнення дослідницьких «білих плям» та конструювання цілісної теорії емоційної стійкості особистості, а й у контексті розроблення відповідних корекційно-розвивальних програм спрямованих на подолання тривожності та формування стресостійкості. Тобто, актуальність дослідження задекларованої тематики визначається її теоретичною і практичною значущістю.

Термін «психологічне благополуччя» має низку трактувань у психологічній науці. На думку Ю. І. Кашлюка, психологічне благополуччя відображає якість життя, особисту гармонію, рівень реалізації власного потенціалу (Кашлюк, 2016). Одним з найбільш повних й інформативних є підхід К. Санько, що узагальнюючи погляди різних вчених пояснює цей феномен як цілісне переживання, що відображає успішність функціонування людини у соціумі, яке супроводжується позитивним емоційним фоном, функціональним станом організму та психіки, сприятливим самоставленням та довірливим ставленням до оточуючого світу (Санько, 2016). При цьому, авторка виокремлює такі компоненти феномену: 1) задоволеність життям; 2)

соціальне благополуччя, що передбачає соціальну підтримку, позитивний клімат, довіру у стосунках, відсутність конфліктів; 3) позитивний психофізіологічний стан; 4) усвідомлення власних цінностей та мотивів; 5) адекватна, позитивна самооцінка; 6) уміння використовувати наявні можливості для досягнення цілей; 7) самоефективність (Санько, 2016).

Заслужують на увагу виокремлені у контексті розроблення відповідної теоретичної моделі критерії феномену психологічного благополуччя: автономія, наявність системи життєвих цілей, гедонізм, компетентність, збалансована часова перспектива, усвідомлена система ціннісних орієнтацій, самоприйняття (Савіцина, Бабатіна). Зазначимо, що виділення цих структурних елементів бере свій початок з наукових розвідок К. Ріфф, яка була однією з перших дослідниць психологічного благополуччя (Ryff, 1995).

Як можна зрозуміти з викладених теоретичних положень велике значення для психологічного благополуччя має стратегія реагування на життєві труднощі. У цьому контексті, актуальним є дослідження опановуючої поведінки особистості, що розуміється як поведінка, що відображає процеси подолання складних життєвих ситуацій (Шиліна, 2015). Синонімами цього поняття є адаптивна поведінка або копінг-поведінка.

Т. Л. Крюкова виділяє три основних стилі опановуючої поведінки:

- 1) проблемно-орієнтований – спрямований на вирішення задачі шляхом раціонального аналізу складної ситуації;
- 2) емоційно-орієнтований – занурення в себе через особисті переживання та емоційні реакції;
- 3) дистанціювання від складної ситуації через різні деструктивні способи (наркотики, алкоголь, звинувачення інших) (Крюкова, 2004).

До структурних компонентів копінг-ресурсів відносять інтелектуальні ресурси, соціальну підтримку, емпатію, афіліацію та низький нейротизм. Відчуття контролю над середовищем сприяє формуванню емоційної стійкості й адекватному сприйняттю навколишніх подій. З огляду на це, виокремлюють такі копінг-стратегії подолання складних життєвих ситуацій: уникнення, вирішення проблеми, пошук соціальної підтримки. Основними функціями цих стратегій є регулювання емоцій й управління чинниками виникнення дистресу (Балакшина, Башилов, Башилова, Антоновский, 2016).

Не зважаючи на широке висвітлення проблеми опановуючої поведінки у психологічній науці, кількість відповідних досліджень залишається недостатньою. Водночас, наявні наукові розвідки характеризуються теоретичною спрямованістю, тоді як емпіричне вивчення феномену, на нашу думку, потребує інтенсифікації саме у контексті з'ясування особливостей психологічного благополуччя.

У результаті проведеного дослідження проблеми проаналізовано поняття «психологічне благополуччя» та «опановуюча поведінка».

Психологічне благополуччя пояснюється як переживання, що відображає успішність функціонування людини у соціумі, яке супроводжується позитивним емоційним фоном, функціональним станом організму та психіки, сприятливим самоставленням та довірливим ставленням до оточуючого світу виокремлено структурні компоненти та види цих психічних феноменів. Опановуюча поведінка (копінг-поведінка) – це поведінка, що відображає процеси подолання складних життєвих ситуацій. У результаті проведеного емпіричного дослідження з'ясовано, що у досліджуваній вибірці домінують середні показники психологічного благополуччя та його компонентів. Також переважання середніх рівнів фіксується у проявах різних видів опановуючої поведінки: конфронтації, дистанціюванні, прийнятті відповідальності, втечі, плануванні вирішенні проблеми, позитивній переоцінці. Виявлено домінування низького рівня у проявах самоконтролю та високого рівня у пошуку соціальної підтримки студентів. Зафіксовано обернений кореляційний зв'язок психологічного благополуччя з такими видами опановуючої поведінки як дистанціювання, пошук соціальної підтримки, втеча. Також існує прямий зв'язок показників психологічного благополуччя з рівнем розвитку самоконтролю у студентському віці. Занурення у світ фантазій, інтелектуалізація та раціоналізація проблеми, орієнтація на підтримку оточення є актуальними способами подолання кризи студентами. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розширенні вікового діапазону дослідження та з'ясуванні гендерних особливостей опановуючої поведінки і психологічного благополуччя особистості у студентському віці.

Список використаної літератури

1. Балакшина Е. В., Башилов Р. Н., Башилова С. М., Антоновский А. В. Исследование совладающего поведения педагогов общеобразовательных школ как фактора профессиональной деятельности. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология*. 2016. №4. С. 15-20.
2. Кашлюк Ю. І. Феномен психологічного благополуччя особистості як об'єкт наукового дослідження. *Херсон: Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2016, Вип.2, том 1. С. 70-74.
3. Крюкова Т.Л. Психология совладающего поведения: монография. Кострома: Авантитул, 2004. 344 с.
4. Савіцина Є. В. Психологічне благополуччя особистості: опис функціональної моделі. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості : зб. наук. праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Херсон, 14 травня 2020 р.)*. Херсон : ФОП Вишемирський В.С., 2020. С. 316-319

5. Санько К. Психологічне благополуччя як основа повноцінного та психологічно здорового функціонування особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. К. : 2016, Серія Психологія, (59). С. 42-45.

6. Шиліна А. А. Факторна структура опановуючої поведінки осіб з різним рівнем адиктивної ідентичності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 221–227.

7. Ryff C. The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69. P. 719 – 727.

Боярин Л.В., Циганок Д.М., Мельник А.В.

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Глобалізаційні зміни, що відбуваються в політичній, економічній та духовній сферах суспільства в останні десятиріччя, спричинюють радикальні зміни в психології ціннісних орієнтацій та, що важливо, впливають на перебіг формування здоров'язбережувальних компетентностей. Ці процеси змінюють структуру цінностей сучасного молодого покоління, оскільки ціннісні пріоритети, які кристалізуються в цей час, стають основою для утворення нової соціальної структури і парадигми українського суспільства.

З огляду на останні події у суспільно-політичному житті України, значного економічного зростання, розвитку інформаційних технологій та комунікацій загалом і того, як вони позначаються на сучасному суспільстві, проблема розвитку ціннісних орієнтацій та їх впливу на формування здоров'язбережувальної компетентності у студентської молоді набуває дедалі більшої актуальності.

Перш, ніж здійснювати аналіз впливу ціннісних орієнтацій студентської молоді на формування здоров'язбережувальної компетентності, розглянемо характеристику цього поняття. Адже аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» досліджена недостатньо та немає одностайної думки в його трактуваннях, що пояснюється поліфункціональним характером даного терміну. Варто відмітити, що серед складових ключових компетентностей, що мають стосунок до проблеми збереження та зміцнення здоров'я людини, науковці Д. Воронін, І. Зимня, В. Сергієнко виділяють компетентність здоров'язбереження.

Поняття «компетентність» – складне та багаторівневе і визначається як набір знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, способів діяльності, що сприяє особистому успіху, покращує якість освітнього процесу.

Здоров'язберігаюча компетентність розуміється як цілісне індивідуальне психологічне утворення особистості, спрямоване на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення. Передбачає наявність у людини комплексу сформованих навичок, до яких належать:

- 1) життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю
- 2) життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю
- 3) життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю.

Тому, в основу здоров'язбережувального освітньо-виховного процесу має бути покладено компетентнісний підхід як системоутворюючий фактор розвитку особистісних якостей студентів та формування позитивного ставлення до здоров'я людини.

І. Анохіна розглядає здоров'язбережувальну компетентність як готовність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого, так і оточуючих. Важливо відмітити, що на думку Н. Тамарської суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» проявляється у проведенні профілактичних заходів і застосуванні здоров'язбережувальних технологій людьми, що знають закономірності процесу здоров'язбереження.

Д. Воронін стверджує, що здоров'язбережувальна компетентність передбачає не тільки медично-валеологічну інформативність, але й застосування здобутих знань на практиці, володіння методиками зміцнення здоров'я й запобігання захворюванням. Формування спрямованості мислення на збереження й зміцнення здоров'я – невід'ємний компонент здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців [2].

О. Ахвердова та В. Магін зробили висновки про наявність культури здоров'я особистості, спираючись на такі критерії, як «когнітивний, мотиваційний, емоційний, комунікативно-діяльнісний та вольовий», та такі показники, як ціннісні орієнтації й особистісні якості. Цікаво, що О. Шаповал в цьому ж ключі пропонує визначити рівень сформованості світоглядної культури молоді на підставі показників пізнавального, оцінно-ціннісного і діяльнісного критеріїв. Проаналізувавши роботи вищезазначених учених та враховуючи специфіку напряму дослідження, С. Онищук визначив такі критерії формування здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх фахівців: аксіологічно-спонукальний, знанневий, практико-оздоровчий [5].

Заслугує на особливу увагу бачення М. Кагана, який до основних видів діяльності, визначених Б. Ананьєвим, Л. Виготським, С. Рубінштейном (гра (у дитинстві), навчання (у шкільні роки) та праця (у дорослому віці)), додав ціннісно-орієнтовану діяльність, яку вважає особливою, самостійною й життєво важливою формою духовної активності людини, необхідною в її практичному житті. Розкриваючи сутність ціннісно-орієнтованої діяльності,

науковець зауважує, що вона спрямована на будь-який об'єкт із метою визначення його значущості для даного суб'єкта, тобто його особистісної цінності [10].

Розглядаючи зміст здоров'язбережувальної компетентності серед багатьох робіт, на наш погляд, варто виділити підхід О. Дзятковської [3], яка вважає, що зазначена компетентність включає в себе здатність:

- *формувати* у педагогів мотивацію здорового способу життя і цінності здоров'я, довголіття, творчої самореалізації у трудовій діяльності, сімейному житті й соціальної активності;
- *регулювати* функціональний стан (способами, що не шкодять здоров'ю) з метою підтримки оптимальної працездатності;
- *визначати та застосовувати* індивідуально раціональні для людини прийоми навчальної (професійної) діяльності;
- *будувати* індивідуальну здоров'язбережувальну траєкторію освіти (професійної діяльності);
- *забезпечувати* еколого-психологічну безпеку педагогічного середовища, включаючи регуляцію міжособистісних стосунків, дотримання санітарно-гігієнічних вимог тощо.

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема збереження здоров'я особистості набуває особливої значущості у зв'язку із погіршенням стану здоров'я молоді. Однією із ключових компетентностей людини, які мають бути обов'язково сформованими у кожній особистості для її ефективної, повноцінної життєдіяльності й життєтворчості, визнається здоров'язбережувальна компетентність. Вона розглядається як основа буття людини, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя.

Методологічний концепт нашого дослідження відображає взаємозв'язок і взаємодію різних наукових підходів до вивчення проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності у студентської молоді та впливу на неї ціннісних орієнтацій. Провідне місце у становленні молоді особистості та в її одвічному прагненні до самореалізації – займає ціннісно-сміслова сфера, що охоплює ціннісні орієнтації й стосунки, а також систему особистісних смислів. Враховуючи зазначене, ми розглядаємо здоров'я не лише як вищу цінність людини, а й як основну цінність культури нації. Крім того, однією із важливих складових здоров'язбережувальної компетентності вважаємо ціннісне ставлення до здоров'я.

Список використаної літератури

1. Андрющенко Т. Аксиологічний аспект проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку / Т. Андрющенко // Нова педагогічна думка. - 2014. - № 1. - С. 78-81. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_24.

2. Воронін Д.Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Д.Є. Воронін. – Херсон, 2006. – 20 с.
3. Дзятковская Е. Н. Здоровьесберегающие образовательные технологии : новые акценты [Электронный ресурс] // Психология здоровья и личностного роста. – 2010. – №1. – Режим доступа до журн.:http://www.healthmusicpsy.ru/index.php?page=psychologiya_zdorovya&issue (29.09.11). – Назва з екрану.
4. [Іванчук А.П. Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді \(на прикладі крос-культурного дослідження\)](#) / А.П. Іванчук // [Вісник психології і соціальної педагогіки \[Електронний ресурс\]](#) : Зб. наук. праць. – Випуск 3. – К., 2010. – Режим доступу до збірника : www.psyh.kiev.ua.
5. Онищук С.О. Критерії, показники та рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх фахівців / С. О. Онищук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Випуск 3 К (97) 2018. – С. 387-390.
6. Психологія вищої школи. Практикум: Навч. посіб. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
7. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. 2-е изд. / Рубинштейн С. Л. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.
8. Рудева Л. С. Сутність волонтерського руху як виду соціально-психологічної роботи / Л. С. Рудева // [Вісник психології і соціальної педагогіки \[Електронний ресурс\]](#) : Зб. наук. праць. – Випуск 4. – К., 2010. – Режим доступу до збірника : www.psyh.kiev.ua.
9. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : Республика, 1993. – 415с.
10. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.
11. Rokeach M. The nature of human values / M. Rokeach. – N.Y. : Free Press, 1973. – 438s.

Візнюк І.М., Лук'янюк О.В., Завацька Н.Є.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ВЕКТОРІ ЇЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

Відповідність новим реаліям життя потребує гармонійного розвитку особистості й суспільства і постійної трансформації цінностей, які врівноважували б суперечності між тим, що вимагає суспільство, і тим, що потребує особистість. Високий рівень сучасних життєвих вимог потребує підвищеної уваги до проблеми психологічного здоров'я, яке в значній мірі зумовлює стійкість та надійність особистості. Зворотною стороною суспільного розвитку і прогресу є психосоматичні захворювання. Зростання психосоматичних розладів і травм, «психологічних бар'єрів» щодо інновацій, перевтома, емоційна напруженість, неврівноважені стани тощо сприяють дисгармонії майбутнього життєвого шляху особистості. Збереження психологічної стійкості особистості є актуальною проблемою, розв'язання якої означає досягнення особистістю гармонійного розвитку, підтримання оптимального психічного здоров'я протягом всього життя. Виникає потреба у виявленні та конкретизації характерологічних ресурсів людини, які б визначали значимість її соціальних установок і особистісних потенціалів; у встановленні чинників, які б сприяли збереженню психосоматичного здоров'я людини, особистісному становленню та самоконтролю.

Виявлені особливості психосоматичних порушень дозволили отримати інформацію про чинники, що зумовлюють поведінку та прояви соціально-психологічних особливостей осіб експериментальної групи, сформувати психодіагностичний інструментарій для наступного етапу дослідження. Для цього нами був використаний Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А. Маклакова і С. Чермяніна).

Результати свідчать про вплив на психосоматично здорових осіб загальнолюдських цінностей, які визначають сенс життя та стабільність психічних структур особистості. Експериментальні дані виявляють суттєво вищу адаптованість осіб КГ та їх раціональний підхід до життєтворення. Саме тому психокорекційна робота була побудована на формуванні позитивних характерологічних тенденцій гармонійної особистості.

Саме тому організація корекційного процесу відновлення психосоматичного здоров'я була спрямована на самовизначення ресурсів психологічної стійкості особистості кожного учасника, на зміну ставлення до проблемно-конфліктної ситуації, на розвиток самоактуалізації та формування належних смислових орієнтацій. Результати формувального експерименту не є предметом даної статті, проте зазначимо, що запропонований підхід дав достатньо високі результати ($t = 0,27$; $p \leq 0,01$).

Основною формою роботи з експериментальною групою осіб щодо оптимізації психологічної стійкості ми визначили фронтальні, групові та індивідуальні заняття. Фронтальна робота проводилася протягом 16 занять, один раз на тиждень, з додатковими рекомендаціями щодо подолання психологічної нестійкості та з домашнім завданням. Заняття, присвячені оптимізації психологічної стійкості в позанавчальний час, проводилися два рази на місяць із

виконанням танцювально-релаксаційних вправ. Крім того, окремі вправи з корекції стану збереження оптимального функціонування організму були складовою інших занять. Наприклад, 15 – 20 хв. приділяли формуванню психологічної стійкості на заняттях із виховання фізичної культури, валеології, етики тощо. Індивідуальна робота щодо відновлення психологічної стійкості проводилася у вільний від навчання час із тими студентами, психологічна стійкість яких за результатами дослідження мала низький рівень.

Психокорекційна програма містила комплекс тренувальних вправ, спрямованих на підвищення психологічної культури, розвиток самопізнання, самоактуалізацію, вдосконалення рефлексивних характеристик особистості, і передбачала оволодіння прийомами довільної психічної та психофізичної саморегуляції стану. Психокорекційний комплекс поєднував прийоми саморегуляції емоційного стану, контролю та зміни соматичних проявів емоцій, прийоми нормалізації психоемоційного стану через фізичний стан тіла – вправи тілесної терапії, прийоми релаксації та зняття психологічних бар'єрів, техніки гармонійного дихання, психофізичне тренування. Розвиток індивідуальних властивостей та психічних функцій особистості, що зумовлюють психологічну стійкість, передбачав корекцію самооцінки, вивчення сильних сторін особистості, розвиток впевненості в собі, формування вольових якостей, тренування довільної уваги, візуалізацію.

У визначенні особливостей прояву психопатологічних порушень в аспекті формування особистості та збереження стану її оптимального функціонування встановлено, що при соматичній патології спостерігається різна адаптивність і різні психосоматичні взаємовпливи: в основі формування соматичних захворювань центровими утвореннями є переживання, як наслідок втрати пристосування у зоні дискомфорту. Вказано, що під час захворювання відбувається переструктурування, зміна інформаційних і соціальних установок стану. Доведено, що деструктивні розлади є передумовою виникнення соматичних захворювань. Їх первинний генезис становить нозологічну форму прояву й відображає центральні переживання людини за складом важкості психологічного стану. Відзначено, що соматичне захворювання не прямо моделює відповідно стану переживання, а відображає процес складний і опосередкований. Досліджено, що зміни відбуваються у самих станах й інтерпретуються в психопатологічні порушення.

Перспективи подальшого дослідження полягають в уточненні та виявленні факторної ваги особистих потенціалів, здатних забезпечити психосоматичне здоров'я у професійній діяльності людини.

Список використаної літератури

I. Juneau, C., Pellerin, N., Trives, E., Ricard, M., Shankland, R., & Dambrun, M. (2020). Reliability and validity of an equanimity questionnaire: the two-factor equanimity scale (EQUA-S). *PeerJ*, 8, e9405. DOI: 10.7717/peerj.9405

2.Kim, Y. J., & Cho, J. H. (2020). Correlation between Preventive Health Behaviors and Psycho-Social Health Based on the Leisure Activities of South Koreans in the COVID-19 Crisis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(11), 4066. DOI: 10.3390/ijerph17114066

3.Laczkovics, C., Fonzo, G., Bendixsen, B., Shpigel, E., Lee, I., Skala, K., Prunas, A.; Gross, J.,Steiner, H., & Huemer, J. (2018). Defense mechanism is predicted by attachment and mediates the maladaptive influence of insecure attachment on adolescent mental health. *Current Psychology*, 39(4), 1388-1396. DOI: 10.1007/s12144-018-9839-1

4.Lawrence, K. C. (2020). A Study on the Psycho-social Factors Associated with the Mental Health of Uniformed Personnel in Internally Displaced Persons' Camps in Nigeria. *Community mental health journal*. DOI: 10.1007/s10597-020-00692-7

Гейко Є.В., Завацька Н.Є., Мальцева А.Р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЛІСИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема особистості є однією із ключових у психологічній науці. Зосередженість на феномені особистості визначається специфічним її статусом як об'єкта наукового дослідження. Сучасна наука знаходиться на етапі поєднання всіх знань про людину. Вивчення особистості забезпечує системне висвітлення об'єкта дослідження й відповідає тенденції цілісного пізнання людини (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Дорфман, В. Мерлін).

Цілісність визначається сукупністю зв'язків внутрішніх елементів системи й зовнішніх відношень, зв'язків і взаємодій. Внутрішні й зовнішні зв'язки цілісної системи певним чином відповідають один одному, гармонізовані. Упродовж становлення і існування цілісності постійно виникає певне неспівпадіння зовнішніх й внутрішніх зв'язків системи. Тому цілісність системи є результатом її попереднього розвитку, вона є результатом, що забезпечується здатністю зберегти такий стан у процесі постійного руху, змін і розвитку.

Таким чином, на основі результатів психологічного аналізу наукових студій можна зазначити, що цілісність є фундаментальною властивістю складних утворень (систем), властивості й потреби цілого виступають як важливі детермінанти розвитку, а розвиток саме властивості цілісності є критерієм розвитку.

За нашими спостереженнями, розвитку полісистемної цілісності особистості передують: вимогливість до себе та оточуючих, відсутність депресивних тенденцій, а також упевненість у собі, власній компетентності,

цілеспрямованість, наявність інтелектуальних потреб. Окрім цього, слід відзначити, що передумовою розвитку полісистемної цілісності особистості студентів є гнучкість, логічність.

Тобто полісистемна цілісність особистості взаємопов'язана із факторами, які уособлюють цілісність особистості у концепції Л. Сонді. Отже, “фактор h” (потяг до життя), “фактор p” (поширення влади над оточенням, підґрунтя щодо потреби трансформувати у свідомі (+) чи несвідомі (-) акції потягу), “фактор e” (совісність – відсутність совісті; терпимість – нетерплячість; доброта – злобність; готовність допомагати – злорадство), “фактор hu” (механізми психологічного захисту за типом блокування чи мімікрії перед небезпекою, амбітендентністю у відношенні двох потреб: ніжне кохання або розбещеність), “фактор k” (позиція, що приймає чи не приймає. Функція пов'язана із протилежними тенденціями “Я”: залучення до себе – інтроєкція (+) або негативизм, зречення (-), “фактор m” (стремління чіплятися за життя й буття; залежність від батьків або, навпаки, бажання бути вільним. Відзначені фактори виявили суттєвий кореляційний зв'язок із особистісними чинниками, що увійшли до структури цілісності особистості (за методикою Л. Сонді).

Специфіка зв'язку між факторами цілісності особистості, структурними складовими полісистемної цілісності й особистісними чинниками з означеним співвідношенням має точні якісні і кількісні показники. За результатом факторного аналізу виявлено, що для обох груп досліджуваних найсуттєвішими сферами, з якими пов'язана полісистемна цілісність особистості, є переживання краси як етичної категорії, “любов”, “наявність вірних друзів”, “упевненість у собі, свобода від внутрішніх суперечностей”, “пізнання (підвищення освіти, розвиток культури, інтелекту)”, “свобода як незалежність у вчинках та діях”, “щасливе сімейне життя”, “творчість”. Тобто схильність щодо самореалізації і реалізації потреби в діяльності та академічній діяльності студентів політологів, філологів, психологів сприяє розвитку полісистемної цілісності особистості.

Полісистемна цілісність особистості взаємопов'язана із факторами, які уособлюють цілісність особистості в концепції Л. Сонді. Так, стимулюючий вплив здійснюють фактори: “Фактор h” (потяг до життя), “фактор e”+ (совісність, терпимість, доброта, готовність допомагати), “фактор k” (прийняття себе та світу - залучення до себе – інтроєкція (+). Негативно впливають на розвиток цілісності особистості такі фактори: “фактор p” (поширення влади над оточенням, підґрунтя щодо потреби трансформувати у свідомі (+) чи несвідомі (-) акції потягу), “фактор e” (відсутність совісті; нетерплячість; злобність; злорадство), “фактор hu” (механізми психологічного захисту за типом блокування чи мімікрії перед небезпекою, амбітендентністю у відношенні двох потреб: ніжне кохання або розбещеність), “фактор k” (позиція, що приймає чи не приймає). Функція

пов'язана із протилежними тенденціями “Я”: залучення до себе – інтроекція (+) або негативізм, зречення (-), “фактор m” (стремління чіплятися за життя й буття; залежність від батьків або, навпаки, бажання бути вільним. Відзначені фактори виявили суттєвий кореляційний зв'язок із особистісними чинниками, що увійшли до структури цілісності особистості.

Тобто зв'язок між факторами цілісності особистості, структурними складовими полісистемної цілісності й особистісними чинниками з означеним співвідношенням виявляє точні якісні і кількісні показники. За результатом факторного аналізу визначено, що для обох груп досліджуваних найсуттєвішими сферами, з якими пов'язана полісистемна цілісність особистості, є переживання краси як етичної категорії, “любов”, “наявність вірних друзів”, “упевненість у собі, свобода від внутрішніх суперечностей”, “пізнання (підвищення освіти, розвиток культури, інтелекту)”, “свобода як незалежність у вчинках та діях”, “щасливе сімейне життя”, “творчість”. Тобто схильність щодо самореалізації і реалізації потреби в діяльності і академічній діяльності студентів політологів, філологів, студентів-психологів сприяє розвитку полісистемної цілісності особистості.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. (1980) Избранные психологические труды / Борис Герасимович Ананьев: В 2-х т. Т. I. – М.: Педагогика, 1980. – 232 с., ил. – (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
2. Интегральная индивидуальность, Я-концепция, личность / Под ред. Л. Я. Дорфмана. (2004). – М.: Смысл, 2004. – 319 с.
3. Интегративно-особистісний підхід у психологічній науці: монографія / [Г. О. Балла, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.]; за ред. Г. О. Балла (2012) – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.
4. Мерлин В. С. (1986) Очерк интегрального исследования индивидуальности. / В. С. Мерлин. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с.
5. Модифицированная методика Сонди. Тест восьми влечений. / Л. Н. Собчик (2003). – СПб: Речь, 2003. – 128 с.
6. Нартова-Бочавер С. К. (2008) Дифференциальная психология: учеб.пособие/ С. К. Нартова-Бочавер / 3-е изд., испр. - М: Флинта, 2008. – 280 с.
7. Столин В.В., Пантилеев С.Р. (1988) Опросник самоотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. - М., 1988. - С. 123-130.

Гоян І.М., Завацький В.Ю., Морозова М.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ САМООРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ: ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ

Розуміння основних системоутворюючих принципів розвитку особистості неможливе без звернення до синергетичного підходу, як напрямку інтеграційних досліджень, предметом яких є процеси становлення нових властивостей і якостей, явищ самоорганізації і нелінійних ефектів у складноорганізованих, відкритих, нерівноважних системах.

З'ясовано, що синергетична парадигма розглядається як утворення нової самоорганізації людини. Ідеї самоорганізації стають основою нового стилю мислення, а явища самоорганізації у процесах особистісного становлення і розвитку визначаються як найбільш перспективний напрямок у синергетиці. В цьому аспекті розроблена модель саморозвитку (Козловская, Епачинцева, 2013), що представляє собою відкриту систему, здатну приводити до реалізації внутрішніх потенцій суб'єктів. Важливими стають не тільки засвоєні знання, а й самі способи засвоєння і переробки навчальної інформації, розвиток пізнавальних сил, творчого потенціалу особистості; параметри розумової діяльності не встановлюються; питання мають узагальнюючий характер і сприяють пробудженню самостійності мислення.

Констатовано, що сучасні уявлення про поняття самоорганізації носять міждисциплінарний характер. Комбінації різних ідей і підходів концепції самоорганізації формують ядро так званих наук про життя, яке відоме також як теорія складності (Буданов, 2009; Князева, 2000).

З'ясовано, що у розвитку науки оформлення картини світу найбільш критично представлене через такі періоди: класичний – механічна картина світу; некласичний – квантово-релятивістська картина світу; постнекласичний – синергетична картина світу.

Визначено, що парадигма класичної науки основну увагу приділяла стійкості, порядку, однорідності, рівновазі – параметрам, які характеризують замкнуті системи і лінійні співвідношення. Освоєння систем, що саморозвиваються, передбачає нове розширення смислів категорії причинності. Вона пов'язується з уявленнями про перетворення можливості в дійсність. Цільова причинність, зрозуміла як характеристика саморегуляції і відтворення системи, доповнюється ідеєю спрямованості розвитку (Дзугаєв, 2007).

Вченими відзначалася першорядна роль соціального середовища у самоорганізації людини, з одного боку, як позитивна (Т. Гоббс, А. Маслоу, Е. Келлі, К. Роджерс та ін.) і з іншого, – як негативна (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.).

Як ознака переходу у нову некласичну методологію мислення з'являються багатовимірні людські світи, що забезпечують можливість багатовимірного буття людини, аналізуються життєві світи різної складності, виділяються особливим чином організовані життєві простори (Клочко, Галажинский, 2009).

У порівнянні з класичною наукою епоха некласичної науки розширила межі пізнання, перевела його на новий, більш складний рівень, але, як і класична наука, виявилася обмеженою у створенні справді єдиної наукової картини світу.

Сучасна наука домінуючими об'єктами дослідження ставить складні системи, що саморозвиваються, і орієнтує на аналіз феноменів становлення, розвитку та самоорганізації явищ реальності. Вона передбачає розгляд об'єктів в їх історичній перспективі, враховуючи синергетичні, кооперативні ефекти їх співіснування і взаємодії, а найважливішим завданням стає теоретична реконструкція досліджуваного явища у максимально широкому контексті його зв'язків і опосередкувань з метою відтворити цілісний і системний образ.

Крім того, для сучасної науки властива міждисциплінарна орієнтація і проблемно орієнтований науковий пошук, об'єктами якого частіше стають унікальні природні та соціальні комплекси, в структуру яких входить і сама людина.

До основних принципів такого пізнання можна віднести принцип переходу від аналізу до синтезу (узагальнення, появи цілісних уявлень і цілісної картини світу). Цей принцип проявляється в міждисциплінарності синергетики.

Важливе значення для становлення зазначеної парадигми має розвиток таких наукових напрямків як еволюційний універсалізм, синергетика, системний підхід (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Г. Хакен, Р. Том та ін.). Об'єднуючою ідеєю тут виступає подолання роздробленості сучасного наукового знання, вихід до цілісного бачення світу. Стверджується пріоритет глибинних людських інтересів і цінностей, що є особливо важливим при дослідженні особливостей процесу самоорганізації молоді.

Як об'єкти міждисциплінарних досліджень розглядаються системи, що характеризуються відкритістю і саморозвитком. Враховуються такі властивості реальності як нелінійність, спонтанність, динамічність тощо.

На передній план висуваються інтеграційні форми дослідницької діяльності; відбувається посилення процесів взаємодії принципів і уявлень картин реальності, що формуються у різних науках, а сама наука стає орієнтованою на порозуміння і діалог. Відбувається витіснення позитивістського способу, відмова від відповідної методології, що знаходить відображення у гуманітарних дисциплінах.

Роздуми про можливу побудову життя людини, ототожнення антропологічного з логічним, соціальним і психологічним смислами породили нові теоретичні концепції розуміння і дослідження людини, зокрема розгляду самоорганізації як чинника відповідальності.

Нові тенденції дозволили переглянути ставлення до природи і соціального світу, до оформлення новітніх ідеалів людської діяльності і

розуміння перспектив розвитку людини, її ціннісних меж, інноваційних смислів.

Розкрито концептуальні засади дослідження процесу самоорганізації молоді в умовах суспільних змін. Узагальнено, що синергетична парадигма розглядається як утворення нової самоорганізації людини. Ідеї самоорганізації стають основою нового стилю мислення, а явища самоорганізації у процесах особистісного становлення і розвитку визначаються як найбільш перспективний напрямок у синергетиці.

На основі теоретичного аналізу та емпіричної перевірки обґрунтовано визнана модель процесу самоорганізації, що включає особистісний компонент (вольові зусилля) і функціональні компоненти (цілепокладання, аналіз ситуації, планування, самоконтроль, корекція). При цьому у кожному з перерахованих процесів беруть участь вольові зусилля, спрямовані на мобілізацію власних сил і концентрацію активності суб'єкта в заданому напрямку, що забезпечує необхідне спонукання, ініціює етап планування і підтримує його в ході здійснення. Аналіз всіх компонентів структури моделі процесу самоорганізації дозволив визначити загальний рівень сформованості індивідуальної системи самоорганізації молоддю процесу власної діяльності, зокрема учбової.

Список використаної літератури

1. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 240 с.
2. Дзугаев К.Г. Парадигма самоорганизации: философский, историко-социальный и политологический аспекты. Цхинвал: Южная Аляния, 2007. 160 с.
3. Ишков А.Д. Учебная деятельность студента: психологические факторы успешности. М.: Изд-во АВС, 2004. 224 с.
4. Клочко В.Е., Галажинский Э.В. Психология инновационного поведения. Томск: Изд-во ТГУ, 2009. 240 с.
5. Князева Е.Н. Синергетический вызов культуре. В кн. Синергетическая парадигма. М.: Прогресс-Традиция, 2000. С. 243 – 261.
6. Козловская Т.Н., Епанчинцева Г.А. Самоорганизация как бесконечность развития личности. Интеграционный аспект. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 10-14. С. 3201 – 3205.

Добровольська Н.А., Кривобогова Н.С., Ольхова Є.

ПРОБЛЕМА ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

В умовах трансформаційних змін сучасного соціуму, коли виникає необхідність пошуку шляхів соціально-економічної перебудови, розвитку новітніх технологій, а важливими є завдання становлення і збереження інтелектуального та творчого потенціалу особистості, проблематика її обдарованості виходить на перший план. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають наукові студії щодо вивчення природи феномену обдарованості, його структури, детермінант розвитку і функціонування, а також побудови ефективної системи соціально-психологічного супроводу процесу становлення обдарованої особистості.

Розв'язання широкого кола теоретико-методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням та нарощуванням потенціалу обдарованості, потребує створення відповідного розвивального соціокультурного середовища, як такої сукупності умов для навчання, становлення, індивідуалізації та соціалізації обдарованої особистості, що забезпечує можливість прояву і розвитку цього феномену у відповідності з природними задатками, інтересами, вимогами вікової соціалізації, з одного боку, і соціальним запитом, – з іншого.

З'ясовано, що у сучасній науці провідні позиції у розробці проблеми обдарованої особистості значною мірою спираються на теорії інтелекту (Х. Гарднер, Р. Стернберг), креативності (Дж. Гілфорд, Е. Торренс) та власне обдарованості (Ф. Ганьє, Дж. Рензулі, А. Танненбаум), кожна з яких може створювати засади для побудови складної комплексної системи соціально-психологічного супроводу процесу становлення обдарованої особистості. Проте на практиці перевіряються й реалізуються переважно спрощені моделі, які здебільшого ґрунтуються на певних положеннях педагогічних теорій, а в опублікованих дослідженнях розглядаються окремі аспекти проблеми обдарованості або результати апробації емпірично побудованих моделей навчання обдарованих. Загалом же слід констатувати відсутність цілісної соціально-психологічної концепції становлення обдарованої особистості в умовах сучасного соціуму та доведення її до рівня дієвої практичної реалізації.

Аналіз запропонованих у сучасній теорії і практиці шляхів вирішення проблеми становлення обдарованої особистості вказує на неоднозначне розуміння природи, методів виявлення та становлення обдарованості. Складність розв'язання цих завдань визначається наявністю широкого кола підходів до зазначеної проблеми, які іноді суперечать один одному. Зокрема, встановлено суперечності між наявними можливостями освітнього процесу для навчання і становлення обдарованих дітей і недостатнім їх використанням у практиці; необхідністю збагачення, поглиблення, інтеграції наукового знання, спрямованого на розвиток індивідуальних здібностей обдарованих і невідповідністю фахівців до роботи з ними. Зазначені суперечності зумовили проблему дослідження, яка полягає у створенні

соціально-психологічних умов, що забезпечують виявлення і становлення обдарованої особистості, реалізацію її потенційних можливостей, як одного з пріоритетних соціальних завдань сучасного суспільства.

Теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми дослідження показав, що у сучасних соціокультурних умовах різко підвищилася роль обдарованості в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у зв'язку з чим набула особливої наукової актуальності і практичної значимості проблема становлення обдарованої особистості. З'ясовано, що обдарованість особистості визначається взаємодією низки чинників: домінуючої ролі пізнавальної мотивації; інтелектуальним розвитком, розвитком спеціальних здібностей, особистісними проявами. Показано, що становлення обдарованості – це складне, комплексне явище міждисциплінарного характеру. Векторами та основними складовими процесу становлення обдарованості є інтелектуальна продуктивність, творча активність, зріле Я. Умовами для просування цих векторів виступають імпульс розвитку, а динаміка і характер напрямку задають переважно соціально-психологічні процеси. Саме у соціально-психологічних системах обдарованість має можливості не тільки для свого функціонування, а й для становлення та розвитку, оскільки такі системи можуть забезпечити необхідні умови щодо примноження творчого потенціалу, реалізації людини на особистісному і суспільному рівнях. Показано, що впровадження системного підходу у цій галузі вимагає не тільки реконструкції існуючих концепцій обдарованості, а й розробки нових технологічних рішень – комплексу засобів, здатних фіксувати досліджуваний феномен як багатовимірний, цілісний і змінюваний у часі, зокрема в залежності від умов розвивального соціокультурного середовища. Запропоновано концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми становлення обдарованої особистості в умовах сучасного соціуму. Показано, що концепція процесу становлення обдарованої особистості, як цілісної єдності теоретико-методологічних підходів (аксіо-гуманістичного, культурологічного, діалогічного, синергетичного, контекстно-пошукового, індивідуально-творчого, особистісно-діяльнісного, системного), базується на визнанні значущості розвивального соціокультурного середовища, що включає сукупність концентричних структур (макросередовища, як простору творчої життєдіяльності особистості; мезосередовища, як простору соціокультурних ролей; мікросередовища, як простору взаємовідносин обдарованої особистості). При цьому складний та системний характер феномену обдарованості потребує створення варіативного, збагачувального та індивідуалізованого розвивального соціокультурного середовища з урахуванням типології обдарованості (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої), соціальної, психомоторної та

ін.). Сутність концептуальної ідеї дослідження становить положення про те, що таке розвивальне соціокультурне середовище має забезпечувати повноцінне розкриття потенціалу всіх сфер психіки і здібностей обдарованої особистості (фізичної, емоційної, пізнавальної, особистісної, духовно-моральної) у відповідності з її індивідуальними особливостями і завданнями вікової соціалізації.

Список використаної літератури

1. Антонова, О.Є. (2005) *Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія*. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка.
2. Барко, В. (2000) *Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі*. Тернопіль: ТНУ.
3. Борисюк, А.С. (2016) *Психологічні передумови й чинники особистісного та професійного розвитку студентів*. Чернівці: Технодрук.
4. Бриль, М.М. (2011) Вплив соціокультурного середовища на розвиток креативності студентів. *Актуальні проблеми психології*. 2011. Т. X. Вип. 20. 22-30.
5. Волобуєва, Т.Б. (2015) *Розвиток творчої компетентності*. Харків: ХНУ, 2015.
6. Карпенко, З.С. (2018). *Аксіологічна психологія особистості: монографія*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».
7. Клименюк, Ю.М. (2015) Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. *Проблеми освіти*. Спецвипуск. 46-50.
8. Кульчицька, О. (2007) Методика діагностики інтелектуальної обдарованості. *Обдарована дитина*. №1. 39-42.
9. Лейтес, Н.С. (1997) *Возрастная одаренность и индивидуальные различия*. М.: Ин-т практ. психологии ; Воронеж: НПО «МОДЭК».
10. Ткаченко, Е.С. (2000) К вопросу о структуре одаренности и ее характеристиках. *Актуальные проблемы психологии, философии, этики и эстетики*. 74-77.
11. Ткаченко, Е.С. (2003) Инициативность как ведущая черта личности одаренного подростка. *Психология отношений и психическая регуляция деятельности*. 116-119.

Durkalevych I.

POCZUCIE SKUTECZNOŚCI STUDENTEK KIERUNKÓW NAUCZYCIELSKICH POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ UCZELNI: BADANIE PORÓWNAWCZE

Zanim młodzi dorośli podejmą się tak ważnej i tak odpowiedzialnej pracy, jaką, bez wątpienia, jest praca nauczyciela – należałoby zapoznać ich z ich własnym potencjałem zasobów osobistych, m. in. ogólnym poczuciem własnej skuteczności. Poczucie skuteczności przez wielu naukowców (zob. [2]; [7]; [9]) zaliczane jest do jednego z najważniejszych zasobów osobistych, który sprzyja osiągnięciu sukcesu (zob. [2]; [7]) oraz jest jednym z kryteriów zdrowia psychicznego jednostki (zob. [7]; [9]). Grzegorzewska [5] podkreśla, iż zdrowie psychiczne i fizyczne jest czynnikiem prawidłowego rozwoju każdego człowieka. „Zdrowie stanowi podstawowy warunek rozwoju psychofizycznego, intelektualnego i społecznego, aktywnego działania, osiągnięcia sukcesów oraz szczęścia w życiu osobistym i rodzinnym” [5, s. 13]. Stąd głównym celem analizy teoretycznej, jak i empirycznej, podejmowanej w niniejszej pracy jest poznanie poczucia własnej skuteczności młodych dorosłych zamierzających podjąć pracę nauczycielską.

Poczucie własnej skuteczności jest definiowane przez Bandurę [2, s. 2] jako „wiera człowieka we własną skuteczność”. Zdaniem Bandury [2, s. 2]: „Wiera człowieka we własną skuteczność wpływa na to, jak ludzie się czują, myślą, motywują się i zachowują. Ta wiera wywiera różne efekty poznawcze, motywacyjne, afektywne oraz wpływa na procesy wyboru”. Bandura [2] wymienia również źródła przekonania na temat własnej skuteczności. Do najbardziej efektywnego źródła tworzenia poczucia własnej skuteczności Bandura [2] zalicza poczucie mistrzostwa. Sukcesy, jak twierdzi Bandura [2, s. 2], budują głęboką wiarę człowieka we własną skuteczność, porażki natomiast podminowują ją, szczególnie jeśli mają miejsce kiedy poczucie własnej skuteczności nie jest jeszcze utrwalone. Drugim źródłem tworzenia i wzmacniania wiary we własną skuteczność jest doświadczenie zastępcze, wynikające z obserwowania modeli społecznych podobnych do nas. Obserwacja sukcesów modeli podobnych do nas daje obserwatorowi wiarę, że i on może osiągnąć sukces w porównywalnych czynnościach. Perswazja społeczna należy do trzeciego źródła wzmacniania poczucia własnej skuteczności. Otrzymana od innych osób informacja, że wierzą oni w naszą kompetencję powoduje zwiększenie wysiłku w kierunku osiągnięcia sukcesu i w konsekwencji do wzmocnienia poczucia własnej skuteczności.

Poczucie własnej skuteczności, zdaniem Bandury [2], oddziałuje na procesy poznawcze, motywacyjne, emocjonalne oraz procesy wyboru. Mówiąc o *procesach poznawczych* Bandura [2, s. 4] zaznacza, iż: „Efekty wiary we własną skuteczność na procesy poznawcze mają rozmaite formy. Większość ludzkiego zachowania i celowego działania jest regulowana poprzez pośredniczącą ją myśl uosabiającą ten cel, który jednostka chce osiągnąć”. Według Bandury [2], na ustalenia osobistych celów wpływa szacowanie własnych możliwości. Im silniejsze jest postrzeganie własnej skuteczności tym wyższe cele ludzie sobie stawiają. O wpływie poczucia własnej skuteczności na *procesy motywacyjne*

Bandura [2, s. 4] wyraża się następująco: „Wiara w skuteczność gra kluczową rolę w samoregulacji motywacji. Większość ludzkiej motywacji jest poznawczo generowana. Ludzie sterują swoim zachowaniem w oparciu na wcześniejsze myśli”.

Mówiąc o *procesach afektywnych*, Bandura [2, s. 5] podkreśla, iż: „Wiara ludzi w zdolność do radzenia sobie wpływa na to, ile stresu i depresji oni doświadczają w trudnych sytuacjach, jak również na poziom motywacji”. Ludzie, którzy wierzą, że poradzą sobie z trudną sytuacją, doświadczają mniej lęku (niepokoju).

Pisząc o *procesach wyboru*, Bandura [2, s. 7] zwraca uwagę na to, iż „Ludzie są częściowo produktem otoczenia, dlatego wiara w skuteczność może kształtować kierunek ich życia poprzez wpływanie na rodzaje czynności oraz środowiska przez nich wybierane. Ludzie unikają czynności i sytuacji, które w ich przekonaniu przekraczają ich zdolności do radzenia sobie”.

Podsumowując, Bandura [2] podkreśla ważność oddziaływania poczucia własnej skuteczności na procesy poznawcze, emocjonalne, motywacyjne oraz zachowania. Bandura [2] sygnalizuje również znaczenie poczucia własnej skuteczności we wczesnej dorosłości.

Wyniki badania porównawczego dają podstawę stwierdzić, iż współczesne studentki, zarówno z polskiej, jak i ukraińskiej uczelni, cechuje dość wysoki poziom poczucia własnej skuteczności, co w przyszłości może skutkować dobrym przystosowaniem do pracy, większym zaangażowaniem oraz uzyskaniem satysfakcji, co również przekłada się na zdrowie psychiczne jednostki.

Wysokie poczucie własnej skuteczności, jak wykazują liczne wyniki badań (zob. [6]; [8]), pozytywnie wpływa na wykonywanie zawodu przez nauczycieli. Badacze podkreślają, iż nauczyciele z wysokim poczuciem własnej skuteczności:

posiadają wyższe zaangażowanie w pracę i zadowolenie z pracy, niższy poziom wypalenia zawodowego, mniejszy zamiar opuszczenia zawodu nauczyciela [9];

potrafią zaplanować odpowiednie (właściwe) zadania dla uczniów, które mają trudności w uczeniu się; dobrze wykonują swoją pracę i są bardziej w nią zaangażowani [8];

wykazują mniejszy stres i większe zaangażowanie w pracę [10].

Literatura

1. Bandura A. Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change / A. Bandura // Psychological Review. – 1977. – Vol. 84 (2), pp. 191 - 215.
2. Bandura A. Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), Encyclopedia of human behavior (Vol. 4, pp. 71 - 81). New York: Academic Press. (Reprinted in H. Friedman [Ed.], Encyclopedia of mental health. San Diego: Academic Press, 1998). Available at: <https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1994EHB.pdf> (accessed 24 February 2019).

3. Brzezińska A. I., Appelt K., Ziołkowska B. Psychologia rozwoju człowieka / A. I. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziołkowska. – Sopot: GWP, 2016.
4. Durkalevych I. Znaczenie poczucia własnej skuteczności w zawodzie nauczyciela. Źródło:
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18630/1/Durkalevych.pdf> (dostęp: 24 lutego 2019).
5. Grzegorzewska I. Odporność psychiczna dzieci alkoholików / I. Grzegorzewska. – Warszawa: Scholar, 2013.
6. Gurba E. Wczesna dorosłość / J. Trempała. (red.), Psychologia rozwoju człowieka. Warszawa: PWN, 2011, s. 287-311.
7. Juczyński Z. Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia / Z. Juczyński. – Warszawa: PTP, 2009.
8. Khan A., Fleva E., Qazi T. Role of Self- Esteem and General Self-Efficacy in Primary School, Psychology, 2015, vol. 6, pp. 117 - 125. Available at: https://file.scirp.org/pdf/PSYCH_2015012314303457.pdf (accessed 24 February 2019).
9. Lehtinen V. Building up good mental health / V. Lehtinen. – Jyväskylä: Gummerus Printin, 2008.
10. Łuszczynska A., Gutiérrez-Doña B., Schwazer R. General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries // Psychology Press. – 2005. – Vol. 40 (2), pp. 80 - 89.

Дятченко Д.О., Мірошникова Н.С., Заїка М.Р.

ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ РЕАЛЬНОЇ ТА ПОТЕНЦІЙНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Наразі стає зрозумілим, що проаналізувати особистість неможливо поза ситуацією, в якій вона знаходиться, оскільки між людиною і умовами її життя існує нерозривний зв'язок. У найбільш загальному вигляді під ситуацією розуміється природний сегмент соціального життя, який визначається залученими в неї людьми, місцем дії, сутністю діяльності тощо. Таке загальне визначення необхідно конкретизувати. Тлумачення можуть бути найрізноманітнішими. Цьому сприяють і особливості людського сприйняття. Сприйняття людини відбувається в складних конструкти типу «людина в ситуації», тому спілкування досить ефективно без урахування окремих особистісних особливостей співрозмовника. Однак, коли нам доводиться охарактеризувати людину, то ми вдаємося, як правило, до особистісних рис. Дослідження поведінки людини в різних життєвих ситуаціях дозволять отримати відповідь на питання, який домінуючий фактор визначає його результат.

Останнім часом все більше уваги приділяється вивченню соціальної та психологічної середовища проживання людини. Нова галузь дослідження отримала назву психології середовища, або психологічної екології, засновником якої вважається Р. Баркер (R. Barker) [1]. Проблеми, що розглядаються в психологічній екології стосуються вивчення особистості в реальному житті.

Середовище можна розглянути як комплекс деяких умов, сил та стимулів ззовні, що впливають на життєдіяльність індивіда. Вважається, що зростаючий інтерес в психології середовища повинен скорегувати традиційні напрямки дослідження в психології, що зосередили увагу на людину як єдиному замкненому цілому. При цьому не треба забувати про існування нерозривного зв'язку між людиною і умовами її життя. Особисті змінні та змінні середовища слід аналізувати разом. Тенденції сучасних психологічних досліджень вимагають дотримання принципу «компонентної перспективи», згідно з яким поведінка розглядається як функція взаємодії особистості та ситуації. З'ясування поняття ситуації дає змогу коректно застосовувати як поняття особистості, так і поняття поведінки. Досліджуючи поняття середовища необхідно підкреслити, що середовище безпосередньо впливає на поведінку людини. Однак, в дослідженнях особистості частіше врахування середовища тільки декларується. Розширюючи коло психологічних досліджень можна розглядати особистість в контексті суспільних соціальних процесів і в контексті природних соціальних ситуацій, в яких функціонує особистість.

Також існує безліч різнорідних визначень терміну «ситуація». Цим поняттям оперують інтеракціонізм, психологія соціального навчання, психологія середовища і психологічна екологія, соціо- та психолінгвістики, соціальна психологія, психологія навчання, і нарешті, клінічна психологія. Сьогодні існує понад тисячу робіт, які пов'язані з визначенням ситуації, причому в самих різних областях дослідження – від архітектури до антропології, від маркетингу до мікросоціології. До поняття ситуації, крім психологів зверталися філософи, теологи, юристи. Таким чином, інтерес до ситуаційних детермінант поведінки не новий і не виняткова для соціальних наук.

Ситуація може бути визначена на різних рівнях від мікро- до макро. Д. Магнуссон (D. Magnusson) [8] запропонував рівнів визначення ситуації:

- 1) Стимули розглядаються як певні дії або об'єкти.
- 2) Епізоди – це особливі значимі події, що мають причину і слідства.
- 3) Ситуації – це поєднання фізичних, тимчасових і психологічних параметрів, які визначаються зовнішніми умовами. Сприйняття і інтерпретація ситуації надає значення стимулам і епізодами.
- 4) Оточення – це взагалі узагальнююче поняття, що характеризує тип ситуації.

5) Середовище можна уявити як сукупність змінних зовнішнього світу – фізичних та соціальних.

Таким чином, стає ясно, що в роботах, що спираються на поняття «суб'єктивної ситуації», «інтерпретації ситуації», а так само в якійсь мірі «ситуації як когнітивних конструктів», «установки», «значущої ситуації», «особистісного сенсу», мається на увазі саме перцептивний аспект ситуації, якщо останні розуміти як елементи середовища. Тому знімається позірна суперечність між двома основними підходами до визначення поняття «ситуація».

Проблема різного розуміння терміну «ситуація» може отримати своє рішення також при аналізі проблеми особистісно-ситуаційного взаємодії.

Не існує єдиної характеристики або певного набору характеристик, які могли б використовуватися для будь-яких цілей при аналізі ситуації. Як зазначає Ромметрейт, «потенційне значення даної ситуації може зрозуміло як набір аспектів або схеми аспектів». Залежно від проблеми досліджувані властивості зможуть варіюватися. Серед обговорюваних характеристик ситуації, які можуть бути використані як плідна база для опису і класифікації, такі представляють спеціальний інтерес: складність, ясність, сила, сприяння або обмеження, завдання, правила, ролі, фізичні умови, інша людина. Ці характеристики в основному потрапляють під те, що може бути позначено як актуальні ситуаційні властивості. Ситуації також можуть бути охарактеризовані в термінах властивостей, пов'язаних з людиною, і з цієї точки зору найбільшу потенційну цінність представляють наступні: цілі, що сприймається контроль, очікування, потреби і мотивації, афективні настрою або емоції.

Інша розрізнення може бути зроблено між тим, можна назвати структурними характеристиками, такими як складність, ясність, сила, сприяння або обмеження. У той же час до змістовних характеристиками можна віднести завдання, правила, ролі, цілі, очікування і мотивації. Перший вид характеристик є більш загальним і кількісним, допускає ранжування навколишніх умов на різних рівнях спільності по кожному з числа специфічних аспектів. З іншого боку, змістовні змінні є більш пов'язаними з ситуацією, специфічними і якісними за своєю природою, відповідно застосовними для якісного аналізу ситуацій і динамічних взаємодій «людина – ситуація».

Аналіз висвітленої проблеми дозволяє зробити висновок, що дослідження впливу життєвих ситуацій на життєдіяльність людини направлена на вивчення внутрішніх детермінант, визначаючих оцінку життєвих ситуацій, їх суб'єктивну значущість для людини та факторів, формуючих відношення до життєвих ситуацій в кожній конкретній ситуації. Серед обговорюваних характеристик ситуації, які можуть бути використані як плідна база для опису і класифікації, представляють спеціальний інтерес

такі: складність, ясність, сила, сприяння або обмеження, завдання, правила, ролі, фізичні умови, інша людина. Ці характеристики здебільшого потрапляють під те, що може бути позначене як актуальні ситуаційні властивості. Ситуації також можуть бути охарактеризовані в термінах властивостей, пов'язаних з людиною, і, з цієї точки зору, найбільшу потенційну цінність представляють наступні: цілі, що сприймається контроль, очікування, потреби і мотивації, афективні настрою або емоції.

Список використаної літератури

1. Бергер П., Лукиан Т. Социальное конструирование реальности. – М., 1995, С. 40-59.
2. Котик М.А. Психология и безопасность. – Таллин : Валгус, 1981. – 408 с.
3. Левин К. Конфликт между аристотелевским и галилеевским способами мышления в современной психологии // Психологический журнал. – 1990. - № 5. – С. 135-157.
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. – М., 1971. – 40 с.
5. Argyle M. The Experimental Study of the Basic Feature of Situations // Toward a Psychology of Situations: An Interpersonal Perspective / Ed. D. Magnusson. – Hillsdale, 1981. – P. 63-81.
6. Contor N. Perceptions of Situations: Situations Prototypes and Person-Situation Prototypes // Toward a Psychology of Situations: An Interpersonal Perspective / Ed. D. Magnusson. – Hillsdale, 1981. – P. 230-244.
7. Thomas W., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America/ - New York, 1958. – Vol. 1. – p. 68-70; Vol. 2. – p. 1846-1849
8. Magnusson D. (University of Stockholm) Wanted: A Psychology of Situations // Toward a Psychology of Situations: An Interpersonal Perspective. – New Jersey: Hillsdale, 1981. – P. 13-21.

Жигаренко І.Є., Смирнова О.О., Запасна О.Ф.

КОМУНІКАТИВНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Актуалізація потреби у вивченні особливостей формування і розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності особистості у сучасних соціокультурних умовах має об'єктивні підстави. Стрімкий перехід до інформаційного різноманіття зумовив об'єднання і культурну інтеграцію в усіх сферах життя, невпинне примноження сфер комунікації і появу багатофункціональних і полікультурних взаємин та взаємодій, що виникли на ґрунті глобалізаційних процесів та залучення особистості в єдиний освітній простір. В умовах динамічної реальності зросла потреба у фахівцях із високим рівнем розвитку їх комунікативної компетентності. Проте, попри

важливість володіння молоддю комунікативно-конфліктологічною компетентністю, ця визначальна характеристика її професіоналізму в змістовому і технологічному плані досліджена недостатньо, а процес її формування зазвичай відбувається стихійно, без належного врахування нових підходів і механізмів розвитку.

Виявлено низку проблем у розвитку *когнітивно-оцінної* складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді: недостатній рівень знань щодо сутності спілкування (переважання знань про інформаційну складову спілкування над її інтерактивною складовою та ін.), що були притаманні, здебільшого, студентам-іноземцям ($\varphi=1,67$; $p\leq 0,01$). Показники перцептивно-інтерактивної компетентності по вибірці виявилися на середньому рівні (127-143 бали) незалежно від курсу навчання ($\chi^2=94,58$; $p\leq 0,05$). Невиражена динаміка цієї якості свідчила про відсутність впливу будь-яких чинників, у тому числі й профілю навчання, на цю складову. Вивчення перцептивно-невербальної компетентності студентів показало, що більшість українських студентів мають високий рівень (8-9 стенів) цієї характеристики ($\varphi=1,64$; $p\leq 0,01$), вона є стабільною протягом навчання ($\chi^2=101,63$; $p\leq 0,05$). Проте, надмірна стурбованість проблемами оточуючих і неувага до своїх власних проблем може нівелювати цю якість. Аналіз самооцінки комунікативної взаємодії студентів надав змогу зробити висновок про низьку самооцінку готовності і здатності здійснювати комунікативну взаємодію. Так, наявність великої кількості відповідей «важко відповісти» на запитання, пов'язані з проявом готовності і здатності здійснювати комунікацію, вказує на те, що студенти не знайомі або мало знайомі з певними видами комунікативної діяльності в освітньому процесі. Несуттєві відмінності, виявлені в здатності і готовності здійснювати комунікативну діяльність стосовно різних мов, дають підставу вважати, що формування комунікативно-конфліктологічної компетентності, зокрема, на іноземній мові сприятиме формуванню комунікативно-конфліктологічної компетентності в цілому, безвідносно до мовної приналежності. Констатовано переважання середніх значень рефлексії за всією вибіркою студентів ($\chi^2=123,78$; $p\leq 0,05$). Дисперсійний аналіз виявив статистично значущу динаміку рефлексії в залежності від курсу ($F=2,19$; $p=0,09$), що свідчить про недостатню увагу до її розвитку як у змісті навчального процесу, так і з боку нерозуміння значення цієї властивості майбутніми фахівцями. Встановлено, що знання лінгвістичного коду мови характеризуються поверховістю. Досліджувані часто не провадять оцінку власного комунікативного акту або здійснюють це недостатньо, іноді не досягаючи комунікативної мети; не прагнуть віднайти способи комунікативного вдосконалення. Загалом констатовано, що 18,8% респондентів мають низький рівень розвитку когнітивно-оцінної складової комунікативної компетентності (з них 8,5% українських і 10,3% іноземних

студентів), 58,5% – середній рівень (з них 36,4% українських і 22,1% іноземних студентів) та 22,7% (з них 15,4% українських і 7,3% іноземних студентів) – високий її рівень.

Для вивчення *конативно-діяльнісної* складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді в полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу використано методики діагностики: комунікативного контролю у спілкуванні (М. Шнайдер), емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. Бойко), стилю міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко) та рольових позицій у міжособистісних стосунках (за Е. Берном).

Аналіз рівня розвитку конативно-діяльнісної складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді виявив низку проблем. З'ясовано, що 12,8% досліджуваних здійснюють постановку комунікативної мети слабо або помилково. Крім того, вони поверхово реалізують алгоритм дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника). Низький рівень комунікативного контролю (2 ± 1 бал) виявлено у 18,8% респондентів, що вказує на високу імпульсивність у спілкуванні, розкутість; їх поведінка майже не піддається змінам залежно від ситуації спілкування і не завжди співвідноситься з поведінкою оточуючих. Середній комунікативний контроль на рівні 5 ± 1 бал виявили 41,9% студентів, які щиро ставляться до інших, але стримані в емоційних проявах, співвідносять свої реакції з поведінкою оточуючих. Високий комунікативний контроль на рівні (8 ± 1 бал) був притаманний 39,3% респондентів, які постійно керують своєю поведінкою і вираженням емоцій в міжособистісній взаємодії. Емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні перебували на середньому рівні значень ($\chi^2=31,44$; $p\leq 0,05$). За результатами дисперсійного аналізу сила емоційних бар'єрів знижується на старших курсах навчання ($F=2,7$; $p=0,031$), що вказує на формування невимушеності в спілкуванні. Встановлено, що основною проблемою в спілкуванні студентів-іноземців виступають невчасний або невідповідний прояв емоцій, що заважає встановлювати та налагоджувати контакт у спілкуванні. Зафіксоване зниження неадекватності прояву емоцій від першого до п'ятого курсів ($F=4,05$; $p=0,004$). Виявлена нерівномірність вираженості стилів міжособистісної взаємодії з переважанням стилю міжособистісної взаємодії, в якому створюються умови для активності реципієнтів, над стилем, в якому забезпечується активність як комунікатора, так і реципієнта та ін. Встановлена орієнтація майже половини опитаних на такий стиль, для якого характерне зняття з себе відповідальності за свої дії та врахування й задоволення, насамперед, своїх потреб й інтересів. В цілому, високий рівень розвитку конативно-діяльнісної складової комунікативної компетентності студентської молоді представлено майже у третини респондентів (29,5%, з яких 19,2% українських і 10,3% іноземних студентів),

середній рівень притаманний 52,9% осіб (з них 33,4% українських і 19,5% іноземних студентів), а для 17,6% досліджуваних (з яких 7,7% українських та 9,9% іноземних студентів) характерний низький рівень розвитку зазначеної складової.

Враховуючи показники мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях, загального рівня комунікабельності, рівня сформованості комунікативної культури студентів, мотивів їх навчальної діяльності, рівня перцептивно-інтерактивної й перцептивно-невербальної компетентності, самооцінки комунікативної взаємодії, рефлексії, а також складових соціального інтелекту, комунікативного контролю та емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, стилю міжособистісної взаємодії та рольових позицій у міжособистісних стосунках, було виокремлено ступені сформованості (непродуктивний, продуктивний, креативний) комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу відповідно до особливостей функціонування мотиваційно-ціннісної, когнітивно-оцінної й конативно-діяльнісної складових їх комунікативної компетентності та проведено диференціацію студентської вибірки, що вказує на статистично значуще зниження зазначених показників у студентів-іноземців по всіх складових їх комунікативної компетентності та переважаання непродуктивного рівня її сформованості.

Список використаної літератури

1. Бібік Н.М. *Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в освіті* / Н.М. Бібік // *Український педагогічний журнал*. – 2015. – № 1. – С. 47 – 58.
2. Білодід В.М. *Освітня соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи студентів*: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Вікторія Михайлівна Білодід. – К., 2016. – 20 с.
3. Борисюк А.С. *Дослідження взаємозв'язку перфекціонізму та професійної компетентності студентської молоді* / А.С. Борисюк // *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1(33). – Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 60 – 68.
4. Вихрущ-Олексюк О.А. *Особистісні детермінанти інтеграції в полікультурне середовище*: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / Олександра Анатоліївна Вихрущ-Олексюк. – Сєвєродонецьк, 2016. – 20 с.
5. Данилюк І.В. *Культура та контекст: пряме чи приховане вираження думки?* / І.В. Данилюк // *Соціальна психологія* : наук. журн. – К., 2011. – №. 3 (47) – С. 121 – 129.
6. Коваленко А.Б. *Соціальна психологія* / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнев. – К. : б.и., 1995. – 304 с.

7.Ковальчук З.Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії в освітніх закладах різного типу: автореф. ...дис. д-ра психол. наук : 19.00.05 / Зоряна Ярославівна Ковальчук. – К., 2014. – 40 с.

8.Максименко С.Д. Психологія особистості: змістові ознаки / С.Д. Максименко // Гуманізація взаємин вчителя та учнів – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти : наук.-метод. посіб. ; за ред. С.Д. Максименка, Г.О. Балла, М.М. Заброцького. – Житомир ; К. : ЖОШПО, 2004. – С. 3 – 17.

9.Сербін Ю.В. Соціально-психологічні умови адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / Юрій Вікторович Сербін. – Сєверодонецьк, 2015. – 20 с.

Zavatska N.Ye., Sotnikova K.K., Splytska L.V.

PERSONAL DESTRUCTION AND PROFESSIONAL HEALTH CARE

The transformations that are currently taking place in the modern society are raising the demands for social and professional mobility of the individual and for their successful adaptation. Particular attention should be paid to social groups that are in a situation of disability, including temporary. Due to the possibility of their personal destructions under the influence of the disability crisis, as well as to increase the effectiveness of their inclusion in active social life, it is urgent to study the identified problem in young and mature people, whose health status allows to implement a number of social and psychological measures. The validity of this approach is also determined by the fact that this contingent of persons is sufficiently active in the field of social contacts, career and professional development. Therefore, the issue of overcoming their personal destructions in conditions of temporary disability and effective integration in society is relevant for social psychology (Zhurba, Zavatska, 2014).

Analysis of approaches to the classification of forms of personal destruction showed that researchers (Y. Alexandrovsky, L. Antsiferova, D. Bright, F. Jones, N. Zavatskaya, O. Konopkin, N. Maksimova, L. Shestopalova) usually distinguish: partial personal destruction accompanied by deformation of personal needs and motives, namely frustration of basic needs for safety, security, belonging to a social group, affection, attention and love on the part of others; changing the content of needs and motives, their structure; destructions in character and temperament with slowing of the rate of mental reactions, increase of emotional excitability, increase of introversion, increase of rigidity, complications of communication, adaptation to social conditions; violations of volitional regulation of behavior and interpersonal relationships, formation of inadequate self-esteem, and deep personal destructions with significant intellectual decline, amnesic disorders, personality critical disorders

and other psychopathology. A. Megrabian distinguishes temporary (transient) personal destructions, with the subsequent restoration of functioning of all structural components of the personality, and progressive (irreversible), with the subsequent personal defect.

It is stated that the prospects that are open to the person include not only positive but also negative possibilities, up to self-destructions, which can be promoted by long-term, intensively expressed affective experiences, unfavorable conditions of socialization, illnesses accompanied by disability. F. Bassin, F. Berezin, R. Lazarus, O. Mitcherlykh, V. Myasishchev and others pointed out the role of such stressful, psychotraumatic situations in the formation and development of personal destructions. Recently, the concept of V. Mendelevich has become widespread, according to which the correct choice of coping strategies in a stressful situation, in particular the loss of a person's capacity for work, requires its cognitive evaluation, forecasting (anticipation) of a possible result. Therefore, it is advisable to study the functioning of these mechanisms in unity.

It is found that the concept of stress, which is used to refer to the specificity of the person's experiences in the situation of disability, is less justified than the use of the concept of "crisis" (G. Boyko). The very concept of "crisis" makes it possible to analyze the ambiguity of its impact on the individual. It is established that the experience of applying the concept of "crisis" in this context is already present in psychological science (J. Verna, M. Dmitriev, O. Korchevna, T. Chuikov and others). It is determined that the use of the concept of crisis for the period of disability is important for us in view of the fact that, first, it emphasizes the moment of equilibrium, the individual originality of the experiences of such period; second, it allows us to consider the internal transformations that a person makes in the course of his experience; thirdly, the concept of crisis makes it possible to consider disability not only as a fact of a person's life, but as an event that may mark a specific phase of his or her life path. It is justified that this approach allows us to move from the analysis of individual events to a higher level - the analysis of a holistic subjective picture of the life path of the individual as a mental image, which reflects its spatio-temporal characteristics (significant events of the past, present and future, their cause and effect) (Zhurba, 2015).

It has been stated that the social situation of development during the period of disability is usually negatively characterized by researchers (T. Avdeeva, R. Voitenko, T. Dobrovolska, Y. Elanskiy, M. Kabanov, C. Milyutin, O. Smyrnova, N. Shabalina). Determination of the status of disabled person is related to narrowing of his social contacts, change or loss of work, inability to work in the existing specialty, transition of a person to the position of a guardian of the family (G. Boyko, N. Koroblyova, V. Moskvina, T. Neduruyeva, M. Suslov). A complex issue is the attitude towards the incapacitated persons from the side of society, which is manifested in the phenomenon of "social disadvantage" and in ignoring their problems. The significance of the topic under study is determined by the ambiguity

and the situation of disability itself. On the one hand, in the normative documents such disability is considered as a temporary period, given to a person for carrying out possible rehabilitation measures, for developing compensatory mechanisms. On the other hand, as a result of the determination of disability, it creates a new way of life and lifestyle, which may need attention from specialists in connection with the emergence of personal destruction. In addition, the destructive impact of the disability crisis can be manifested in socio-psychological changes in the personality, which distort the positive exit from situations aimed, in particular, at the formation of dependent behavior, escape from reality, etc.

These aspects of the problem also apply to the temporarily disabled, which necessitates a thorough study of the specifics of such a situation as the crisis period of a person's life path. It will allow to predict this phenomenon, to develop diagnostic, psychoprophylactic and rehabilitation measures, to build social work, first of all in case of personal destructions connected with temporary disability.

Theoretical and methodological analysis of approaches to the problem of research showed that under personal destructions understand the pathological process of destruction of the structure of the individual or its individual elements. Personal destructions include such formations of the human psyche that create barriers in their contacts with others and thus complicate the realization of their own goals. The main types of destructive changes in personality include pathological deformation of personal needs and motives, destructive changes in character and temperament, violations of volitional regulation of behavior, systems of interpersonal relationships, formation of inadequate self-esteem. Among the leading forms of personal destruction are partial and deep personal destruction, as well as temporary (transient), with the subsequent restoration of the functioning of all structural components of the personality, and progressive (irreversible), followed by a personal defect. It is established that personal destructions can be as a result of self-destructive activity of the person, as well as purposeful external influence, or as a result of psycho-traumatic and crisis situations, in particular loss of a person's disability.

The negative (crisis) type of personal attitude of the examinees to the situation of temporary disability is defined, which distinguishes the unpreparedness for its adoption, consideration of the existing conditions as crisis with distortion of life plans and prospects, and the adaptive (constructive) type, with adequate assessment of the current situation adoption, formation of an adaptive model of behavior.

It is established that the determinants of personal destruction in terms of temporary disability are social and psychological characteristics that cause negative changes in the cognitive, emotional, semantic and communicative spheres of personality. As indicators of the destruction of the cognitive sphere of the personality are rigidity, limited thinking and conservatism; emotional sphere - psycho-emotional exhaustion, emotional instability; the semantic sphere - reduction of personal

achievements, insufficient cognitive activity, the communicative sphere - social distance, reduction of interpersonal contacts, seclusion and self-centeredness.

Список використаної літератури

1. Журба А. М. Аналіз понятійного конструкту «особистісні деструкції» в науковій літературі. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2015. Вип. 42. С. 16 – 21.*

2. Журба А. М. Людина у соціально-психологічному вимірі: проблема тимчасової непрацездатності. Матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. «Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність», 18-19 верес. 2014 р., м. Мелітополь. Мелітополь: МІДМУ «КПУ», 2014. С. 92 – 94.

1. Zhurba A. M. (2015) Analiz poniatinoho konstrukturu «osobystyni destrukttsii» v naukovi literaturi. [Analysis of the conceptual construct "personal destructions" in the scientific literature.]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: Coll. Sciences. Proceedings of the GS Psychology Institute Kostyuk NAPN of Ukraine. K. : GS Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. K.: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Vyp. 42. S. 16 – 21.*

2. Zhurba A. M., Zavatska N.E. (2014) Liudyna u sotsialno-psykholohichnomu vymiri: problema tymchasovoi nepratsездatnosti. [Man in the socio-psychological dimension: the problem of temporary disability]. *Materialy IKh mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Instytutsionalni peretvorennia v suspilstvi: svitovi dosvid i ukrainska realnist» - Materials IX International. Research Practice Conf. «Institutional Transformations in Society: World Experience and Ukrainian Reality», 18-19 veres. 2014 r., m. Melitopol. Melitopol: MIDMU «KPU». S. 92 – 94.*

Zavatska N.Ye., Fedorova O.V., Zakorko K.P.

PECULIARITIES OF BUSINESS COMMUNICATIVE CULTURE OF PERSONALITY

The problem of clarifying the essence of modern communicative culture, its social functions, peculiarities of formation has not only important theoretical but also extremely important practical significance. The culture of communication, communication is an indispensable part of a civilized society. For Ukraine, which is undergoing a radical transformation of social structures and institutions, the need for coordinated interaction of all subjects of public life, the need for mutual understanding, balanced dialogue, consensus and consent are among the most

pressing problems. This is achieved through business communication, which is based on generally accepted ethical requirements for communication that are focused on recognizing the uniqueness and value of each person. These requirements are: courtesy, correctness, tact, modesty, accuracy, precaution. All these concepts are fundamental for full communication, but in the conditions of business communication, the degree of ownership of these qualities depends largely on the success of negotiations, conclusion of contracts, organization of quality and fruitful work of the enterprise and the country. Business communication is a process of interconnection and interaction in which activity, information and experience are exchanged. Business communication differs from communication in a broad sense in that its process sets goals and specific tasks that require their decision. And such communication is inherent in a certain level of communicative culture.

The skills needed to communicate business partners can be divided into seven groups:

1. Speech skills related to mastering speech activity and communication.
2. Socio-psychological skills related to mastering the processes of interconnection, mutual expression, mutual understanding, mutual relations, mutual manifestations and mutual influence.
3. Psychological skills associated with mastering the processes of self-mobilization, self-adjustment, self-regulation, self-esteem.
4. Ability to use ethical standards, moral principles, harmonizing them with the system of values according to a specific communication situation.
5. Ability to use non-verbal communication.
6. Ability to emotionally-volitional regulation of behavior.
7. The ability to interact.

Another characteristic of the operational component of the communicative culture is communication skills - these are the means and techniques of communication, internalized, internalized by the personality, which are subconsciously manifested in communication situations.

We consider it expedient to determine the communicative abilities, knowledge and skills, taking into account them to build a model of the "ideal" specialist within the communicative culture and to put forward criteria for assessing the level of productivity and success of communication activities of any business partner. Defining the criteria for evaluating the performance and success level of a specialist's communicative activity allows you to offer the desired communicative qualities of a professional to effectively carry out the practical tasks that lie ahead.

An important feature of psychological modeling of personality is the consideration of the main factors that have a formative influence on the communicative personality culture - the nature of activity, the system of relations with other people, and others [8; 16]. The "prospective" specialist model is based on expert judgment.

Such studies are known in which the study of communication and the influence of a particular property (communicative culture) on the effectiveness of a professional, which allows, given the results of the study, to evaluate the components of the properties being studied as desirable or undesirable for a business partner, ie favorable or interfering with the optimal level of functioning of a communicative culture in a specialist, whether or not part of the model of communicative culture of an effective professional.

In our opinion, the structure of the communicative culture of the psychologist is directly dependent on the personal properties of the specialist, that is, the personality of the business partner has an influence on the choice of style and methods of action.

Thus, the set of individual (personal properties, values, attitudes, modes of action, behavior, etc.), motivational (needs for communication, orientation, etc.), volitional (self-control, emotional stability, etc.) and communicative qualities (communicative knowledge, skills and abilities) inherent in a business partner and indicated in numerous studies, contribute to the success of his professional activity and are its criteria.

However, with all the diversity of views on the criteria for the success of professional activity, there is one position that is shared by a large majority of scientists: the main tool in the work of a specialist is himself, his personality. Thus, the criteria for the success of a business partner's professional activity when signing any agreement should, in our opinion, be part of the structure of his or her communicative culture. It should be noted that attempts to systematize and structure the communicative culture have been made repeatedly. In particular, OV Kravchenko, exploring the communicative culture of students, identifies such components that contribute to its development: organization of interaction and communication with peers; pedagogical support of the teacher in interpersonal interaction; creating an atmosphere of community; factors that influence correct, expressive speech; system knowledge and communication skills [4]. According to NO Mitrova, the communicative culture of a university student consists of the following components: cognitive-motivational, activity and rhetorical [1]. Analyzing the pedagogical communicative culture, SV Znamenskaya distinguishes its following structural elements: knowledge of communicative norms and rules; knowledge of individual characteristics of students; knowledge of their own communicative properties; ability to have a communicative situation; treating students as a value; communicative ideal [1]. OM Korniak, exploring the communicative culture of students, identifies four hierarchically consistent components: motivational, cognitive, behavioral and volitional [5].

Based on previous and own research, taking into account the importance of personal traits, values, moral qualities, ethical norms, motivation, emotions, will, communicative knowledge, skills and skills, a three-component model of communicative culture of the future psychologist was created, which unites the individual, individual motivational-volitional and social-communicative components of the communicative culture.

Summarizing the above, we will define the communicative culture of a specialist as a business partner, which is understood as a professionally significant formation, which involves the totality of his general culture, personal properties, emotional-volitional qualities, motivational and needy sphere, learned communicative skills, communicative knowledge, the empathy and reflection that are manifested in the process of communication, interpersonal communication, interaction, understanding and mutual influence.

Список використаної літератури

1. Блинова О. Є. Особистісна мобільність в контексті професійного розвитку. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія* / відповід. ред. Блинова О.Є. – Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2018. С. 6-23.

2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

3. Курасов Н. В., Ледовских И. А., Ручкова Н. А. Изучение понятия одаренности в рамках психолого-педагогического знания. *Интеграция образования*. 2015. Т. 19, № 3. С. 52–58. doi: 10.15507/Inted.080.019.201503.052

4. Мешкова Н. В. Зарубежные исследования одаренности: социально-психологический аспект [Электронный ресурс]. *Современная зарубежная психология*. 2015. Т.4. № 1. С. 26–44.

URL: <http://psyjournals.ru/jmfp/2015/n1/76175.shtml>

5. Музика О. Л. Екзистенційні потреби і розвиток обдарованої особистості. *Актуальні проблеми психології*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. С. Костюка. 2015. № 6. Вип.10. С. 63-77.

Zavatska N.Ye., Lytvynenko O.O., Kolmychenko M.O.

REACTIONALIZATION OF MINORS IN EDUCATION INSTITUTIONS

The current practice of purposeful re-socialization of minors in the conditions of closed educational establishments is a tendency to use active didactic and psychological methods. The analysis of the current literature reveals a certain gap in the methodological and practical directions of work with such adolescents, namely the lack of a differentiated approach to the development of social and psychological measures aimed at their re-socialization of adolescents in a closed educational institution.

In psycho-correction we used specially developed techniques and methods of playing lessons for adolescents whose content corresponded to psycho-corrective

tasks. Some games were suggested by the teens themselves and entered into a correction procedure. Teenagers were offered story-role-playing games, special play-dramatizations that removed barriers of communication, which is a school of group and social relations, employees as a means of achieving stable positive self-esteem, which contribute to the achievement of emotional decent. The exercise registry includes about 100 different techniques. Together with special game exercises, the non-game techniques were of great importance in psychocorrection. They served the purpose of increasing the cohesion of the training group, the development of adolescents communication skills, the ability to empathize, produce a variety of feelings and develop the skills of adequate expression of emotions in communication. In the controlling conditions of psychodramatic actions there was a "ventilation of emotions", they were given a way out. One of the methodical techniques introduced by us in psycho-correction work with adults (family and teachers) was the method of "crystallization" of problems, which we applied in both group psycho-correction and in individual counseling. It consists of listening, silence, asking questions, reflecting feelings, joining, structuring. As a result of the procedures applied, the problem is simplified, sometimes brought to the absurd, complete, reduced to all intrapersonal problems, the "destruction" of apperception. At this level, the psychologist, based on the hypothetical self-image of the teenager, must teach him the effective elementary skills of psychological self-monitoring.

The structure of psycho-correction training is game communication training and behavioral training with included personal growth exercises. The psycho-correction complex was carried out in the conditions of consultative work for 5-7 days, for 4 hours daily. In the temporal setting, short-term intensive groups are more preferable for adolescents: because of the small amount of long-term memory, long breaks can distort information; mood swings in the absence of achievable results, which is disappointing in group lessons. An important argument is that continued participation in the group can create artificial recreation, an ecological niche, an alternative to life (E. Eidemiller). Among the features of our variant of training we include teaching adequate communication through the development of listening, vision, feeling; the latter are particularly important because the kinesthetic efforts of another person are often distorted and their own feelings, ie the development of social perception, are misinterpreted. Game correction methods are aimed at achieving the following goals: achieving an understanding of the problem of each member of the group in order to change its status, improving social adaptation: assisting in the manifestation of positive interpretations by expanding the range of "communicative tools", eliminating the negative bases of their "mental rocks". We expected the following effects of psycho-correction work: emotional saturation, emotional self-expression and expression, mastery of empathetic listening skills, increased social sensitivity, improved social adaptation, self-awareness, assimilation of positive interactions,

stabilization of self-esteem. Thus, in the process of psychocorrection adolescents learned to effectively solve their problems, better know themselves, their values by included exercises of personal growth. The first unit is intended to form a general psycho-correction program; the second is an installation unit aimed at creating an active placement of adolescents for psycho-corrective work; at the third correction stage there is a real communication between the participants of the psychocorrectional process and with each other and the psychologist; the fourth block of the model provides an assessment of the effectiveness of psychocorrection, an assessment of changes in the mental characteristics of adolescents. The methods of each block vary depending on the tasks of a particular stage of the study: the first block consists of 7 psychodiagnostic techniques, which allowed the results of the study to build a psychological portrait of adolescents as a cognitive basis for their subsequent self-monitoring; the second - provided for individual counseling work with participants in the psychocorrectional process; the third - consisted of specific methods and exercises of the psychocorrection complex; and in the fourth, performance evaluation was performed according to dynamic psychological research. In addition, the evaluation of the effectiveness were indicators of transfer - transferring training skills to the real social sphere of adolescents' life.

Summarizing the data on psychological portraiture, we can conclude about the most common pole personality traits that cause this or that state of adolescent maladaptation. The following tasks of psychological assistance in the process of re-socialization of minors are defined: for hypertensive people - increasing the desire to set and achieve goals; for the stimulating and the exalted - developing emotional restraint along with emotional expressiveness; for the emotional - engaging logical thinking in the predominant solution of problems; for the pedantic - the development of spiritual needs together with the material; for demonstratives, developing a focus on others, not on oneself, developing a desire for cooperation; for exciting and hypertensive - developing an orientation to specific people and circumstances in the pursuit of the goal, security while maintaining the desire to take risks.

The peculiarity of psychoprophylactic work in the process of re-socialization of adolescents in the languages of the closed educational institution was the desire to consolidate the achievements in training at the level of personal education, stable relationships, beliefs, motives, behaviors. The formation of the desire for self-development is the result of compatible with the psychologist of developing his self-image adolescent. It is the most reliable means of self-monitoring that protects against the socially undesirable effects of maladaptation until they have become an integral part of the individual.

Список використаної літератури

1. Гупаловська В., Левус Н. Психологічні особливості мотиваційного інтелекту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2014. Вип. 1. С. 31–35.
2. Данильченко Т. В. Психологічна структура соціального благополуччя та неблагополуччя. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць*. КНУ імені Тараса Шевченка. К., 2017. № 2(4). С. 7-22.
3. Комарова А. Культурно-психологічні особливості взаємозв'язи цінностей і емоціонального інтелекту. URL: <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-05/dissertaciya-kulturno-psihologicheskie-osobennosti-vzaimosvyazi-tsennostey-i-emotsionalnogo-intellekta> (дата звернення: 20.08.2019)
4. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.
5. Філоненко Г., Яворська Л. Соціальний інтелект як чинник психологічного благополуччя особистості. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2015. Вип. 58. С. 41–45.

Zavatska N.Ye., Seredyna A.V., Voroshylova V.Yu., Honcharova M.V.

PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH ADAPTATION DISORDERS

The study of socio-psychological factors of adaptation disorders in preschool children and their correction is due to the need to understand the problems associated with the presence of preschool children, who have difficulties in the process of social adaptation associated with the presence of socio-psychological adaptation disorders. This category includes children who have adaptive reactions with disturbances in the emotional sphere (with complaints of parents on anxiety, fearfulness, tearfulness, daily fluctuations of activity, mood), in the behavioral sphere (with complaints of parents on irritability, aggressiveness, negativity, negativity relations with others), with mixed disorders (children whose parents have sought help in connection with anxiety, anxiety, fearfulness of the child - on the one hand, and its aggressiveness, irritability, conflict - on the other). Given that adaptation disorders among preschoolers are included in the structure of neuroses, neurodevelopmental disorders, they are the correlate of pre-morbid conditions, the issues of their effective correction are especially acute in the face of modern psychological science and practice. The particular importance of adaptive disorder in preschool children is one of the main conscious reasons for parents seeking the help of psychologists and other professionals. Adaptation disorders affect the whole structure of the child's personality and often develop into persistent forms of mental pathology.

The system of psychocorrection of preschool children with adaptation disorders in our study was a combination of the following components:

1. Individual psychocorrection (for the purpose of psychological processing, resolution of intrapersonal conflict).
2. Group psychocorrection (in order to improve social adaptation, correction of interpersonal plan of functioning of personality).
3. Family counseling (in order to create acceptable conditions for a microsocioal plan of personality functioning).

In addition, an auxiliary factor in psychocorrection was the work of the tutor of the psychotherapy group. Caregivers did not participate in direct psychocorrection, but spent most of their time in the group with children and were able to regulate their behavior through the organization of activities. This purely pedagogical work took on a specific form and content after consulting with a psychologist who informed the caregiver about the child's main problems, the purpose of psychocorrection.

Each child had an average of 27 individual psychocorrection sessions (2 times a week) for an average of 100 days. The principles we followed when planning our individual work were as follows:

1. Classes of the first stage of individual psychocorrection in all, without exception, were ahead of group psychocorrection (it was regarded as a preparatory stage for it). In general, individual psychocorrection was performed in parallel with group, family counseling. Its purpose was to form the prerequisites for the correction of problems of the interpersonal plan in the form of the initial resolution of internal conflict, the achievement of a certain level of self-expression of the personality, a sense of self-confidence.

2. The psychological specificity of the adaptation disorders determined the high dynamicity of the individual psychocorrection process. Preschool-age children with adaptation disorders generally lacked a long-term chronic illness, and their emotional sphere underwent relatively short-lived transformations. The component of spontaneity, dynamism of individual psychocorrection imposed on the psychologist the responsibility to be plastic in the choice of taking individual influence, to meet the actual emotional needs of the child.

3. The principle of observing the psychological value of the child's experiences, regardless of their content, meant that the progress in the process was determined by the child's internal state, the duration of each stage depended on the ability to achieve the goal of the previous one (the stages of the process are outlined below). The psychologist "waited" for the intrapersonal changes, contributing to the successful resolution of the personality conflict.

4. The principle of consistency and consistency in adhering to the stages of individual psychocorrection was based on the laws of the dynamics of the emotional sphere of the child. Plasticity with respect to the duration of the stage was combined with the mandatory observation of the sequence of the process.

Family counseling for children with adaptive disorders as a component of the intensity of psycho-correction work was inferior to individual and group psycho-correction with the child. The principles we used to plan our work with our parents were as follows:

1. Systematic family counseling was applied only to those parents whose motivation to work with a psychologist was real.

Despite the fact that the prerequisite for adopting a child with adaptation disorders in psychotherapy groups was the consent of the parents to participate in the psycho-corrective process, later some (43%, ie 42 families) were only formally motivated to work together. This was revealed during the first 3-5 meetings with parents, during which they discussed the development of the problem of the child, ways to solve it. These parents moved the discussion of the child's problem to a superficial, protective level, avoiding their responsibility for the child's difficulties. The typical formulation of the question was the shift of responsibility for the symptomatology to the psychologist's shoulders (formulas like "You are specialists, you know your own business", "How can I help - I work a lot, I get tired", "He was influenced only by the environment, nothing else", etc.). If after presentation of the position of psychologist absolutely always emotional issues of preschool children should be considered in the context of family - parents did not engage in constructive dialogue, family counseling was not conducted, and contacts with parents were limited only by information on both sides about the course of the process of psycho-correction.

Thus, we conducted systematic family counseling with half (56% or 51 cases) of families really motivated to cooperate. In 19 cases, both parents participated in the work, in 13 cases only the mother of the full family was motivated to cooperate, in 19 cases family counseling was applied to the divorced mother. Counseling was conducted on average once every 2 weeks, ie approximately 7-8 consultations during psycho-correction work.

2. Family counseling did not have an independent structure and content, they were completely determined by the dynamics of individual, group psycho-correction with the child. This was also reflected in the formulation of the goal that we set in working with parents - the desire to improve the family conditions of the psychological state of the child, to identify and eliminate the possible cause of adaptation disorders. The universal approach was to disclose the child's problems to the parents in terms of their needs. This meant that the psychologist thoroughly and openly introduced parents to the process of psycho-correction, discussed the possible causes of its dynamics. In the vast majority of cases, this meant jointly reformulating the parents of the formulated problem, shifting the semantic emphasis of the child's difficulties from the consequences of internal conflict (symptoms of adaptation disorder) to the circumstances of its occurrence. Certainly, in doing so, we tried not to touch the personal problems of the parents, it was jointly discussed only to such an extent as was acceptable to the parents, and

only to the extent that stopped (direct or indirect) use of the child to solve the parents' personal difficulties. In other words, in family counseling, we did not seek to identify and address the individual problems of parents.

Список використаної літератури

1. Данильченко Т. В. Психологічна структура соціального благополуччя та неблагополуччя. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць*. КНУ імені Тараса Шевченка. К., 2017. № 2(4). С. 7-22.

2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

Завацький В.Ю.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИЦИПАЦІЇ У ОСІБ З РОЗЛАДАМИ ОСОБИСТОСТІ

Недостатньо сформовану здатність особистості передбачати хід подій і власну поведінку в різних життєвих ситуаціях вважають антиципаційною неспроможністю. При цьому з можливістю ймовірного прогнозування нерозривно пов'язують процес успішної соціальної адаптації особистості. Наголошується, що при низькому рівні антиципаційної спроможності людина виключає з антиципаційної діяльності небажані події і вчинки, орієнтуючись лише на бажані, демонструє моноваріантний тип прогнозування та стає непередбаченою до складних життєвих ситуацій. У зв'язку з цим актуальним вбачається визначення основних діагностичних маркерів і результативно-змістовних характеристик антиципації особистості в умовах життєвих змін та розкриття соціально-психологічних засад оптимізації її розвитку (Лазурський, 2019).

З цією метою для формування репрезентативної вибірки було залучено 232 респондента (124 жінки та 108 чоловіків), у яких визначалися розлади особистості (95 осіб), соматоформні розлади (83 особи), органічні психічні розлади (54 особи) та які різнилися за професійним, сімейним статусом. Обсяг вибірки був підібраний відповідно до умов дослідження за допомогою номотетичного та ідеографічного підходів. Контрольну групу склали 276 осіб (144 жінки та 132 чоловіка) без наявності таких розладів.

Визначено, що у формуванні зазначеного спектру розладів в розглянуті вікові періоди онтогенезу істотну роль відіграють психічні травми (смерть близьких – 27,6%; сімейні конфлікти – 42,2%; самотність – 32,3%; власне нездоров'я – 37,9%).

Встановлено, що перебіг розладів особистості та соматоформних розладів має зв'язок з порушенням антиципаційної діяльності. З'ясовано, що

у осіб з зазначеними розладами всі показники антиципаційної спроможності мають більш низькі значення, ніж у респондентів контрольної групи ($\phi=2,14$; $p\leq 0,01$), які відрізнялися сформованістю таких копінг-стратегій, як планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка ($p\leq 0,05$); прийняття відповідальності і самоконтроль ($p\leq 0,01$). Ними достовірно частіше, ніж респондентами експериментальних підгруп з розладами особистості та соматоформними розладами, використовується адаптивна копінг-стратегія оптимізму ($p\leq 0,05$). Поведінковий, емоційний і когнітивний блоки подолання також виявилися більш інтегрованими у контрольній групі. В цілому респондентам контрольної групи була притаманна адаптивна (функціональна) копінг-поведінка, яка відповідає адаптивним (базовим) копінг-стратегіям, спрямованим на розв'язання проблем. Отримані результати свідчать про те, що досліджувані контрольної групи, на відміну від респондентів з розладами особистості та соматоформними розладами, здатні передбачати складні життєві ситуації, які можуть виникати в умовах життєвих змін, точно і адекватно планувати способи їх вирішення у часі ($p\leq 0,01$).

Показано, що соціально-психологічні особливості антиципації у осіб з розладами особистості супроводжуються спотвореннями прогностичної компетентності в цілому з порушенням опори на структуру минулого досвіду, моноваріантним типом прогнозування, зниженням антиципаційних здібностей і готовності прогнозувати ймовірність майбутніх подій за особистісно-ситуативним, часовим, просторовим параметрами ($p\leq 0,01$).

Констатовано, що прояви психологічного неблагополуччя у респондентів з розладами особистості пов'язані з дефіцитом стратегій подолання стресу. Досліджуваним була притаманна нестійка (ситуаційно обумовлена) копінг-поведінка, яка проявлялася в дисоціації між окремими особистісно-середовищними копінг-ресурсами, базисними копінг-стратегіями і нездатністю ефективно керувати своєю поведінкою. Виокремлено маркери уразливого стилю копінг-поведінки респондентів з розладами особистості, які є факторами ризику щодо поглиблення проявів їх соціальної дезадаптації і складають її симптомокомплекс: перевага копінг-стратегій конфронтації, уникнення; підвищений загальний рівень напруженості психологічних захистів; переважання в структурі механізмів психологічних захистів регресії, заміщення, використання яких призводить до ригідності копінг-поведінки, зміщуючи акцент з прогнозування та усвідомленого опанування на автоматизоване, несвідоме і відстрочене у часі реагування, спрямоване на зменшення психічної напруги, викликаной складною життєвою ситуацією в умовах життєвих змін.

Встановлено, що респондентам з соматоформними розладами, на відміну від респондентів з розладами особистості, притаманна схильність до поліваріантного прогнозу, тобто планування певної кількості можливих результатів події ($\varphi=1,59$; $p\leq 0,05$). Проте, вони роблять це неякісно, мало зважаючи на їх дійсну ймовірність, погано прогнозують соціальні ситуації і поведінку інших людей (як наслідок схильність до образ, розчарувань, криз, низька стресостійкість, які підсилюються у період життєвих змін).

Показано, що у досліджуваних з соматоформними розладами виявлено більш високі показники за копінг-стратегією втеча-уникнення ($\varphi=1,61$; $p\leq 0,05$), у порівнянні з контрольною групою респондентів, а також більш високі показники копінг-стратегій розгубленості та емоційної розрядки ($p\leq 0,05$), які вони використовують в якості способу вирішення проблеми; при цьому наявна негативна модальність спрямованості антиципації щодо сприятливого результату розв'язання складної життєвої ситуації ($\varphi=2,25$; $p\leq 0,01$). З'ясовано, що у осіб з зазначеними розладами спостерігається достовірно більш висока, ніж у контрольній групі, вираженість таких видів психологічного захисту, як компенсація, регресія ($p\leq 0,01$), заміщення ($p\leq 0,05$), реактивне утворення та витіснення ($p\leq 0,01$). Показники такого механізму психологічного захисту, як проєкція, у респондентів з соматоформними розладами вище середніх значень, їм притаманні підозрілість, висока критичність. Однак, у цій групі зафіксована більша узгодженість між когнітивним, емоційним і поведінковим компонентами копінг-поведінки, а отже вона характеризується більшою адаптивністю і узгодженістю у порівнянні з копінг-поведінкою респондентів з розладами особистості ($\varphi=1,59$; $p\leq 0,05$).

Визначено, що кількість осіб з органічними психічними розладами з моноваріантним типом імовірнісного прогнозування у вікових підгрупах була достовірно вищою ($p\leq 0,01$) у порівнянні з кількістю осіб з іншими типами прогнозування. З'ясовано, що показники загальної, особистісно-ситуаційної і просторової антиципаційної спроможності у осіб з органічними психічними розладами значно нижче за відповідні показники респондентів контрольної групи ($\varphi=2,31$; $p\leq 0,01$), а зі збільшенням віку досліджуваних з зазначеними розладами показники просторової антиципаційної спроможності достовірно знижуються ($p\leq 0,05$). У осіб з органічними психічними розладами відзначається переважання самозахисного типу реагування у складних життєвих ситуаціях з екстрапунітивною спрямованістю реакцій і соціальною дезадаптацією ($p\leq 0,05$). При цьому у віці середньої зрілості самозахисний тип реагування зустрічається достовірно частіше у порівнянні з досліджуваними, які перебувають у віці пізньої дорослості ($p\leq 0,01$). Виявлено достовірний кореляційний зв'язок між самозахисним типом реагування і моноваріантним

типом імовірнісного прогнозування ($r=0,67$; $p\leq 0,05$). Для осіб з органічними психічними розладами була притаманна також пасивна (дисфункціональна) копінг-поведінка, пов'язана з переважанням пасивних копінг-стратегій і копінг-ресурсів ($p\leq 0,01$).

Аналіз результатів дослідження у гендерному вимірі показав, що особливістю граничних смислів жінок з органічними психічними розладами та антиципаційною неспроможністю є тенденція до низьких показників децентрації порівняно з контрольною групою ($\varphi=1,72$; $p\leq 0,04$). Для них характерна також тенденція до низьких значень за індексом негативізму порівняно з результатами контрольної групи ($\varphi=2,07$; $p\leq 0,01$). Контекстуально відповіді за методикою граничних смислів мають зв'язок із їх егоцентричною спрямованістю на отримання переваг від оточення, знецінення пошуку смислу повсякдення, орієнтування на ситуації тут і тепер. Для чоловіків з органічними психічними розладами також характерні граничні смисли з високим індексом негативізму. Для них притаманні й низькі показники децентрації; при цьому контекстуально смисловий ланцюг відповідей чоловіків цієї групи має виражену спрямованість на знецінювання оточення та невдоволення динамікою життя; відповіді майже не містять переживань і смислів інших людей.

Отже, осіб з органічними психічними розладами відрізняють як низька антиципаційна спроможність (прогностична некомпетентність), так і зв'язок індексів децентрації граничних смислів з негативізмом як відмовою від активності, гомеостатична орієнтація на особистісному рівні життєдіяльності з негативним прогнозом стосовно очікувань наступності дій оточуючих. Вони відрізняються моторною незручністю і зазнають труднощі екстраполяції конкретного життєвого досвіду; ригідні і малоуспішні у передбаченні комунікативних ситуацій.

Отримані на емпіричному етапі дослідження дані щодо соціально-психологічних особливостей антиципації в онто-, соціо- та патогенезі були враховані при побудові інтегрованої соціально-психологічної програми її розвитку в умовах життєвих змін.

Список використаної літератури

1. Лазурский А.Ф. Классификация личностей / под ред. М.Я. Басова, В.Н. Мясищева. М.: Изд-во Юрайт, 2019. 274 с.
2. Левченко Е.В. История и теория психологии отношений / Отв. ред. А.А. Крылов. СПб.: Алетейя, 2003. 312 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. 720 с.
4. Шаров А.С. Психология переживания: природа, механизмы, феномены. *Мир психологии*. 2004. №1 (37). С. 214–226.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА ЗАНЯТЬ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

За останні десятиріччя практичні психологи набувають значного досвіду в організації роботи з різними соціальними групами, впроваджуючи таку особливу суб'єкт-суб'єктну форму освітньої діяльності як соціально-психологічний тренінг. Тренінг став універсальним та водночас унікальним інноваційним методом, технологією навчання, об'єднавши риси інструменту розвитку потенціалу особистості для досягнення цілей, дидактичного набору технік, а також на психологічному рівні для людини різного віку та соціального статусу надав можливість усвідомити особистісні проблеми, навчитися новому, «поміряти» на себе різні ролі та ситуації в груповій роботі. У цьому контексті важливо зазначити, що розвиток людини є складником її виховання ще з дитинства. Плекаючи дитину сьогодні, працюючи над засвоєнням нею актуальних компетентностей, соціальні інститути (сім'я, школа тощо) звертають особливу увагу на формування в неї сучасних вмінь: самостійно приймати рішення, креативно та критично мислити, діяти безпомилково, визнавати та виправляти помилки, вдало комунікувати з іншими людьми – як з однолітками або меншими дітьми, так із дорослими. Саме під час тренінгу як одного з ефективних методів розвитку та підготовки дитини до майбутнього дорослого життя можуть ефективно визначитися та формуватися ці виділені риси. Участь у тренінгових заняттях надає їй впевненості в будь-якій майбутній ситуації, що є досить важливим соціальним надбанням для дитячого віку.

Треба зазначити, що більшість публікацій, які присвячені тренінгу як методу навчання та розвитку, спрямовані на описання досвіду соціально-психологічної роботи в діяльності шкільних психологів, у роботі зі старшими, делінквентними, потребуєчними психологічної корекції школярами, а також із дорослими (тренінги комунікацій, особистісного зростання, спілкування, лідерські, «чоловічі» або «жіночі» тощо). Для молодших школярів така форма групової роботи як соціально-психологічний тренінг у порівнянні з іншими процесами потребує свого ретельного вивчення та узагальнення. Ми спробуємо зупинитися на впровадженні соціально-психологічного тренінгу в умовах роботи з дітьми в телевізійній медіастудії. Враховуючи одну з цілей роботи студії – профорієнтування – зазначимо, що цікавим для нас стане й цей аспект використання тренінгу в рамках початкового етапу роботи з поступового визначення майбутньої професії дитини зі школярами молодшого віку та їх батьками.

Структура соціально-психологічного тренінгу з молодшими школярами в наших умовах виглядала за класичною системою так: вступна

частина, основна та заключна. За змістом вони зазвичай можуть включати такі етапи:

1. Вступна частина: привітання (виявлення загального емоційного настрою); зворотний зв'язок (актуалізація минулої теми); виявлення очікувань; створення/повторення правил роботи в групі.

2. Основна частина: теоретичний блок (міні-лекція з елементами бесіди, інтерактивна презентація, бесіда, мозковий штурм, опитування, самонавчання, взаємонавчання, відповіді на запитання); практичний блок (проекувальні тести, рольові та інтелектуальні ігри, інсценування, ігри з переміщенням, робота в парах, трійках, групах, виконання вправ та презентація результатів виконаних завдань, бесіди з питаннями щодо почутих історій, казок, притч, ситуацій, робота з метафоричними асоціативними картами для дітей тощо).

3. Заключна частина (рефлексія, підведення підсумків, зворотний зв'язок за темою тренінгу, релаксація, прощання).

Також допоміжними в організації роботи з дітьми під час тренінгових занять є різні методики фізичних вправ, руханок для зняття м'язового та психологічного напруження, методи арттерапії (розфарбовування, малювання, казкотерапія тощо).

У якості базових тренінгових методик під час організації роботи ми використовуємо вправи, техніки та прийоми, розроблені відомими спеціалістами. різноманітні авторські методики, наприклад, вправи для роботи у психологічних групах К. Фопеля, ігри та вправи з взаємодії (М. Цзен, Ю. Пахомова), вправи для розвитку креативності (А. Грецов), вправи з тренінгу впевненості в собі (І. Стішенок), ігри ТРІЗ (С. Альтшуллер), техніки роботи з метафоричними асоціативними картами (набори МАК українських психологів: Н. Львової «Територія» для роботи з дітьми та підлітками, портретна колода Н. Вернікової «Люди і тварини»), профорієнтаційна колода О. Блінова «Компас професій», ресурсний та казкотерапевтичний набір Н. Івженко «Дідусеві казки»), настільні ігри (наприклад, «Alias», «Крокодил», «Да/нетка»), інтерактивні ігри для юних журналістів (В. Беніушис), тренінги з комунікації, міжкультурної взаємодії, лідерства, креативності (М. Кіпніс), графічні методики (наприклад, «Вулкан» І. Млодик, «Три дерева» Є. Клессманн, «Ваші життєві цінності» Л. Овсяник, «Кактус» М. Панфілової, «Три двері та три дороги» Е. Смірнова, «Чоловічки» П. Уілсона, «Рисунки тварин» Д. Яковлева та інші). Таке прагнення продиктоване бажанням об'єднати в програмі найефективніші методики, які мають розвивальну, психокорекційну цінність.

Програма запровадженого соціально-психологічного медіатренінгу складалася із занять, послідовність яких була побудована за принципом

системності в пред'явленні матеріалу й правил організації розвивального тренінгу.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціально-психологічний тренінг як форма проведення занять із молодшими школярами є пізнанням дітьми самих себе через особисті переживання та переживання в соціальній групі, засобом соціальної адаптації в якості початкової стадії соціалізації. Значну роль у створенні цієї атмосфери грає ведучий (психолог, тренер), який сьогодні має безліч дієвих ресурсів для реалізації зазначеної мети за допомогою ретельно підібраних методик, технік та інших психологічних інструментів. В умовах соціально-психологічного тренінгу на базі дитячої медіастудії відбувається розвиток особистісних ресурсів, критичного мислення, комунікативної культури, конструктивної поведінки, навичок зняття емоційної напруги, самопізнання та рефлексії, допомога в професійному орієнтуванні як для самої дитини, так і для її батьків. Показники, які дозволяють оцінити характер цих змін, – це активний розвиток соціальних емоцій та почуттів, що впливають на поведінку дитини, соціальних уявлень про себе та інших, зростання самостійності, формування адекватної самооцінки під впливом дорослих та закріплення форм соціальної поведінки в різних групах. Завдання управління профорієнтаційно-пізнавальною активністю молодшого школяра дає підставу стверджувати, що розробка методології соціально-психологічних тренінгів для молодшого шкільного віку зумовлено нагальними потребами часу, що ми будемо враховувати в наступних дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Вачков И.В., Дерябо С.Д. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 272 с.
2. Евтихов О. В. Практика психологического тренинга. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 256 с.
3. Ковальчук О.В. Психолого-педагогічні особливості розвитку молодшого школяра як об'єкта формування гуманістичних цінностей. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 19. С.97 – 104.
4. Макшанов С. И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика. Санкт-Петербург : Образование, 1997. 238 с.
5. Ткаченко Л. В. Психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів у процесі навчальної діяльності. *Педагогічні науки* :зб. наук. праць. 2015. № 67. С. 148 – 152.
6. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 250 с.

7. [Lei H., Cui Y., & Chiu M. M.](#) The Relationship between Teacher Support and Students' Academic Emotions: A Meta-Analysis *Front. Psychol.*, 22 January 2018. doi: [10.3389/fpsyg.2017.02288](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02288).

Заверуха О. Я., Ковальчук З.Я., Брильова А.В.

КАТЕГОРІЯ «ІДЕНТИЧНІСТЬ» В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Сучасне трансформаційне суспільство з його стрімкими змінами у політичній, економічній, соціальній сферах обумовлюють ряд проблем та протиріч, що потребують розв'язання, зокрема, у внутрішньому світі особистості та міжособистісних взаєминах. Адже особистість не може залишатись осторонь глобальних змін середовища, в якому вона існує. Новий етап історичного розвитку з його нестійкістю, інформаційним хаосом, непостійністю соціального функціонування як суспільства загалом, так і особистості зокрема. Трансформація попередніх норм, цінностей та установок чинить безпосередній вплив та невротизує особистість на свідомому та підсвідомому рівнях. Таким чином виникає певний когнітивний дисонанс, адже особистість прагне захистити власну цілісність від постійних соціально-економічних змін, і водночас віднайти власне «Я» та своє місце у цьому ж просторі, що постійно змінюється. Прояв суб'єктності сучасної особистості виходить на значно вищий рівень.

Сьогодні поняття ідентичності широко вживане в науковій літературі. Його досліджують лінгвісти, філософи, психологи, соціологи, філологи та ін. Це поняття спершу не обмежувалось конкретною дисципліною, водночас окреслювало як культурне, так і соціальне, індивідуальне та політичне явища. До цього ж зміст, що вкладається у це поняття подекуди вживається в абсолютно протилежних значеннях. Тобто, поняття «ідентичність» трактують і як відповідну сутність людини, її особливність та відмінність від інших людей та, водночас, та ж ідентичність бачиться як наше місце у соціумі, серед цілковито собі подібних.

Психологічні дослідження ідентичності розпочав американський вчений У. Джемс, що у 1890 році у своїй праці «Принципи психології» окреслив поняття «самість» як якість несуперечливості та послідовності особистості. Він зазначав, що людина усвідомлює себе в особистісному (власна сутність) та соціальному (соціальні Я людини) просторах, що формують одну цілісне утворення – self. Він охарактеризував таку ідентичність, надавши властивостей континуальності, творчого начала та неперервності при постійній мінливості [1].

У межах психоаналітичного підходу вперше досліджуване нами поняття було введено З. Фройдом. На початках він використав поняття «ідентифікація», щоб пояснити деякі явища патологій депресії. З часом почав

застосовувати для трактування сновидінь та випадків із засвоєнням дитиною моделей поведінки значущих дорослих, під час чого формується її «суперего» й уподібнення з представником певної статі. На його думку існує кілька видів ідентифікації, серед яких первинна, що має вигляд емоційної прихильності до матері дитини у простій формі. Згодом вона трансформується у тотальну ідентифікацію, яка дає можливість функціонувати механізму захисту дитини, що покликаний для того, щоб побороти неспокій щодо «загрози» авторитету з боку близької дорослої людини, як правило, батька. У цей віковий період ідентифікація тісно детермінована вчинками батька. Дитина прагне зайняти місце свого батька, водночас прагне уникнути з його боку покарання. Тому вторинна ідентифікація характерна амбівалентністю [5].

За аналогією ідентифікація пояснювалась Фройдом як центральний механізм взаємодії людини з соціальною групою. Позитивне ставлення у людини виникає до репрезентантів групи, в якій вона знаходиться, і негативне – не своєї групи. Особистість ідентифікується з лідером своєї групи та відчуває позитивні емоції, як син зі своїм батьком, що сприяє внутрішньогруповій згуртованості. З іншого боку, негативні емоції та ворожість до репрезентантів інших груп він пояснює негативними емоціями сина до батька, і це детермінує аутгрупову ворожість [5].

Таким чином, аналізуючи праці З. Фрейда, підґрунтям розвитку будь-якої соціальної групи є ідентифікація людини з лідером чи іншими значущими її репрезентантами, що детерміновано ставленням особистості до значущого іншого (одного з батьків).

Е. Еріксон виділяє головні ознаки ідентичності:

1. внутрішня тотожність людини та інтегрованість щодо часових вимірів – міцно пов'язаними з теперішнім часом є минуле та майбутнє цієї людини;

2. внутрішня тотожність та інтегрованість людини відносно цього виміру, як простір – сприймання людиною власної цілісності у будь-якому місці, що пов'язано з внутрішньою зумовленістю її дій і поведінки;

3. переживання людиною стану ідентичності чи її кризи відбудеться у процесі її взаємодій із значущими іншими людьми [6].

Е. Еріксон наголошує, що людина починає відчувати власну ідентичність лише після проходження нею кризи, яка зазвичай відбувається на п'ятій стадії власного психосоціального розвитку. До того ж, до цієї ідентичності приєднуються й інші ідентичності людини як результат її значних ідентифікацій з іншими групами та значущими людьми.

На підставі цих теоретичних положень інший вчений Дж. Марсія вперше здійснив підтвердження на емпіричному рівні. Він пояснює поняття «ідентичність» через структуру «Его», яку вбачає як внутрішню, динамічну систему здібностей, переконань та власного досвіду будь-якого індивіда,

який самостворюється. Таким чином, шляхи виходу людини з кризи, алгоритми та шаблони вирішення проблем визначають зазначену структуру [5].

Водночас у 60-х роках ХХ століття поняття «ідентичність» стало широковживаним та використовувалось у значній кількості різних дисциплін та стосувалось уже і національних проблем, будучи усталеним як в журналістиці, так і академічній лексиці суспільної та політичної практики.

Отже, поняття ідентифікації було запозичене з психоаналітичної теорії та почало широко використовуватись в середині ХХ століття в Америці. З одного боку воно було пов'язане з етнічною приналежністю (там етнічна толерантність виявлялась як сформована позитивна ідентичність), з іншого – з концепціями групового еталону та соціальної ролі (Р. Мертон, Н. Фурт).

Намагаючись подолати диференціацію того поняття, вчена Р. Брейквел переконує нас у їх взаємозв'язку, стверджуючи, що ідентичність є цілісною, а особистісна й соціальна ідентичності є різними точками її відліку і аж ніяк не її типами чи видами. Вона розкриває такі складові ідентичності, як біологічний організм, змістовний вимір, ціннісний вимір, час. Особистість здатна оцінити структурні елементи особистісної ідентичності категоріями соціальної ідентичності, а сформувавшись – особистісна ідентичність уже матиме вплив на соціальну, керуючись її ж критеріями оцінювання.

У наукових працях німецького вченого М. Борневассера варто проаналізувати його бачення щодо соціальної структури, соціальних контактів та ідентифікацію. Цікавим видається й те, що соціальним групам притаманним є оцінне ставлення, що лежить в основі статусу групи в суспільстві. Таким чином соціальна група та її структура диктує відповідну поведінку групі та форми взаємодії в рамках їхніх групових меж, а також обговорення різноманітних соціальних питань здійснюється всередині групи, статусна дистанція поміж її членами впливає на інтенсивність їх контактів. Звідси – люди сприймають один одного, опираючись на оцінювання себе та інших людей. Той самий механізм має і загалом соціальна взаємодія [1].

Сучасні українські вчені, зокрема, З. Ковальчук, аналізуючи поняття взаємодії через основні діяльнісні концепти генетичної психології наголошують на активності діяльнісних суб'єктів, які мають рівні права, проводять спільну діяльність, зорієнтовані на досягнення обраної мети, досягнення спільного успіху, а також справляють один на одного позитивний розвивальний вплив, ініціюють взаємостимулювання розвитку через саморозвиток, тобто націлені на особистісний саморух [3].

Нам видається, що самоідентифікація лежить в основі механізму формування «Я-концепції» особистості. Вона також є динамічною характеристикою процесу формування особистісної ідентичності. Саме тому її слід вивчати у процесі формування та розвитку самосвідомості особистості. Тобто лише за участю процесів ідентифікації та соціальної категоризації

відбувається усвідомлення людиною особистісної ідентичності. Через таке тісне взаємовідношення вибудовується відповідна схема, що належить до особистого «Я», яке згодом входить у різні категорії та залежить від участі в соціальних групах.

Підводячи підсумки нашого наукового пошуку щодо вивчення поняття «ідентичність» бачимо, що воно стосується як особистості, так і соціальної групи. Переважна більшість вчених розмежовують особистісну та групову ідентичність, водночас наголошують про значний вплив на розвиток ідентичності особистості, що чинить група. Найчіткіше сутність психологічного поняття «ідентичність особистості» проявляється у її цілісності та внутрішній рівнозначності. Молодість є визначальним етапом розвитку ідентичності зрілої особистості, адже саме в той час уже сформована система її переконань і цінностей. Формування ідентичності в онтогенезі зазвичай є нерівномірним, про що свідчать ситуаційні життєві вибори. Ідентифікація є механізмом взаємодії людини та групи, в результаті чого формується ідентичність.

Список використаної літератури

1. Звіт про науково-дослідну роботу «Психологічні умови становлення професійної ідентичності особистості» (заключний) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Керівник НДР Зливков В.Л. – Київ, 2014. 44 с.
2. Ішук О. Становлення професійної ідентичності студентської молоді у процесі професіоналізації / Психологічні перспективи. Науковий журнал. Спеціальний випуск. Психологія професійної діяльності працівників соціальної сфери. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2012. С.133–140.
3. Ковальчук З. Розвиток особистості – сутнісна ознака генетичної психології / Психологічні перспективи. Науковий журнал. Спеціальний випуск. Психологія професійної діяльності працівників соціальної сфери. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2012. С. 13–19.
4. Піонтковська Д.В. Історичний екскурс основних наукових підходів вивчення феномена «ідентичність» у зарубіжній психології / Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (41), Issue: 86, 2016. С. 73–75.
5. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд. М. : Просвещение, 1989. 448 с.
6. Эриксон Э. Идентичность : Юность и кризис / Э. Эриксон ; пер. с англ. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.
7. James, W. The principles of psychology. – New York : Cosimo classics, 2007. – Vol. 2. – 706 p.
8. Jenkins, R. Social identity. – London : Routledge, 1996. 206 p.

9. Marcia, J. E. Identity in adolescence // Handbook of adolescent psychology (ed. by J. Adelson). – N.Y. : John Wiley, 1980. P. 159–187.

10. Waterman, A.S. Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review // Developmental Psychology, 1982. V. 18, № 3. P. 341–358.

Зливков В.Л., Савчук О.А., Лукомська С.О., Котух О.В.

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ПРИ ПОБУДОВІ КОМУНІКАЦІЇ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ

Натепер актуальною проблемою є пошук ефективних засобів психологічної реабілітації учасників бойових дій, основним інструментом якої є комунікація – усне і письмове спілкування часто в емоційно насичених стресових ситуаціях. У зарубіжній психології поняття «реабілітація» зазвичай не використовується, натомість більш поширеними є «допомога після бою» та «резилентна реінтеграція». Проаналізувавши витoki даних термінів ми прийшли до висновку про доцільність використання саме резилентної реінтеграції щодо учасників бойових дій. Насамперед зазначимо, що з латинської «rehabilitatio» перекладається як «відновлення до попереднього рівня функціонування», а у випадку участі в бойових діях це практично нереально, оскільки якщо фізичне відновлення в окремих випадках можливе, то психологічно неможливо викреслити отриманий на війні досвід, у тому числі й травматичний. Післябойова психологічна допомога (або допомога після бою) також є поняттям відносним, оскільки часто учасники бойових дій звертаються до психолога не одразу після травматичної події, а через роки, коли травматичний досвід поступово заміщується на міфологічний, формується соціально та особистісно прийнятна життєва історія участі у війні, а справжні події витісняються зі свідомості, актуалізуючись знову в емоційно насичених ситуаціях, коли ресурсів для утримання неприємної інформації в підсвідомості виявляється недостатньо. За таких умов виникає необхідність визначення ключових аспектів комунікативної взаємодії психолога з учасниками бойових дій.

Одним із важливих психологічних ресурсів особистості, який слід враховувати при побудові комунікації з учасниками бойових дій є їх життєстійкість. Поняття життєстійкості пов'язане зі збереженням психічного та фізичного здоров'я особистості у стресових ситуаціях, подоланням труднощів, соціальною підтримкою і продуктивністю діяльності (Maddi, Harvey, 2006), це не вроджена, а набута якість, яка успішно формується так званими тренінгами життєстійкості поширеними у зарубіжній військовій психологічній практиці. Завдяки життєстійкості відбувається інтерпретація стресових подій як корисних, таких, що відкривають нові можливості та шляхи самовдосконалення. Пов'язаним, але не тотожним поняттям до

життєстійкості є посттравматичне зростання – позитивні зміни, що відбуваються з людиною у результаті зіткнення із кризовими життєвими ситуаціями та виражаються в усвідомленні цінності життя, відкритті нових перспектив і можливостей, зміні життєвих пріоритетів. Відповідно, катализатором зростання є не власне психотравма, а емоційні реакції на неї, тобто посттравматичне зростання не залежить від виду психотравмуючої події, а лише від суб'єктивного ставлення людини до неї.

Резилентна траєкторія реакцій на потенційну травму найбільше властива цивільним особам, які постраждали від ДТП та учасникам бойових дій і найменше – біженцям та онкохворим; не зумовлює гострого стресу й ПТСР, але негативно впливає на психологічне благополуччя; травматична подій хоча й неєдинична, але зазвичай раптова, наявний критерій А+ за DSM-5.

Хронічна траєкторія понад усе характерна для постраждалих від ДТП і значно меншою мірою властива військовим, що брали безпосередню участь у бойових діях; зумовлює ПТСР і депресію; травматична подій зазвичай раптова, єдинична, наявний критерій А+ за DSM-5.

Траєкторія відновлення характерна для осіб, які зазнали впливу як гострої, так і хронічної психотравми (критерій А+ може бути відсутнім); властива учасникам бойових дій і особам, які в ДТП отримали легкі тілесні ушкодження, практично не властива біженцям та хронічно хворим; позначається на порушенні психологічного функціонування, зумовлює підвищення тривожності, але не призводить до ПТСР і не викликає симптоми депресії.

Відтермінована траєкторія властива хворим на інфаркт, ЧМТ та інші хвороби, наслідки яких проявляються через певний час, а також учасникам бойових дій, що мали серйозні поранення та деякий час перебували в комі чи мали ретро і антероградну амнезію; критерій А+ за DSM-5 може бути відсутнім, а може бути в наявності, втім людина про травматичну подію майже нічого не пам'ятає; зумовлює симптоми депресії та підвищеної тривожності.

Ми констатуємо, що резилентність завжди зумовлена сильним стресом, психотравмою тим самим відрізняючись від концептів надії, оптимізму та самоєфективності, які виявляються насамперед у повсякденних життєвих ситуаціях. Інакше кажучи, резилентність – це усвідомлене посттравматичне зростання, його вияв у практичній повсякденній діяльності учасників бойових дій.

Отже, реінтеграція учасників бойових дій до мирного життя – це продуктивність у різних галузях життя, зумовлена усвідомленням нових можливостей, набутих в результаті бойового досвіду. Діагностування особливостей реінтеграції може відбуватися як за допомогою спеціальних

опитувальників, так і шляхом аналізу мовленнєвого контенту учасників бойових дій.

Найчастіше питання повоєнної адаптації учасників бойових дій розглядаються в контексті бойової травми в цілому і посттравматичного стресового розладу зокрема. Натомість ми розглядаємо її в аспектах психологічного благополуччя, копінгів, життєстійкості, посттравматичного зростання і резилентності, тобто ресурсів, які дозволяються учасникам бойових дій резилентно інтегруватися у повоєнне суспільстві.

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що переважна більшість учасників бойових дій є добре адаптованими (резилентно реінтегрованими, такими, що усвідомлюють цінність набутого на війні позитивного досвіду та використовують його у повсякденному мирному житті). Реінтегративні програми зазвичай спрямовані на такі галузі функціонування як осмислення сенсу життя, пошук нових життєвих цілей, формування міжособистісних стосунків зі значущими іншими, працевлаштування чи/та оволодіння новими професійними навичками, турбота про соматичне і психологічне здоров'я. Нами доведено, що використання метафоричних карт для роботи із психотравмою є ефективним інструментом комунікації психолога з учасниками бойових дій, оскільки дозволяють вербалізувати їх травматичний досвід та мінімізувати бар'єри при спілкуванні з фахівцями, водночас останнім слід враховувати наявність бойових парадоксів, що виявляються в усному мовленні учасників бойових дій та деталізувати кожен вислів, зокрема використовуючи для цього метафоричні асоціативні карти чи інші засоби експресивної терапії.

Список використаної літератури

1. Kahneman D., Deaton A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*. 2010. № 107(38). P. 16489-16493.
2. Maddi S. R., Harvey R. H., Khoshaba D. M., Lu J. L., Persico M., & Brow M. The personality construct of hardiness, III: Relationships with repression, innovativeness, authoritarianism, and performance. *Journal of personality*. 2006. № 74(2). P. 575-598.
3. Мельник О.В., Лукомська С.О. Психологічні особливості соціальної адаптації учасників бойових дій на Сході України. *Актуальні проблеми психології*. 2018. № 1. P. 222–232.
4. Нартова-Бочавер С.К. "Coping behavior" в системе понятий психологии личности. *Психологический журнал*. 1997. № 18 (5). P. 20–30.

Коваленко А.Б., Завацька Н.Є., Гетта А.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ

ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Соціально-економічні та соціально-психологічні явища, які спостерігаються в Україні та в світі в цілому, призводять до процесів міграції. Під час міграції мігрант опиняється в нових, незнайомих умовах, які викликають стрес, формують необхідність активно взаємодіяти з середовищем, змінюючи його відповідно до своїх потреб, при цьому змінюватися самому в процесі взаємодії. Успішна самореалізація в соціумі залежить від адаптивних здібностей особистості, від взаємодії з соціальним середовищем, від наявності різних адаптаційних механізмів.

Вивченням проблеми соціально-психологічної адаптації особистості, включення людини в нові або мінливі умови життя, взаємодії людини і навколишнього середовища, зміни людського життя в цілому повинно бути предметом паралельного розгляду різних наук: психології особистості та соціальної психології, культурної та соціальної антропології, культурології, соціології.

Аналіз літературних джерел з проблем соціально-психологічної адаптації дітей-мігрантів показав, що в сучасному світі простежується тенденція щодо надання допомоги мігрантам та їхнім дітям з метою інтеграції в суспільстві і надання їм освітніх послуг (Георгиева, 1985, Гриценко & Стукаленко, 2005, Гриценко & Шустова, 2011, Константинов, 2004, Лебедева, 2009, Палагіна, 2007).

Для успішної соціалізації в новому середовищі дітям-мігрантам необхідно освоїти соціальні норми, правила поведінки, прийняті в приймаючому суспільстві. Важливе значення в забезпеченні інтеграції та соціалізації дітей-мігрантів у нове середовище належить освітній установі. Тому вивчення процесів соціально-психологічної адаптації учнів з позицій системного підходу є актуальним як у теоретичному, так і практичному аспектах для психолого-педагогічної науки.

Соціально-психологічна адаптація стала предметом шерегу досліджень: психологічне (сукупність психологічних наслідків, душевне і духовне здоров'я, здатність досягти задоволення в навколишньому середовищі) і соціокультурне (комунікативні, поведінкові навички під час пристосування до нового культурного середовища) пристосування (К. Уорд, А. Рана-Деуба) (Ward & Rana-Deuba, 1999), складний і багатовимірний процес взаємодії представників різних культур, в результаті якого відбувається формування нової позитивної соціальної ідентичності, адекватної зміненим соціокультурним умовам; процес розвитку особистісного потенціалу індивіда в міру його активного включення в різні види діяльності ..., систему міжособистісних відносин, соціокультурне і соціально-політичне життя суспільства, знаходження умов для реалізації потреб в самоповазі і самоактуалізації особистості (Гриценко & Стукаленко,

2005), адаптація вимушених мігрантів як взаємодія двох сторін: адаптація особистості вимушеного мігранта до нових умов життя і адаптація соціального середовища (корінних місцевих жителів) до особистості вимушеного мігранта (Константинов, 2004); негативні наслідки неможливості повноцінно адаптуватися до нового середовища Н.С. Палагіна (Палагіна, 2007).

Показано, що процес соціально-психологічної адаптації дорослого і дитини має значні відмінності. Хоча діти залежні від дорослого, уразливі, їм необхідна підтримка дорослого для фізичного виживання, психологічного та соціального благополуччя з метою успішної адаптації в новому середовищі. Діти мігранти потребують особливої уваги та підтримки, разом з тим, шерг дослідників стверджують, що адаптаційні процеси дітей менш болючі, порівняно з дорослими. (Арутюнян, Мосесов & Оганесян, 2000).

Встановлено, що зі збільшенням адаптивності підвищується прийняття себе (відповідно знижується неприйняття себе), прийняття інших, знижується рівень емоційного дискомфорту, підвищується рівень внутрішнього контролю та знижується рівень зовнішнього, зменшується рівень підпорядкованості особистості, а також ескапізму.

Соціально-психологічна адаптація є складним і багатовимірним процесом взаємодії представників різних культур, в результаті якого відбувається формування нової позитивної соціальної ідентичності, адекватної змінним соціокультурним умовам; процес розвитку особистісного потенціалу індивіда в міру його активного включення в різні види діяльності, в систему міжособистісних відносин, соціокультурне і соціально-політичне життя суспільства, знаходження умов для реалізації потреб в самоповазі і самоактуалізації особистості.

Список використаної літератури

1. Велиева С.В. Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие. - СПб: Речь, 2005 - 240 с.
2. Волков Г.Д., Оконская Н.Б. Адаптация и ее уровни. *Философия пограничных проблем науки. Социальное и биологическое.* – Пермь: Изд-во Перм. Ун-та, 1975. Вып. 7. С. 134-142.
3. Георгиева И.А. Социально-психологические факторы адаптации личности в коллективе: автореф. дис. ...канд.психол.наук. - Л., 1985. 22 с.
4. Гриценко В. В., Стукаленко Н. М. Теоретические основы исследования социально- психологической адаптации личности / группы в новой социо- и этнокультурной среде. *Проблемы социальной психологии личности* : межвуз. сб. науч. Тр. Вып. 2. Саратов : Изд-во СГУ, 2005. С. 9–28.
5. Гриценко В.В., Шустова Н.Е. Социально-психологическая адаптация детей из семей мигрантов. М.: Форум, 2011. 224 с.

САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ НАУКОВИХ РЕФЛЕКСІЙ

Прогрес техногенної цивілізації на засадах прагматичних цінностей та технологічної раціональності супроводжують ризики збереження і виживання людства. Розвиток науки і техніки, покликаний сприяти пристосуванню і виживанню людини, відкривши для людства небачені раніше перспективи матеріальних звершень натомість призвів людство до генералізації кризового стану на всі сфери життя. Цей процес насамперед, характеризує неузгодженість і протиставлення зовнішнього матеріально-речового світу (фізичної основи існування людини) і внутрішнього людського світу (психічного змісту індивідуального буття). Суперечність базових комплементарних частин єдиного цілісного людського буття в зумовлює критичність життєдіяльності людини і виявляється в «нелюдності людського існування» через деградацію, регресивні явища, свідченням чого є невинне зростання кількості та масштабності техногенних, екологічних, суспільних та індивідуально-особистісних трагедій і катастроф.

Пріоритетність проблеми збереження і сталого розвитку світу вимагає докорінного переосмислення проблеми життєдіяльності людини в сучасному світі. Для психологічної науки на часі вийти із традиційного обмеження в дослідженнях на засадах причинно-наслідкових зв'язків і розширити поле наукових розробок, адекватно до запитів і завдань сьогодення. Психологія особистості передбачає перехід на новий рівень усвідомлення свого предмета та зони компетентності. В руслі сучасних прогресивних конструктивістських орієнтацій в епістемології, соціальній філософії, теорії управління і дослідження майбутнього (Futures Studies) значна увага зосереджується на зоні можливого, яка постає винятково актуальною для сучасного світу. Введення феномену можливого в коло проблем наукової психології потребує, на думку Д. Леонтьєва, розробки нового понятійного апарату. Такі категорії, як риси, стани, процеси, індивідуальність, акцентуації, диспозиції тощо, стають неприйнятні до нової реальності. Водночас, в руслі неklasичних течій в психології розробляються поняття саморегуляції, смислу, часової перспективи, суб'єктність та ін., які стають адекватною основою для вирішення проблеми узгодження життєдіяльності людини із стабільним розвитком і збереженням світу. До кола актуальних і недостатньо осмислених понять, перспективних для сучасного етапу розвитку психологічної науки, зокрема, галузей психології особистості та вікової й педагогічної психології входить і поняття самоздійснення.

В зарубіжних психологічних і філософських словниках термін «самоздійснення» (self-fulfillment) найчастіше трактується як завершений, кінцевий результат самореалізації, повна реалізація можливостей особистості.

Широке вживання має і цілий ряд інших понять, пов'язаних з проблемою самоздійснення: всебічний розвиток особистості, самоствердження, самоактуалізація, сенс життя, життєва стратегія, доля. Змістовно близькими і активно науково досліджуваними процесами, особистості є самореалізація та самоактуалізація.

Самоздійснення, у значенні самореалізація особистості, ґрунтоване на вільному розвитку і прояві «людської природи». Ідея всебічного і вільного розвитку людини визнається вищою метою історичного прогресу. Можливість вільного виявлення її «істинної індивідуальності» постає необхідною умовою продуктивної життєдіяльності індивіда є. «Власне здійснення» для особистості виступає як «внутрішня необхідність, як потреба» Без такого самоздійснення у процесі самореалізації, неможливо відчуття повноцінності життя. Притаманне людині природне прагнення реалізувати себе розуміється згідно матеріалістичного духу марксизму як об'єктивування себе, представлення чогось реального (матеріального) створеного особою. У цьому висловлюванні притаманне ідеологіям революційного спрямування розуміння самореалізації особистості не просто у значенні саморозвитку, а в установці на активне підкорення і перетворення світу відповідно до своїх потреб. Доцільно зазначити, що для нашого сьогодення пріоритетною є проблема збереження життя на планеті. «План дій 2030», прийнятий на 70-ій Генеральній асамблеї Організації Об'єднаних Націй наприкінці вересня 2015 року визначає глобальну орієнтацію на концепцію сталого розвитку. Зміст глобального «*sustainable development*» з урахуванням контексту включає коеволюцію процесів самоорганізації нового «інформаційного суспільства» та творчого здійснення людини.

У руслі діяльного підходу теоретичні дослідження життя людини проводилися Л. Анциферовою та В. Петровським. Дослідники визначають особистість автором свого життя, що передбачає постійне здійснення нею життєвих виборів, від яких залежить її розвиток. Становлення особистості відбувається на всіх етапах життєвого шляху людини. Відзначено, що чим зрілішою в соціальному і психологічному плані стає особистість, тим більше зростає її здатність до подальшого розвитку (Анциферова, 1981: 8).

Уявлення про життя людини як творчий процес було покладено у основу концепції життєтворчості Л. Сохань (Сохань, 2010) та її послідовниками. Дослідниця визначає життєтворчість «як духовно-практичну діяльність особистості, націлену на творче проектування і здійснення її життєвого проекту». На основі здатності особистості до життєтворчості, вона розробляє, коригує та здійснює свій життєвий сценарій.

Життєтворчість авторка розглядає «як процес упорядкування подій життя особистості, процес її самовдосконалення» (Сохань, 2010: 59).

Наукові дослідження проблеми здійснення людини на основі двох визначальних процесів – актуалізації й реалізації потенційних можливостей, автори умовно виокремлюють протилежні життєві стратегії.

Життєвичерпання – це життєва стратегія, що визначена зовнішніми умовами і характеризується споживанням наявних ресурсів довкілля й можливостей, що з нього надходять. Вона спрямована на задоволення біологічних, соціальних та культурних потреб людини, які завжди виявляються обмеженими. Стратегія життєвичерпання ґрунтована на використанні наявних ресурсів і передбачає їх породження та розвитку.

Натомість, стратегія життєпородження – визначається, насамперед, спроможністю самої людиною культивувати в собі ресурси та можливості, необхідні для реалізації своїх життєвих планів і бажань, творчого відтворення. У цьому випадку людина залучає до власного життя достатню кількість зовнішніх можливостей, розвиває внутрішні ресурси та створює між ними активну взаємодію. Результати індивідуальної творчості втілюються у зовнішньому просторі. Особливий типом життєдіяльності визнають життєтворчість, яка забезпечується та одночасно результується унікальністю людини, її особистісного потенціалу. Вона спрямована на постійну реалізацію і розвиток духовних потреб людини, що є принципово невичерпними та її прагнення до самоактуалізації.

На основі аналізу наукових досліджень проблеми самоздійснення виявлено семантичне коло понять, які пов'язані із певними внутрішніми станами і життєвими діями. Найбільш досліджуваними є поняття «самореалізація», «самоактуалізація». Всі автори визнають універсальність потреби особистості в самореалізації. Але з приводу реального прояву цієї потреби, а тим більше, її задоволення, думки полярно розходяться. Одні стверджують, що кожен індивід впродовж свого життя так чи інакше самореалізується. Інші вважають, що реально будують свою життєдіяльність під дією потреби в самореалізації тільки деякі люди. Існують міркування, що можливість дійсної і повної самореалізації існує лише як певний соціальний ідеал, практично недосяжний в реальному житті.

Існуючі підходи до визначення питань самореалізації, самоактуалізації містять певні суперечності. Відповідно, необхідно визначаючи сутність процесу самоздійснення особистості уточнити зміст понять «самореалізація», «самоактуалізація», взаємозв'язок цих понять і їх місце в загальній структурі людського життя.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. С.244.

2. Асмолов А.Г. Психология личности. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. 367 с.
3. Анцыферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы. *Психология формирования и развития личности*. – М., 1981. – С. 3–18.
4. Коновальчук В. І. Творча особистість у просторі освіти : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 393 с.
5. Коновальчук В. І. Реалізація творчого потенціалу особистості. *Гілея: науковий вісник : збірник наукових праць*. Вип. 105 (2). Київ, 2016. С. 215-218.
6. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. М.: Педагогика, 1983. Т. 1–392 с.
7. Личностный потенциал. Структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева, М.: Смысл, 2011. 680 с.
8. Маслоу А.Г. Дальние рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 1999. 425 с.
9. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. *Вопросы психологии*. 1982. №4. С.5-17.
10. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисловие Исениной Е.И. М.: Прогресс, 1998. 480 с.
11. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. Проблемы общей психологии. М. : Учпедгиз, 1973. С. 255–382.
12. Сохань Л. В. Искусство житнетворчества. Предназначение. Житнетворчество. Судьба: социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. 576 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368с.
14. Ямницький В. М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. К., 2005. 479 с.

Кононенко О.І., Ястремський П.Ф., Квятковський І.В.

ВПЛИВ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ НА ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Зростання обороноздатності України у значній мірі детерміноване ефективним виконанням своїх обов'язків українського офіцера. До особистості військовослужбовця в останній час звернута підвищена увага в психолого-педагогічних і соціологічних наукових дослідженнях, у тому числі, звертається увага на індивідуалізацію формування особистісних якостей військовослужбовців. В сучасних умовах основним завданням є виховання майбутнього офіцера на традиційній для України загальнолюдській моральній основі: використання психологічних механізмів правильного (традиційно-канонічного) виховного впливу на військовослужбовця, що є важливою складовою підготовки особистості до виконання військово-педагогічної функції майбутнього офіцера.

В сучасних умовах особистісний потенціал громадян є найсуттєвішим чинником розвитку сучасного європейського суспільства і виявлення структури і ролі перфекціонізму особистості у цьому процесі відіграє важливу роль. Складність перфекціонізму як поняття, що використовується для опису прагнення особистості до самовдосконалення, полягає у його глобальності, оскільки даний вплив може охоплювати всі сфери життєдіяльності особистості[1].

Здається, що ідеальне виконання обов'язків - відмінний спосіб досягти успіху. Багато успішних людей називають себе перфекціоністами, стверджуючи, що саме прагнення до досконалості забезпечило їм успіх.

Сучасний офіцер для виконання поставлених завдань повинен мати високий рівень компетентності, сумлінність, бути результативним, повністю відданим військовій справі, ототожнювати себе з військовою організацією в цілому. Важливе значення у структурі особистості офіцера мають перфекціоністські риси особистості, відображені у прагненні відповідати високим стандартам військово-професійної діяльності, функціональної результативності та постійного особистісно-професійного самовдосконалення.

Дійсно, багато перфекціоністів отримують заслужену винагороду за бездоганне виконання обов'язків. Деякі навіть думають, що їх прагнення ніколи не допускати помилок - винятковий аспект, який підвищує їх ефективність. Насправді ж одержимість досконалістю може як допомогти, так і перешкодити досягненню цілей.

Нами були виділені негативні прояви перфекціонізму, які зашкоджують військовій діяльності.

1. Перфекціоністи уникають ризику. Як правило, перфекціоністи встановлюють високі (або недосяжні) стандарти і прагнуть бути кращими в усьому, чим займаються. Однак постійне прагнення до досконалості може перетворитися в страх перед невдачею.

"Багато людей ставлять перед собою високі цілі. Але якщо у них не виходить їх досягти, то вони рухаються далі - пояснює М. Ентоні - а

перфекціоністи не здатні відмовитися від задуманого і заганяють себе в умови відповідності цим неймовірно високим цілям "[4].

Перфекціоністи можуть бути настільки паралізовані страхом перед невдачею, що вважатимуть за краще залишитися "досконалими" тільки в тому, що добре вміють, і не наражатися на ризик провалу. Така особливість характеру не підходить військовим, які за своєю природою своєї професії повинні ризикувати в рамках деякого рівня невизначеності.

2. Перфекціоністу не вистачає гнучкості. У сучасних умовах успіх часто залежить від здатності людини швидко адаптуватися до мінливих обставин. Зміни - непросте завдання для перфекціоністів, які (як правило) вважають, що існують чітко визначені правила виконання обов'язків.

М. Ентоні вважає, що перфекціоністи часто вважають правильним лише одне з можливих рішень, хоча в дійсності може існувати безліч рішень, які призводять до ідентичному результату[4].

3. Перфекціоністу потрібно занадто багато часу на результат. "Якщо постійно перевіряти і перевіряти ще раз, щоб все було виконано абсолютно ідеально, то така праця менш продуктивний", - зазначає М.Ентоні[4].

4. Перфекціонізм впливає на відносини з колегами. Часто перфекціоністи вимагають досконалості не тільки від себе, але і від оточуючих їх людей. Це може привести до напруженості в колективі. Адже не всі можуть слідувати таким високим стандартам, що може створити дуже напружену обстановку.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу літератури та узагальнення першоджерел, ми дійшли до висновку, що в сучасних дослідженнях превалює думка про те, що перфекціонізм особистості у більшості має негативні прояви, оскільки саме негативний перфекціонізм характеризується ірраціональним мисленням, схильністю до самокритики, самозвинуваченням і звинуваченням інших, прокрастинацією, низькою ефективністю у професійній кар'єрі, неадаптивною навчальною мотивацією, зниженою здатністю до пошуку допомоги, наявністю інтерперсональних проблем, неадаптивними копінг-стратегіями, емоційної дезадаптацією, який може служити, на нашу думку, перешкодою виконання військовослужбовцями своїх обов'язків на належному рівні.

Список використаної літератури

1. Кононенко О.І. Перфекціонізм особистості: Монографія. Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса: Удача. 2016. 357с.
2. Кононенко О.І. Перфекціонізм у професійній діяльності: психологічні проблеми. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної*

конференції «Технології роботи психолога в організації» (Запоріжжя, 29-30 жовтня 2015 р.). С.29-31.

3. Кузіна В. Д. Психологічний зміст перфекціонізму особистості офіцера. *Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр.* Київ, 2016. Вип. 1 (47). С. 65–68

4. Antony M., Swinson R. When Perfect Isn't Good Enough: Strategies for Coping with Perfectionism. Second edition. Oakland: New Harbinger Publications, Inc., 2009. 312 p.

Кузікова С. Б., Пухно С. В., Терехов А.В.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Комунікативна компетентність є на сьогодні базовою компетентністю особистості, що забезпечує якісне виконання завдань професійної діяльності. Структурні компоненти комунікативної компетентності майбутніх фахівців, зокрема, – педагогів, особливості їх формування під час навчання у закладі вищої освіти, значення для виконання завдань професійної діяльності та особистісного розвитку людини, – коло пріоритетних проблемних питань сучасних дослідників.

Сучасні дослідники розглядають поняття «компетенція» як систему загальних здібностей, що ґрунтується на знанні, досвіді, особистісних цінностях, здібностях, сформованих в процесі навчання, складові компетенції забезпечують здатність людини виконувати завдання професійної діяльності. Загалом, формування комунікативної компетентності постає проблемою сучасної світової освіти (Veronica Boix Mansilla & Anthony Jackson, 2011: 39–45). Згідно науковим розвідкам О. Максимової, за А. Хуторським, «компетенція» – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок), необхідних для її продуктивної діяльності; компетенція, за К. Крутії, є інтегральною якістю особистості, що виявляється в її загальній здатності та готовності до виконання діяльності, яка ґрунтується на знаннях і особистісному досвіді, здобутих в процесі навчання і соціалізації, орієнтованих на самостійне та ефективне виконання завдань визначеної діяльності (Максимова, 2016). Відповідно до теоретичних пошуків О. Корніяко, компетентність розглядається у трьох основних аспектах: коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід; результативність та ефективність дій суб'єкта діяльності; набута у процесі навчання здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть використовуватися для виконання практичних і теоретичних завдань (Корніяко, с. 83). Саме третя складова поняття «компетентність», – здатність до розв'язання завдань, тобто спроможність (або стан готовності) особистості здійснювати діяльність, використовувати набуті знання і вміння на практиці,

повною мірою відображає її зміст (Корніяко, 2016: 82–83). Комунікативна компетентність аналізується сучасними дослідниками в загальній структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя, що являє собою інтегративне особистісне утворення як результат сформованості професійних компетенцій та особистісних якостей майбутнього вчителя (Когут, 2015: 39-40). Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя відбувається в процесі оволодіння комунікативними знаннями, розвитком комунікативних умінь і навичок, загалом, – формування певного професійного ставлення по педагогічній комунікації, здатності передбачити і врахувати її важливість та наслідки у навчальному процесі (Когут, 2015: 39-40).

Виділені перешкоди у встановленні емоційних контактів майбутніх педагогів та визначений високий рівень вольової саморегуляції та самоконтролю більшості учасників експерименту, позначається на прагненні майбутніх педагогів до постійного емоційного самоконтролю, обмеженні спонтанності та постійній внутрішній напрузі і певних ускладнень спілкування. Як наслідок, – низький рівень рефлексії, проблеми з ефективністю організації та підтримки зворотного зв'язку під час безпосередньої взаємодії з іншими, що пов'язане з недостатністю комунікативних вмінь і навичок. Фактично, в процесі виконання професійної педагогічної діяльності, педагог зосереджений, передусім, на викладанні навчального матеріалу, а не на особливостях сприймання та розуміння його учнем, крім того, як правило, у педагогів з визначеними особливостями, прогностичні педагогічні здібності знаходяться на низькому рівні розвитку. Отримані результати комунікативного контролю учасників експерименту свідчать про домінування у магістрантів високого рівня комунікативного контролю. Відповідно до загальних результатів, визначено певну динаміку розвитку емоційно-вольової складової комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Таким чином, за результатами даних дослідження емоційно-вольової складової комунікативної компетентності, у відсотковому визначенні магістранти демонструють високий рівень самовладання, низький рівень виявлених «перешкод» у встановленні емоційних контактів та високий комунікативний контроль у порівнянні з даними результатів студентів I та II курсів. Серед чинників визначеної особливості потрібно виділити те, що магістранти в ході роботи над вивченням таких навчальних дисциплін, як «Психологія», «Педагогіка», були включені до роботи наукових гуртків та проблемних груп, відвідували психологічні тренінги, приймали участь у різномісних конференціях, організованих та проведених науковими лабораторіями СумДПУ імені А. С. Макаренка, дискусійних проблемних групах, «круглих столах», виконували завдання педагогічної практики, приймали участь у підсумкових конференціях, де відбувалось обговорення основних проблемних та дискусійних питань, обмін професійним педагогічним досвідом.

Комунікативна компетентність є однією з умов ефективності виконання майбутнім педагогом своїх професійних функцій. Розвиток складових комунікативної компетентності – це складний динамічний процес, який передбачає набуття студентами базових знань, вмінь та навичок, трансформацію особистісних складових майбутніх фахівців, і вимагає безперервного розвитку. Вважаємо, що активізація психологічної просвіти, зокрема, в ході роботи студентських наукових гуртків (проведення міні-лекцій, організація групових диспутів, аналіз проблемних ситуацій), а також впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти інтерактивних методів навчання, зокрема, – соціально-психологічних тренінгів (самопрезентації особистісних і професійних якостей, комунікативних та конфліктологічних тренінгів), включення в практичні заняття з психолого-педагогічних дисциплін комунікативних вправ, рольових та ділових ігор, творчих завдань з проблем комунікації, та, загалом, – створення сприятливої психологічної атмосфери співпраці, є на сьогодні необхідними умовами розвитку комунікативної компетентності студентів. Згідно дослідження І. В. Когут, наявність перешкод у встановленні емоційних контактів в процесі спілкування; відіграють значну роль у виникненні комунікативних бар'єрів та ускладнюють життя студентів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці програм, що містять просвітницькі заходи та психологічне консультування студентів з проблем подолання ускладнень у процесі спілкування, а також – надання психологічної допомоги представниками психологічної служби щодо подолання комунікативних бар'єрів як у студентській молоді, так і представників професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... кандидата педагогічних наук : 13.00.04 / Когут Ірина Вікторівна – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2015. – 250 с.
2. Корніяка О. М. Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том V. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*, 2016. Випуск 16. С. 82-92.
3. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*, 2016. № 5 (136). С. 59-63.
4. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*, 2016. Випуск 29. С. 185-191.
5. Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології. К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. 204 с.

6. Veronica Boix Mansilla & Anthony Jackson. Educating for Global Competence: Preparing Our Youth to Engage the World. Council of Chief State School Officers' Ed Steps Initiative & Asia Society Partnership for Global Learning, 2011. Available at: <http://www.edsteps.org/CCSSO/SampleWorks/EducatingforGlobalCompetence.pdf>, <https://asiasociety.org/files/book-globalcompetence.pdf>

Lytvynenko O.D., Zavatskyi V.Yu., Zhernova D.S.

FEATURES OF THE ADAPTATION POTENTIAL OF MODERN YOUTH

Among the leading problems of Ukrainian youth, due to the solution of topical issues of modern society, the study of the role and structure of the adaptive potential of the individual becomes especially important. The analysis of the peculiarities of the adaptive sphere of youth in the conditions of social transformations creates unique opportunities for expanding the understanding of the personality as a self-organizing system, active study of the constructive origins of the personality, which allow it to overcome difficult life situations.

Among all these areas of knowledge, which have their projections on the methodology of studying the adaptive sphere of personality in modern society, the adaptive potential of youth is especially important, because the spread of this concept in the theory and practice of social psychology is due to the assessment of adaptive capacity and transient maladaptive states. At the same time, the range of scientific interests of domestic and foreign scientists on the peculiarities of the adaptive potential of youth in modern society is limited, insufficiently designed into a holistic conceptual system for further theoretical and empirical research.

However, the question of the psychological structure of adaptive potential as a multidimensional characteristic of youth in modern society remains open and debatable in science. In addition, there is no hierarchical-parity model, within which it is possible to combine different types of adaptability into a single system. Gaps in the study of the adaptive potential of young people are also associated with the lack of modern ideas about the internal mechanisms of adaptive behavior. The domestic scientific space is mainly represented by intra- and interpersonal characteristics, along with the lack of understanding of individual-personal mechanisms. Therefore, there is an urgent need to rethink the fundamental principles of adaptation potential and determine further prospects for its study.

It is proved that the main purpose of conceptualization of adaptive potential of youth in modern society is to indicate the set of its possible structural components at the theoretical level, providing internal connection of used constructs, highlighting problematic aspects of research work, and developing provisions for equal organization of adaptive capacity.

To create the concept of adaptation potential, the most significant theoretical directions are generalized and the place of the author's conceptual approach in this

plane is found. It is shown that in science the adaptive potential of the individual is considered as an integral characteristic of mental development, containing components most important for the regulation of mental activity and the process of adaptation: neuropsychological stability, self-esteem, social support, personality conflict and social communication experience (G. Maklakov); integral education, the leading socio-psychological factor of social readaptation, combining intrapersonal components (socio-psychological and individual-typological properties and qualities), which are actualized by the individual to create and implement new behavioral programs in changed living conditions, and interpersonal components (features social support and social integration) (N. Zavatska); integral education that systematizes the socio-psychological, mental, biological properties and qualities that are actualized by the individual to create and implement new programs of behavior in changed living conditions (S. Posokhov); leading coping competence of the individual, which contains the ability to accurately reflect the existing signs of the problem situation and choose an adequate behavior (O. Trifonova), as well as an integral characteristic of mental development, which differentiates it by the degree of resistance to external psycho-emotional stressors, contains features life strategies, the ability to predict the situation, to predict the outcome of events (S. Velychko)

The analysis of researches of domestic and foreign scientists devoted to the problem of adaptive potential allowed to formulate the basic provisions of the concept of social and psychological bases of development of adaptive potential of youth in the conditions of modern society, which most fully and variously characterize this complex phenomenon. has five main substructures.

Represented in psychological science, the adaptive potential of the individual in the context of this study is considered as a complex hierarchical-parity system of adaptability, as levels of socio-psychological capacity of man to adapt to a complex world that determine successful adaptation: intrapersonal, interpersonal, lack of maladaptation disorders, personal socio-psychological potential and competence adaptability. The first four adaptabilities reflect assessments of one's own abilities and capabilities to implement the adaptation process, and competency adaptability reflects adaptive actions to new conditions of functioning or existence. Each of these types of adaptability is a complex, systematically organized psychological phenomenon and reflects the composition and structure of the integral construct of adaptive potential.

Theoretical and methodological analysis of approaches to the study of the problem of adaptive potential of youth in the scientific literature and the state of its development is determined. It is shown that in psychological science the problem of adaptive processes of personality is one of the central ones. It is established that researchers distinguish between the concepts of adaptation, adaptive readiness and adaptability, each of which reveals different stages of personality formation.

The ambiguity of the problem field of personality potential, which is associated with semantic uncertainty, is proved: the structure of potential includes ability to work, special abilities, activity, value orientations and motives, practical experience; professionally important qualities that affect the success of performance; temporal characteristics, etc. Psychological potential is considered as a level of formation of mental properties and qualities of the personality which are a reserve of increase of its efficiency; self-actualization potential is defined as an integral characteristic of personality development, the basis of which are the values of self-actualization; innovation potential is a set of personality traits and qualities aimed at creating, perceiving, implementing innovations, the ability to timely abandon conservative methods of activity; creative potential reflects the extent of individual capabilities in creative self-improvement and self-realization; moral potential is explored through the system of value orientations of the individual, the peculiarities of his attitude to himself, others and the world as a whole. The selected potentials do not take into account the combination of individual and socio-psychological characteristics that ensure the stability of their manifestation in society, so there is a need to identify the most generalized, "universal" type of personality potential – adaptive, which is operationalized and justified by a number of qualitative individual-typological and typological psychological properties.

A holistic socio-psychological model of the adaptive potential of youth in modern society is proposed.

Literature

1. Завацька Н.Є. Соціально-психологічні аспекти адаптації молоді до умов ринкової економіки: монографія / Під ред. Н.Є. Завацької..Севєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 228 с.
2. Литвиненко О.Д. Адаптаційний потенціал як система адаптивностей особистості / *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон, 2018. Т.1, Вип. 2. С. 74- 81.
3. Литвиненко О. Д. Психологічні особливості адаптаційного простору особистості [Lytvynenko O.D. Psychological features of adaptation space of a personality] / *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Issue: 26 (2). Co-publ.: Publishing office: Accent graphics communications. Hamilton, ON, 2018. P. 321-325.

Лукашов О.О.

СОЦІАЛЬНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РІВНІ В ІЄРАРХІЧНІЙ СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Структура соціальної відповідальності досить складна, оскільки вона виражає відносини між особистістю та суспільством з приводу реалізації суспільно значущих інтересів та цілей, в основі яких лежать як соціальні, так і психологічні моменти: громадське середовище у своєму величезному різноманітті формує набір соціальних детермінант, що індивідуально реалізуються в практичних діях конкретної особистості.

Іншими словами, в ієрархічній структурі соціальної відповідальності особистості чітко виділяються соціальний та особистісний рівні. Саме від внутрішнього «балансу» цих рівнів залежить позитивна результативність та мінімізація негативних наслідків діяльності особистості як для суспільства загалом, так і для суб'єкта цієї діяльності.

Цей «баланс» визначає функціонування «механізму» соціальної відповідальності щодо вирішення основних протиріч між: суспільними та особистими потребами, що детермінують будь-яку соціально значущу діяльність; цілями певного виду діяльності, засобами їх досягнення, досягнутими результатами та їх наслідками для суспільства та особистості.

Грунтуючись на цьому положенні, можна виділити критерії класифікації соціальної відповідальності

Перший критерій – джерело прояву відповідальності. Мотивують фактором соціальної відповідальності можуть виступати як потреби, інтереси, цілі та цінності індивіда, так і зовнішні умови його життєдіяльності.

Відповідальність може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Внутрішня соціальна відповідальність – це соціально-психологічна властивість особистості, яку вона набуває в процесі соціалізації, що дозволяє індивіду вибирати способи реалізації своїх цілей, які не суперечать інтересам соціуму, адекватно передбачуваним наслідкам цієї поведінки.

Необхідною умовою формування високого рівня внутрішньої соціальної відповідальності індивіда є розвиток його об'єктивної самооцінки, заснованої на ефективному оволодінні навичками оціночної діяльності.

Зовнішня форма відповідальності представляє певні норми і правила поведінки, вироблені соціумом, що змушують індивіда вибирати лише такого роду способи реалізації своїх цілей, які не обмежують інтересів як конкретного індивіда, так і соціуму загалом. Вона постає як міра несвободи, яка обмежує претензії людей і регламентує їх поведінку.

Збіг внутрішньої та зовнішньої соціальної відповідальності є найбільш гармонійним і позитивним для самореалізації індивіда з метою якісної зміни та розвитку соціуму.

Другий критерій – вплив наслідків діяльності суб'єкта відповідальності, оскільки життєдіяльність індивіда складається з самої діяльності (і активної, і пасивної) та її результатів, які впливають на членів

соціуму, із якими взаємодіє особистість, і соціум загалом. Вплив наслідків діяльності суб'єкта відповідальності дозволяє розділити соціальну відповідальність індивіда на перспективну соціальну відповідальність, що передбачає її функціонування при дотриманні прав і свобод членів соціуму без утисків власних інтересів індивіда, та ретроспективну соціальну відповідальність, що виникає при недотриманні індивідом обов'язків та порушенні прав та свобод інших, обмеження їхніх інтересів як результату його поведінки.

Третій критерій – включеність індивіда до конкретних відносин у соціумі, регулятором яких є певні норми і правил поведінки. Цей критерій дає можливість виділити види соціальної відповідальності, що виникає у всіх сферах життєдіяльності індивіда (моральній, юридичній, політичній, професійній, громадянській та ін.).

Виділені критерії соціальної відповідальності дозволяють визначити ступінь її вираженості, яка інтегративно може визначатися: свідомим ставленням до навчання, освіти, участі в житті та діяльності колективу, виконання обов'язків по відношенню до суспільства та держави; здатністю доводити розпочату справу до кінця, цілеспрямованістю та наполегливістю у досягненні намічених цілей; знаннями професійних обов'язків, етичних вимог професії, свідомою, активною участю у професійно орієнтованих видах діяльності тощо.

Таким чином, у соціально-гуманітарних науках соціальна відповідальність представлена як складне суспільне утворення, яка є неодмінною умовою взаємодії індивіда та соціуму.

У соціально-гуманітарному знанні соціальна відповідальність розглядається як інтегральна якість особистості, що визначає поведінку, діяльність людини на основі усвідомлення та прийняття нею необхідної залежності цієї діяльності від суспільних цілей та цінностей. Суб'єктом соціальної відповідальності виступає особистість, яка обирає способи реалізації своїх цілей на підставі внутрішніх та зовнішніх факторів і включена до суспільного життя соціуму.

Мейтарчан С.Ю., Блискун О.О., Мирошніченко Є.В.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ДО МОТИВУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ

Метою і результатом проходження спеціальної професійної підготовки у навчальному закладі є формування фахівця у певній галузі – особистості, яка, отримав знання, уміння, сформувавши відповідні навички, стає здатною до здійснення професійної діяльності. Однак, за даними численних досліджень саме протягом п'яти наступних по завершенні навчання років професійної діяльності на основі досвіду, що безпосередньо набувається і відбувається становлення особистості фахівця, формування його індивідуального стилю діяльності, напрацьовуються власні способи і прийоми вирішення типових організаційних і виробничих завдань. Найчастіше за все цей процес відбувається стихійно, під впливом особистісних і ситуаційних чинників і в подальшому він визначає міру професійної успішності конкретного працівника. Особливо важливого значення ця проблема набуває, коли молодим спеціалістом є фахівець-управлінець – менеджер середньої ланки, керівник підрозділу, а сферою професійної діяльності – складна і поліфункціональна управлінська діяльність, однією з найвідповідальніших функцій якої є мотивування персоналу організації.

Здатність керівника впливати на трудову мотивацію працівників у психологічній літературі досліджувалась, ґрунтуючись, на трьох основних підходах. Прибічники першого підходу зосереджували свою увагу на особливостях особистості керівника, від яких залежала успішність мотивуючого впливу. Прибічники другого – зосереджувались на особливостях діяльності і поведінки керівника, які впливають на здійснення мотивуючого впливу керівника на працюючий персонал в управлінському процесі. Прибічники третього – на дослідженні ситуаційних чинників успішності управлінського процесу. Ми проаналізували методики, які розроблялися у руслі кожного з цих підходів.

Запропонований варіант опитувальника може бути корисним для діагностики уподобань мотивуючого впливу на персонал у майбутніх керівників як окремих організацій, так і структурних підрозділів однієї організації. Опитувальник може використовуватися під час навчання, що дозволить оптимізувати психологічну підготовку майбутніх керівників до мотивування персоналу організації.

Список використаної літератури

1. Stogdill, Ralph M. Personal Factors Associated With Leadership: A Survey of the Literature // *Journal of Psychology*. 1948. Vol. 25. P. 35–71.
2. Mann R.D. A Review of the Relationships between Personality and Performance in Small Groups // *Psychological Bulletin*. 1959. July.
3. Lewin K., Lippitt R., White R.K. Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally – Created Social Climates // *Journal of Social Psychology*. Vol. 10. 1939.

4. Blake, R.; Mouton, J. The Managerial Grid: The Key to Leadership Excellence. Houston: Gulf Publishing Co. 1964.

5. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / Под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. СПб.: Речь, 2003.

6. Fiedler F.E., Potter E.H. Dynamics of Leadership effectiveness // Small group and social interaction. V.I. London, 1983.

7. Vroom V. & Yetton P W. Leadership and Decision-Making. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1973.

8. Снетков В.М. Стиль и ролевая направленность деятельности менеджера // Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / Под ред. С.Г. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. СПб.: Речь, 2001. С. 372-379.

9. Журавлёв А.Л. Стиль руководства по управлению социально-психологическим климатом производственного коллектива // Социально-психологический климат коллектива: Теория и методы изучения. М.: Наука, 1979.

10. Евтихов О.В. Тренинг лидерства: Монография. СПб.: Речь, 2007. 256 с.

11. Мельников О.Н., Ларионов В.Г. Подходы к изучению лидерства и лидерских качеств // *Предпринимательство*. 2001. № 5 (17). С. 54-58.

Михайлишин У.Б., Шелест О.В., Василенко С.О.

ВПЛИВ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН НА ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Адиктивна поведінка як явище набуває все більшого поширення серед молоді, котрі легко піддаються негативним впливам та шукають вихід зі складних ситуацій саме у відході від реальності шляхом зміни психічного стану за допомогою певних речовин, або фіксацією уваги на окремих видах діяльності. Означена ситуація значною мірою пов'язана з тим, що наявна система заходів протидії вживанню різних речовин має недостатньо послідовний характер і не завжди є адекватною до реального стану справ.

Водночас глибший аналіз порушеної проблеми дає змогу констатувати, що не достатньо вивченим є питання про чинники, що впливають на формування адикцій.

Міжособистісні відносини значною мірою можуть позначатись на схильності до формування залежної поведінки. У низці праць доведено, що наявність несприятливих умов міжособистісної взаємодії є значущим чинником створення негативної соціальної ситуації розвитку.

Аналіз наукових досліджень дає підстави свідчити, що незважаючи на значну увагу вчених до означеної проблеми та наявність результатів дослідження окремих її аспектів, проблема впливу міжособистісних відносин на формування адиктивної поведінки залишається недостатньо вивченою.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що міжособистісні відносини можуть бути пов'язані з адиктивною поведінкою особистості.

Визначено, що чим більше у людини буде виражений авторитарний, підпорядковуючий, доброзичливий тип міжособистісних стосунків, тим менше у неї буде проявлятися схильність до наркотичної, алкогольної, інтернет-залежності. Чим більше у людини буде виражений егоїстичний, агресивний, підозрілий, залежний тип міжособистісних стосунків, тим більше у неї буде проявлятися схильність до наркотичної, алкогольної, інтернет-залежності.

Чим вищий у людини рівень потреби у спілкуванні, тим менше у неї буде проявлятися схильність до наркотичної, алкогольної, інтернет-залежності.

Колом питань, розглянутих у даній статті, проблема психологічних особливостей впливу міжособистісних відносин на формування адиктивної поведінки у юнацькому віці не вирішена. Подальше вивчення проблеми може бути спрямоване на пошук різних детермінант виникнення адикцій шляхом теоретичних та емпіричних досліджень.

UDK 159.9

Milushyna M.

ZJAWISKO WSPÓLUZALEŻNIENIA W RODZINIE

Temat współzależnienia jest jednym z najbardziej aktualnych problemów we współczesnej praktyce psychologicznej. Uwarunkowane jest to dynamiką zmiany sytuacji socjalno-psychologicznej społeczeństwa w świecie, a także ciągłym zwiększeniem liczby ludzi z różnego rodzaju nałogami. Relacje pomiędzy osobą uzależnioną a jej bliskimi w literaturze określane są jako relacje w układzie «uzależniony-współzależniony». Bardzo ważne jest zrozumienie różnicy pomiędzy pojęciami «współzależnienie» i «uzależnienie». Termin «uzależnienie» oznacza niesamodzielność, skłonność do czegoś i doświadczenie zadowolenia z tego. Uzależnienie może być chemiczne (alkoholizm, narkomania itp.) i niechemiczne (przejadanie się, gry hazardowe itp.). W wyrazie «współzależnienie» można wyodrębnić przedrostek «współ-», który w języku ukraińskim przeważnie używany jest do określenia osób, które razem coś robią, lub działań, skierowanych na to, i osnowę «uzależnienie», zatem ten termin oznacza wspólne, jednoczesne uzależnienie ludzi od czegoś. I w tym znaczeniu on

rzeczywiście może być używany tylko w sytuacji, gdy chodzi o uzależnienie jednej osoby od innej. Osoby współzależnione wpływają na innych ludzi (w rodzinie), stwarzając sprzyjające warunki dla rozwoju zachowania behawioralnego. Współzależnienie w systemie rodzinnym ma tendencję do rozszerzenia i autodestrukcji, a także do rujnacji życia innych ludzi.

Należy podkreślić, że współcześni autorzy tylko opisują współzależnienie i podejmują pewne próby nazwać to zjawisko nowym paradygmatem w systemie wiedzy psychologicznej. Oprócz tego, istniejące opisanie sposobów zachowania i kryteria diagnostyki wynikają z praktyk psychoterapeutycznych, a nie z specjalnych badań naukowych, wskutek czego współzależnienie wciąż pozostaje jednym z najmniej zbadanych zjawisk w psychologii.

Wszystko to nadaje zarówno teoretycznego, jak i praktycznego znaczenia badaniom problemu współzależnienia i uwarunkowań jego kształtowania się w procesie życia ludzkiego.

Po raz pierwszy definicji «współzależnienie» było użyto w związku z alkoholizmem. Wyraz ten dotyczył kobiet, pozostających w relacjach rodzinnych z alkoholikiem, czyli żon, matek, sióstr, narzeczonych. W praktyce leczenia nazywane one są współ-alkoholicy (Weinhold, Weinhold, 2002). Później zaczęto go używać także do opisanie relacji zachodzących w rodzinach z różnymi postaciami zachowania patologicznego.

W pracach naukowo-praktycznych współzależnienie interpretowane jest jako choroba, reakcja lub fenomen relacji małżeńskich (Litvinenko, 2003; Procenko, 2006; Hurcom, Copello, 2000).

W obowiązującej w Polsce Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-10, jak i stanowiącej płaszczyznę odniesienia amerykańskiej DSM-IV, współzależnienie nie występuje jako jednostka chorobowa (Zaworska-Nikoniuk, 2000).

We współczesnej psychologii nie istnieje jednolitego określenia zarówno fenomenu współzależnienia, jak i o osobowości współzależnionej. B. Weinhold i J. Weinhold zaznaczają, że współzależnienie to nabyte zachowanie dysfunkcyjne, spowodowane nierozwiązanym problemem lub problemami rozwoju osobowości z okresu wczesnego dzieciństwa (Weinhold, Weinhold, 2002). Osoba współzależna owładnięta jest obsesją kontrolowania zachowania innej osoby i zupełnie nie dba o zaspokojeniu własnych potrzeb życiowych (Beattie, 1997; Moskalenko, 2006). Współzależnienie to chorobliwe pragnienie kierowania zachowaniem, kontrolowania życia, opiekowania się i wychowywania innego dorosłego człowieka. S. Zajcew twierdzi, że współzależnienie to miłość. «Ale miłość ze znakiem „minus”, ślepa miłość macierzyńska, na przykład. Taka miłość gnębi, przeszkadza rozwojowi osobowości zarówno obiektu miłości, jak i osoby, która kocha» (Aivazova, 2003; Zajcew, 2004).

W większości badań definicji «współzależnienie» używano do opisanie szczególnego rodzaju relacji rodzinnych w rodzinach dysfunkcyjnych,

wpływających na każdego z ich członków (M. Beattie, W. Boczarow, A. Szyszkiwa, I. Karłowska, M. Iwaniec, A. Mejrojan, W. Moskalenko, W. Roźnow, T. Rybakowa, E. Ejdemiller i in.).

Autorzy zagraniczni i krajowi również podkreślają istnienie bezpośredniego związku pomiędzy zaburzeniami w funkcjonowaniu emocjonalnym rodziny i kształtowaniem się współzależnienia osobowości (Beloborodov, Nikolaev, 2013; Beattie, 1997; Bowen, 2005; Emelianova, 2004).

Naszym zdaniem, podstawowe źródła i przyczyny powstawania współzależnienia i wpływu tego fenomenu na stan psychologiczny osobowości mogą być wyjaśnione w ramach podejścia systemowego do rodziny.

Ludzie, zróżnicowani więcej niż o 75%, zwykle rozgraniczają intelekt i emocje: intelekt odpowiada za podjęcie decyzji, co nie przeszkadza emocjom dość spontanicznie przejawiać się w sferze bliskich relacji. Zdaniem M. Bowena poziom zróżnicowania ponad 60% spotykany jest dość rzadko. Naukowiec także ustalił, że w momencie tworzenia się nowego związku stopień zróżnicowania partnerów jest w przybliżeniu jednakowy. Z biegiem czasu stopnie zróżnicowania małżonków nadal będą wzajemnie powiązane. Dlatego w procesie psychoterapeutycznym możliwe jest udzielenie pomocy w podwyższeniu stopnia zróżnicowania nawet jednego członka rodziny, co pozytywnie wpłynie także na jego bliskie otoczenie.

Naszym zdaniem, duże znaczenie ma analiza rodzinnych podejść systemowych do wyjaśnienia mechanizmów kształtowania się współzależnienia. To pomoże w praktyce pomocy psychologicznej przy relacjach zależnościowych i w tworzeniu programów psychoterapeutycznych, skierowanych na objawy współzależnienia.

Список використаної літератури

1. Айвазова А.Е. Психологические аспекты зависимости. СПб.: Издательство «Речь», 2003. 120 с.
2. Белобородов В.В., Николаев Е.Л. Семейные эмоциональные коммуникации у больных с психическими расстройствами. Вестник Чувашского университета. 2013. № 4. С. 192-196.
3. Битти М. Алкоголик в семье или преодоление созависимости. М.: Физкультура и спорт, 1997. 331 с.
4. Боуэн М. Взгляд на социальную регрессию с позиции теории семейных систем. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика / под ред. К. Бейкер, А.Я. Варги. М.: Когито-Центр, 2005. С. 125-138.
5. Емельянова Е.В. Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования. СПб.: Речь, 2004. 368 с.
6. Зайцев С.Н. Созависимость – умение любить : пособие для родных и близких наркомана, алкоголика. Н.: Новгород, 2004. 90 с.
7. Литвиненко В.И. Парадоксы алкоголизма. Полтава: АСМИ, 2003. 144 с.

8. Москаленко В.Д. Взрослые дети больных алкоголизмом. Психическое здоровье. 2006. №5. С. 62-68.
9. Проценко Е.Н. Наркотики и наркомания: Надежда в беде. М.: Триада, 2006. 240 с.
10. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд; пер. с англ. А.Г. Чеславская. М. : Класс, 2002. 224 с.
11. Харламенкова Н.Е., Кумыкова Е.В., Рубченко А.К. Психологическая сепарация. Подходы, проблемы, механизмы. М.: Институт психологии РАН, 2015. 367 с.
12. Bowen M. Bowen on Triangles / Ed. K. Terkelsen. Washington: The Family, 1974. 2 (2). P. 45-48.
13. Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. New York: Jason Aronson, 1978. 588 p.
14. Cermak T.L., Hunt T., Keene B., Thomas W. Codependency: More than a catchword. Patient Care. 1984. August. P.131-150.
15. Fagan-Pryor E.C., Haber L.C. Codependency: Another name for Bowen's undifferentiated self. Perspectives in Psychiatric Care. 1992. 28 (4). P.24-28.
16. Hall C.M. The Bowen family theory its uses. N.Y: Jason Aronson, 1983. 305 p.
17. Hurcom C., Copello A. The family and alcohol: Effects of excessive drinking and conceptualization of spouses over recent decades. Substance Use & Misuse. 2000. Vol. 35 (4). P. 473-502.
18. Papero D.V. Bowen family systems therapy. Boston : Allyn and Bacon, 1990. 113 p.
19. Prest L.A., Storm C. The codependent relationships of compulsive eaters and drinkers: Drawing parallels. American Journal of Family Therapy. 1988. 16. P. 339-349.
20. Schaef A.W. Co-dependence: Misunderstood-mistreated. Minneapolis : Winston Press, 1986. 128 p.
21. Van Wormer K. Co-dependency: Implications for women and therapy. Women and Therapy. 1989. 8(4). P. 51-63.
22. Zaworska-Nikoniuk D. Zjawisko współzależnienia w rodzinie. W: A.Margasiński, B.Zajęcka (red.) Psychopatologia i psychoprofilaktyka. Przejawy alkoholizmu, narkomani, przemocy, zaburzeń psychicznych w rodzinie i szkole oraz możliwości ich przeciwdziałania. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2000.

Панов М. С., Бочелюк В.Й., Сільченко Є.О.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ:
ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ**

В умовах постійних соціальних змін дослідження різноманітних аспектів соціальної адаптації особистості набуває особливої актуальності, привертаючи до себе увагу численних науковців та практиків. Зокрема, особливо важливим у даному контексті є аналіз різноманітних психологічних чинників, що забезпечують актуалізацію адаптивного потенціалу особистості та визначають можливості її соціальної самореалізації та самоактуалізації.

А саме, досить актуальним в умовах сучасного суспільства аспектом соціальної адаптації є визначення особливостей адаптивних процесів в залежності від соціальної ситуації життєдіяльності людини, що особливо помітно можна відслідкувати у порівняльному дослідженні внутрішньопереміщених осіб, що знаходяться в ситуації безробіття та місцевих безробітних.

Поряд із визначенням об'єкта безперечною є також необхідність формування відповідних методологічних позицій дослідження соціальної адаптації, що забезпечує обґрунтованість та логічність розробки даної наукової проблематики. Так, у психологічній літературі дефініція даного наукового феномену безпосереднім чином пов'язана з його аналізом з позицій різних теоретичних підходів та концепцій.

Так, з позиції класичного психоаналізу соціальна адаптація розглядається в контексті застосування окремих захисних механізмів, наприклад, інтелектуалізації, яка може виконувати також адаптаційні функції. А саме, у межах даного напрямку здатність людини до продуктивної адаптації розглядають як поєднання продуктивності, можливості насолоджуватись життям та психологічне благополуччя.

В контексті Женевської психоаналітичної школи соціально-психологічна адаптація розглядається як досягнення певної рівноваги в ситуації взаємодії суб'єкта із суб'єктами оточуючого середовища, а саме досягнення рівноваги між асиміляцією та акомодациєю. На думку вченого, саме інтелектуальні здібності особистості сприяють встановленню цієї рівноваги та надають можливість для успішного розгортання адаптаційних процесів.

У межах необіхевіористичного напрямку соціальна адаптація розглядається як процес фізичних, соціально-економічних або організаційних перетворень, спрямованих на досягнення значущих цілей та покращення умов груп для їх найкращого функціонування. Істотним недоліком даного напрямку є недостатня увага до психічних механізмів адаптації кожного конкретного індивіда.

У межах емотивної концепції адаптації головна роль стосовно адаптаційних механізмів особистості надається емоціям, які певним чином визначають активну або пасивну поведінку людини. Отже, емоції відповідно формують поведінку особистості та є як сигналом про порушення рівноваги

між людиною та середовищем так і критерієм щодо оцінки ефективності адаптаційних процесів.

В контексті інтеракціоністської концепції адаптації сутність адаптивного процесу полягає у формуванні адекватних відповідей на певні соціальні очікування, що потребує також відповідної гнучкості в ситуації постійних змін умов зовнішнього середовища. Так, адаптована особистість відрізняється здатністю до успішного використання навколишніх умов для реалізації власних цілей та цінностей.

Отже, процес соціально-психологічної адаптації передбачає успішне оволодіння рольовою поведінкою, що охоплює в собі формування відповідних ціннісних орієнтацій, а також реалізацію різноманітних морально-етичних аспектів рольової взаємодії, що потребує, в свою чергу, емоційно-психологічної адаптації особистості.

В контексті соціальної концепції адаптації адаптованість особистості часто пов'язана з втратою індивідуальності та передбачає прийняття людиною особистісної відповідальності за події власного життя, а також здатність визначати та реалізовувати власну соціальну роль, використовуючи її можливості для саморозвитку та самореалізації.

Проведений науковий аналіз засвідчив складність та багатовимірність феномену соціальної адаптації, що відповідним чином зумовлює різноманітні наукові проєкції його дослідження. Зокрема, найбільш доцільною видається позиція системного-діяльнісного підходу у межах якої соціальна адаптація розглядається в контексті активного перетворення навколишнього соціального середовища, яке відбувається в результаті розвитку особистісного потенціалу людини.

Отримані в результаті дослідження дані дозволяють окреслити специфіку соціально-психологічної адаптації для досліджуваних, які відрізняються соціальною ситуацією життєдіяльності, а саме належать до внутрішньопереміщених осіб, що відповідним чином загострює перебіг процесу адаптації до нового соціального середовища та, відповідно, нових умов професійної самореалізації. А саме, отримані в результаті проведеного емпіричного дослідження дані засвідчують значущо нижчий рівень адаптованості безробітних, які належать до внутрішньопереміщених осіб, зокрема, більш низькі показники за загальним рівнем адаптованості, емоційного комфорту, ступенем прийняття інших та рівнем особистісної інтернальності. Дана категорія безробітних відрізняється також нижчим рівнем інтегрального самоствалення, а саме самоповаги, аутосимпатії та очікуваного ставлення оточуючих.

Поряд із цим, безробітні з числа ВПО меншою мірою схильні уникати вирішення нагальних проблем, на що вказують більш низькі показники за рівнями ескапізму, самокерівництва та самопослідовності, що

дозволяє наголошувати на їх готовності до досягнення актуальних життєвих цілей.

Таким чином, в результаті аналізу отриманих емпіричних даних можна зробити висновок про наявність специфічних особливостей, що супроводжують соціально-психологічну адаптацію безробітних, які належать до внутрішньопереміщених осіб, пов'язаних із необхідністю пристосування до нових життєвих обставин, умов життя і соціального оточення та їх потенційну готовність до подолання окреслених труднощів. Зазначені закономірності також підкреслюють значущість надання своєчасної кваліфікованої психологічної допомоги даній категорії безробітних в процесі їх соціально-психологічної адаптації до нових умов життя та професійної самореалізації.

Список використаної літератури

1. Белобрыкина О.А. Оптимизация адаптивного периода студентов-первокурсников на начальном этапе вузовского обучения. *Мотивация, активность, личность: Сборник научных трудов*. В 2 частях. Ч. 2. Новосибирск: НГПУ, 2002. С. 12-40.
2. Домодедов В.А., Бояринцев В.П., Домодедова Н.Н. Эмоциональное и адаптационное саморегулирование поведения и деятельности. *Психология и психофизиология индивидуальных различий в активности и саморегуляции поведения человека*. Свердловск: Свердловский ГПИ, 1986. С. 83-87.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Смысл ; Академия, 2004. 346 с.
4. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер Ком, 1997. 688 с.
5. Максимова С.Г. Социально-психологические и биологические аспекты жизнеосуществления лиц старших возрастных групп : монография. Барнаул : Изд-во Алтайского университета, 1997. 174 с.
6. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). Ереван, 1988. 263 с.
7. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М. : Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.
8. Ромм М.В. Социальная адаптация личности как объект философского анализа. Автореф. дис. ... д-ра философ, наук. Томск, 2003. 47 с.
9. Hartman H. Ego Psychology and the Problem of Adaptation. New York, 1958. 398 p.

Пілецька Л.С., Пілецький В.С., Янович І.В.

СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Ставлення до здорового способу життя є одним із важливих показників як фізичного, так і психологічного здоров'я особистості. Культура здорового способу життя є важливою складовою загальної культури особистості і характеризується високим рівнем усвідомлення на рівні духовно-ціннісної складової структури особистості. В інформаційному суспільному просторі особливих впливів зазнає харчова поведінка молоді. Харчова поведінка оцінюється як гармонійна (адекватна) чи девіантна у залежності від кількох параметрів, частково, від місця, яке займає процес прийому їжі в ієрархії цінностей індивіда, від кількісних та якісних показників харчування, від естетики. Суттєвим є вплив етнокультурних факторів на формування стереотипів харчової поведінки, особливо у період стресу. Одвічним питанням про цінність харчування, є питання зв'язку харчування із життєвими цілями («їсти, щоб жити або жити, щоб їсти»), врахування ролі харчової поведінки оточуючих для становлення деяких особистісних характеристик (наприклад, гостинність).

Харчові звички визначаються традиціями сім'ї та суспільства, національністю, релігійними уявленнями, життєвим досвідом, порадами медиків, модою, економічними та особистісними причинами.

Харчову поведінку розуміють як ціннісне ставлення до їжі та її прийому, стереотип харчування у звичайних умовах та у ситуації стресу, поведінка, орієнтована на образ власного тіла та діяльність з формування цього образу (Менделевич, 2005).

Проблема харчової адикції надзвичайно актуальна у наш час, особливо на тлі загальної моди на схуднення. Модні журнали, телебачення, інтернет, усі засоби масової інформації нав'язують стандарти краси. Тисячі дівчат, жінок, чоловіків страждають переїданням, сотні – нервовою анорексією та нервовою булімією, складними порушеннями харчової поведінки. Спільними для них параметрами є: стурбованість контролем ваги власного тіла, спотворення образу свого тіла, зміна цінності харчування в ієрархії цінностей.

Стиль харчування та харчової поведінки за Ф. Александером відображає емоційні потреби та психічний стан людини, адже харчування з ранніх років відіграє одну з найважливіших ролей в емоційному задоволенні, бо насичення їжею еквівалентне ситуації «мене люблять» та почуттю захищеності (Александер, 2016). Важливою є соціальна функція їжі, яка пов'язана із міжособистісною взаємодією. Їжа є складовою процесу спілкування і дуже часто відображає культурну, національну та релігійну приналежність особи, а також сімейні традиції у харчовій поведінці. Загалом, Є. Креславський виокремлює основні функції харчової поведінки, що сприяють її порушенню, а саме: підтримка гомеостазу, релаксація, отримання задоволення, комунікація, самоствердження, пізнання, підтримка ритуалу,

компенсація, нагорода та задоволення естетичної потреби (Креславський, 1981).

Харчові звички також тісно пов'язані із життєвим досвідом, порадами лікарів та авторитетних осіб, модою, економічними та особистісними факторами (Конишев, 1985).

Важливе значення у споживанні їжі має переживання позитивних емоцій (щастя, задоволення), так і негативних (злість, депресія), а також сформованість соціальних установок, норми й очікування щодо споживання їжі.

Тому у харчовій поведінці вкрай важливо розглядати особливу роль соціальних та психологічних потреб людини, психологічних складових, а не лише біологічних.

За результатами теоретико-емпіричного дослідження виявлено, що харчова поведінка є ціннісним ставленням до їжі та її вживання, стереотипом харчування у звичних умовах та у ситуаціях стресу, орієнтація на образ власного тіла та діяльність щодо її формування. Основними її порушеннями вважають нервову (невротичну, психогенну) анорексію та нервову (невротичну, психогенну) булімію. Обидва розлади характеризуються спільними ознаками: домінування проблеми власної ваги; спотворення образу власного тіла; зміна цінності харчування в ієрархії цінностей.

Психологічними особливостями харчових адиктів є занижена самооцінка, домінування депресивного настрою, істеричні прояви, схильність до самотності, підвищена вимогливість до себе та інших у поєднанні з егоїзмом, відстороненість від колективу, фіксація на необхідності приховувати підвищений потяг до їжі від навколишніх, тенденція до накопичення, перфекціонізм, компенсація нестачі в одній сфері досягненнями в іншій тощо.

Встановлено, що «Я-концепція» харчового адикта є дифузною, недостатньо диференційованою. Залежна особа нездатна спокійно та з гідністю визнати факт своєї недосконалості, прийняти те, що її реальне «Я» відрізняється від ідеального.

Адикти недостатньо добре розуміють власну систему цінностей, робота із співставленням цінностей у них порушена, на перші місця виступають псевдоцінності та якості головної псевдоцінності – агентзалежності. Для залежного від їжі агентом залежності є їжа.

Внаслідок здійсненого кореляційного аналізу дослідження виявлено низку значимих кореляцій: позитивні зв'язки лабільності із самоінтересом, самовпевненістю; самозвинувачення зі шкалою «залежність»; тривожність із залежністю. Виявлено негативні зв'язки віку респондента із самозвинуваченням; залежністю із аутосимпатією, уявленням про ставлення інших до себе, самовпевненістю, саморозумінням, самокеруванням; шкали

самоприйняттям із залежністю, самокеруванням; шкали спонтанність із залежністю; шкали агравація із самоінтересом.

Низький рівень диференційованості ідентичностей досліджуваних може вказувати на кризу ідентичності, замкнутість, тривожність, невпевненість, труднощі у контролі. Щодо фізичного «Я» (фізичні дані та зовнішність) то в самоописах залежних вони «неприємні», «непривабливі». Більшість занять, інтересів, захоплень, діяльності пов'язані з їжею, її прийомом та пасивним відпочинком («добре готую», «любитель телебачення»).

Щодо майбутніх перспектив, то харчові адикти недостатньо, а то й зовсім не уявляють свого майбутнього, витісняють будь-які думки про нього.

Список використаної літератури

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина / Ф.Александер. – М.: ПринтС, 2016. – 250с.
2. Вознесенская Т.Г. Клинико-психологический анализ нарушений пищевого поведения при ожирении / Т.Г. Вознесенская, А.В. Вахмистров // Журнал невропат. и психиатр. им. С.С. Корсакова. – М. – 2001. - №12. – С. 19-24.
3. Егоров А. Ю. Психология девиантного поведения / А. Ю. Егоров. – СПб.: Речь, 2006. – 224 с.
4. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская. – М.: Изд. центр «Академия», 2008. – 288 с.
5. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития / Ц. П. Короленко // Обзор психиатрической и медицинской психологии. – 1991. – №1. – С.8-15.
6. Коркина М. В. Нервова анорексія непроцессуальної природи / М.В. Коркина / Клиническая динамика неврозов и психопатий. – СПб.: 1997.
7. Кулаков С.Руководство по реабилитации аддиктов / С. Кулаков. – М.: ЭКСМО, 2008. – 476 с.
8. *Крылов В.И.* Пограничные психические расстройства с нарушениями пищевого поведения / В.И. Крылов. – СПб.: Академия, 1995.
9. *Креславский Е. С. Избыточная масса тела и образ физического Я / Е. С. Креславский // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 113-117.*
10. Литвин-Кіндратюк С.Д. Харчова активність особистості: традиційні й інноваційні стратегії // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2000. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 160-165.
11. Малкина-Пых И. Г. Терапия пищевого поведения / И.Г. Малкина-Пых. – М.: ЭКСМО, 2007. – 1040 с.

12. Менделевич В. Д. Пищевые зависимости, аддикции — нервная анорексия, нервная булимия // Руководство по аддиктологии. - СПб.: Речь, 2007. - 768 с.

13. Минвалеев Р. Корекция веса / Р. Минвалеев. – СПб.: Питер, 2001.

14. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.

15. Собчик Л. Н. Психодиагностика: методы и методология / Л. Н. Собчик.– М., 1990.

16. Столин В.В., Пантिलеев С.Р. Опросник самоотношения // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. – М., 1988.

Попович І.С., Завацький Ю.А., Гайворонська В.Г.

КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ МАЙБУТНЬОГО

Конструювання особистістю майбутнього є актуальною проблематикою суспільства останніх десятиріч. Прагнення досягнути очікуваного майбутнього образу спонукає суб'єкта бути об'єктом власної активності. Таким чином, суб'єкт і об'єкт наукового пізнання об'єднуються в одній особі. На перший погляд, це спрощує емпіричне пізнання досліджуваної проблематики, але таке спрощення може нас віднести до вузького кола інтроспективних психодіагностичних інструментів. Звісно, такий підхід не дозволить об'єктивно дослідити окреслений феномен. Отже, одним з ключових завдань теоретико-методологічного дослідження конструювання особистістю майбутнього є добір релевантних методів та психодіагностичних інструментів.

Ключовою категорією конструювання особистістю майбутнього є темпоральність, яка зв'язує минуле, теперішнє і майбутнє. Дослідження темпоральності, як ідеологеми наукового напрямку, вимагає методологічної рефлексії, що у свою чергу дозволить вести мову про значущий поступ психології конструювання майбутнього. Наукові здобутки дослідження антиципаційних процесів, моделювання майбутнього, психології соціальних очікувань особистості, емпіричне вивчення образу бажаного життя, обґрунтування психологічних практик конструювання майбутнього, життєвих завдань, вибору майбутньої професії – є передумовами, що актуалізують проблематику наукового пошуку.

Очікуваний образ є конкретною метою, до якої спрямована активність особистості. Можливі сценарії перебігу подій конкретизують соціальні очікування особистості, які у свою чергу сприяють побудові моделі очікуваного майбутнього. Соціальні очікування особистості – перманентні проєкції у майбутнє, коли на зміну одним очікуваним образам приходять

інші [7]. Образ майбутнього – це цілісне уявлення про майбутнє, яке знаходиться в свідомості та постійно впливає на поведінку, діяльність та емоційний стан [8].

В. О. Васютинський, обгрутовуючи модель очікуваного майбутнього, акцентує увагу на когнітивно-процесуальній основі інтерпретації дійсності. Таким чином, пізнавана дійсність, на думку вченого, інтерпретується крізь призму когнітивних схем, які містяться в моделі світу. Ці схеми дозволяють особистості пізнавати дійсність і, у той же час, накладають обмеження на можливості пізнання нею тих фрагментів дійсності, щодо яких модель не містить елементів, придатних для її тлумачення [3].

На думку Н. І. Соболевої соціальні та індивідуальні очікування є засобами формування суб'єктивної картини майбутнього. Змістові психологічні параметри соціальних очікувань особистості визначають духовний стан суспільства у майбутньому. Відповідно, життєві очікування суб'єкта є одним з містків, який поєднує сьогочасний світ особистості з прийдешнім світом [10].

Т. Адорно обгрутував, що створення особистісної картини світу є результатом суб'єктивної структуризації соціального простору. Це дозволяє трансформувати критерії соціуму в психологічні конструкти особистості [1]. Дж. Келлі тлумачить світ через особистісні конструкти. Людина створює шаблони, через які конструює реалії. На думку вченого, конструкт – це репрезентація світу, і цей світ, власне, і перевіряє життєздатність конструкту [5].

О. Г. Злобіною зазначено, що загальна траєкторія життєздійснення особистості набуває в картині світу певної цілісності. Такою цілісністю є конструкт «образ бажаного життя», який поєднав очікування, домагання і наміри особистості. У картині світу особистості весь час відбувається апробація реального життя з образом бажаного життя [4].

Соціальні очікування особистості (І. С. Попович), когнітивно-процесуальна основа інтерпретації дійсності (В. О. Васютинський), суб'єктивна картина майбутнього (Н. І. Соболева), суб'єктивна структуризація соціального простору (Т. Адорно), а також смисловий вимір життєвої перспективи (А. Є. Левенець, В. Г. Панок), оціночний аспект бажаного і очікуваного (Є. І. Головаха), чинник соціальної семантики життєздійснення особистості (Т. М. Титаренко) – це далеко не повний перелік тих вихідних семантичних одиниць, які інтерпретують досліджуваний феномен і потребують методологічної рефлексії у контексті дослідження теоретико-методологічних вимірів конструювання особистістю майбутнього.

Попри всю значущість і актуальність, окреслення теоретико-методологічних вимірів конструювання особистістю майбутнього, залишається проблемою, що потребує скрупульозного наукового

аналізування, емпіричного дослідження та обґрунтування. З огляду на висвітлені міркування, очевидною є теоретична і практична актуальність запропонованої теми дослідження.

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу також на моделі вибору поведінки й особистісних типів конструювання майбутнього. Зокрема, ААА-модель, що є трьохмірною моделлю прогнозування і вибору стратегії поведінки [6]. Здатність успішного конструювання майбутнього на нейрофізіологічному рівні полягає в комбінації та ефективності наступних процесів: актуалізації, апперцепції та антиципації. Актуалізація – засвоєння і використання життєвого досвіду для побудови поведінки. Апперцепція, що є процесом сприймання поля, своєрідним зв'язком особистості з оточенням для забезпечення орієнтації. Третьою складовою ААА-моделі є антиципація – процес прогнозування і результативний образ майбутнього [6].

Отже, запропоновані емпіричні моделі очікуваного майбутнього потребують подальшого експериментального дослідження, концептуального обґрунтування і апробації.

Здатність конструювати особистість своє майбутнє знаходиться у площині інтернальних/екстернальних, відкритих/закритих вимірів моделі очікуваного майбутнього особистості. Окреслено та обґрунтовано низку теоретико-методологічних аспектів досліджуваного феномену, зокрема завдання, які необхідно розв'язати. Здійснено спробу виокремлення і емпіричного дослідження деяких змістових психологічних параметрів, що впливають на конструювання особистістю майбутнього. Емпірично встановлено чотири типи конструювання моделі очікуваного майбутнього: інтернально-відкрита модель очікуваного майбутнього; інтернально-закрита модель очікуваного майбутнього; екстернально-відкрита модель очікуваного майбутнього; екстернально-закрита модель очікуваного майбутнього.

Список використаної літератури

1. Адорно Т. Типы и синдромы / Т. Адорно // Социологические исследования. – М., 1993. – № 3. – С. 75–85.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман; [Пер. з англ. Е. Д. Руткевич]. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Васютинський В. О. Психологічні виміри спільноти : монографія / В. О. Васютинський. – К. : Золоті ворота, 2010. – 120 с.
4. Злобіна О. Г. Особистість: на перетині соціального та індивідуального / О. Г. Злобіна // Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : монографія / Т. М. Титаренко [та ін.]; ІСПП НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – С. 131–141.
5. Келли Дж. А. Теория личности: психология личных конструктов / Дж. А. Келли; [Пер. с англ. и науч. ред. А. А. Алексеева]. – СПб.: Речь, 2000.

– 249 с.

6. Михальский А. В. Психология конструирования будущего: монография / А. В. Михальский. – М.: МГППУ, 2014. – 192 с.

7. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього / І. С. Попович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : психологічні науки : зб. наук. праць ХДУ / За ред. О. Є. Блинової. – Херсон : ВД «Гельветика», 2015. – Вип. 6. – С. 145–154.

8. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці / І. С. Попович // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2005. – № 5. – С. 8–13.

9. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Ігор Степанович Попович ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Северодонецьк, 2017. – 40 с.

10. Соболева Н. І. Соціологія суб'єктивної реальності / Н. І. Соболева. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 296 с.

11. Gergen K. J. Social psychology and the wrong revolution / K. J. Gergen // European journal of social psychology. – Chichester, 1989. – Vol. 19. – № 5. – P. 463–484.

12. Gergen K. J. Social psychology as cosial construction: The emerging vision / K. J. Gergen // The message of social psychology: Perspectives on mind of cosiety. – Oxford: Blackwell, 1997. – P. 113–128.

13. WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. Retrieved from http://www.ub.edu/recerca/Bioetica/doc/Declaracio_Helsinki_2013.pdf

Tkach A., Ostasz G.

WPLYW INSTYTUCJI GOSPODARCZYCH I FINANSOWYCH NA ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Do instytucji ekonomicznych właściwych społeczeństwu przemysłowemu zaliczamy te wszystkie, które zajmują się produkcją, podziałem dóbr i usług, regulowaniem obiegu pieniądza, organizowaniem i podziałem pracy. Przedsiębiorstwo przemysłowe, bank, dom towarowy – oto przykłady. Do najważniejszych instytucji ekonomicznych, stanowiących przedmiot zainteresowania socjologii zaliczają: typy własności, giełdę, pieniądz, wymianę towarową i innych przedmiotów, kasyna gry, a także społeczne uwarunkowania konsumpcji, wynikające ze stylów życia preferowanych przez różne grupy i poszczególnych ludzi. Uzupełniają to analizy prywatyzacji i reprivatyzacji, jako zjawisk społecznych oraz prezentacja sporów dotyczących strategii zmian

społeczno-gospodarczych w Polsce.

We wszystkich tych propozycjach, obok uwzględnienia w większym lub mniejszym stopniu charakterystycznych problemów i instytucji gospodarczych w danym kraju zwraca się uwagę na najważniejsze instytucje ekonomiczne. Można więc do nich zaliczyć: przedsiębiorstwo, rynek (zwłaszcza rynek pracy), pieniądź oraz pewne wzory zachowań, które ogólnie możemy nazwać strategiami aktorów w sferze ekonomicznej.

Z kolei głównymi aktorami w sferze ekonomicznej są: przedsiębiorcy, menedżerowie, pracownicy i liderzy ich organizacji, konsumenci, bankowcy, przedstawiciele różnych instytucji ubezpieczeniowych i władzy publicznej. Spełniane przez nich funkcje, jak również charakter instytucji ekonomicznych, uzależniony jest w znacznej mierze od ogólnych cech ładu społecznego, w ramach którego one istnieją i działają.

W praktyce, z uwagi na powszechność zjawiska, ukształtowały się trzy modele partycypacji pracowniczej: partnerski (Niemcy, Austria), konfliktowy (Francja, Włochy) mieszany (kraje skandynawskie).

W modelu partnerskim (tzw. czystej reprezentacji pracowniczej) współdziałanie – między partnerami socjalnymi – obejmuje regulaminy pracy, angażowanie i zwalnianie pracowników (większej ich liczby), wprowadzanie istotnych zmian technologicznych i organizacyjnych, sprawy socjalno-bytowe. Mimo licznych kontrowersji w sprawie efektywności partycypacji pracowniczej uważa się dość powszechnie, że uczestnictwo pracowników w zarządzaniu:

Powoduje obniżenie poziomu napięć między pracownikami a pracodawcami, wpływa na większą skłonność do innowacji, rozwoju inwestycji, zwłaszcza zwiększających liczbę miejsc pracy, stymuluje wzrost wydajności i produktywności, tworząc silniejsze motywacje dla pracowników, oddziałuje na rozwój urzędów socjalnych i poprawę warunków pracy (są lepsze od przeciętnych), jest neutralna wobec rynkowych i cenowych strategii przedsiębiorstwa oraz polityki finansowej firmy, sprzyja silniejszemu oddziaływaniu przedsiębiorstwa na władzę państwową (ulgi podatkowe, subwencje itp.).

W warunkach monocentryzmu kształtowały się różne formy partycypacji pracowniczej. Miało to miejsce w okresach kryzysów i reform, a zwłaszcza rodzenia się ruchów społecznych dążących do radykalnej zmiany systemu. (W Polsce w latach 1956 i 1980-81, na Węgrzech w roku 1956, w Czechosłowacji w roku 1968).

Przyjęta w Polsce ustawa o samorządzie załóg z września 1981 r. dawała mu stosunkowo wysokie uprawnienia. Ich realizacja była przedmiotem konfliktu przez cały okres lat 80. Między władzą (biurokracją partyjno-państwową) a przedstawicielami załóg i zdelegalizowaną wówczas „Solidarnością”. Pod koniec lat 80. W wielu przedsiębiorstwach samorząd wywierał pozytywny wpływ na funkcjonowanie dyrekcji, umacniał dyrektorów w ich dążeniach na rzecz

samodzielności przedsiębiorstwa, sprzyjał kształtowaniu postaw menedżerskich. Analizy działań samorządu z drugiej połowy lat 80. Wykazują, że miał on istotny wpływ na regulowanie konfliktów przemysłowych, poszukiwanie zmian organizacyjnych i radzenie sobie przez przedsiębiorstwa z nowymi wyzwaniem (kryzys, rynki zbytu). Samorząd inicjował i wspierał przekształcenia własnościowe oraz zmiany dyrekcji. Według oficjalnych danych na przełomie lat 80. i 90. we wszystkich prawie przedsiębiorstwach nastąpiły zmiany na stanowiskach dyrektorów, inspirowane najczęściej przez rady pracownicze.

W Polsce i w innych krajach postsocjalistycznych ukształtują się z czasem różne typy przedsiębiorstw o zróżnicowanym poziomie partycypacji pracowniczej i wielkościach udziałów posiadanych przez różne grupy akcjonariuszy. Formą przejściową jest obecnie tzw. jednoosobowa spółka Skarbu Państwa. W spółkach tych pracownicy mają prawo otrzymania lub zakupu po niższych cenach 15% do 20% akcji. Przedstawiciele pracowników wchodzi też w skład rad nadzorczych. Wyniki ekonomiczne jednoosobowych spółek Skarbu Państwa (przedsiębiorstw skomercjalizowanych) są gorsze niż spółek pracowniczych. Badania wykazują, że w przedsiębiorstwach tych przeważają nastroje niepewności; postawa określana jako konkurencja i przedsiębiorczość występuje znacznie rzadziej. Ten typ nastrojów najczęściej odnotowywano w spółkach pracowniczych.

Poziom partycypacji, udziału w akcjach, a przede wszystkim strategię przyjmowane przez organizacje pracownicze i przedsiębiorców mają decydujący wpływ na model stosunków społecznych w przedsiębiorstwie. Może to być model konfliktowy, nawet konfrontacyjny lub kooperacyjny. W krajach rozwiniętych, zwłaszcza w dużych i średniej wielkości przedsiębiorstwach przeważają modele kooperacyjne. W Polsce występują obydwie tendencje. We wszystkich sektorach, a zwłaszcza w sektorze prywatnym często dominuje model tradycyjny, w którym wszelkie decyzje podejmuje właściciel (przedsiębiorca), prawa pracownicze są ograniczone, nie ma związków zawodowych, lub jeśli są, to mają mało do powiedzenia. W istocie jest to model konfliktowy, W sytuacji bezrobocia, mimo że w przedsiębiorstwach prywatnych płace są czasami wyższe niż w przedsiębiorstwach państwowych kon-flikty są ukryte i występują na przykład w formie dużej płynności kadr, w hamowaniu wydajności pracy.

Badania i obserwacje prowadzone w przedsiębiorstwach przyjmujących różny status własnościowy wykazują, że kształtują się w nich głównie dwa modele stosunków: model negocjacyjno-konfrontacyjny i model negocjacyjno-korporacyjny. Pierwszy charakteryzuje się odseparowaniem związków zawodowych od spraw ekonomicznych, koncentrowaniem się na obronie i reprezentacji interesów pracowniczych, częstym sięganiem po różne formy nacisku. Drugi opiera się na poczuciu wspólnoty interesów i zainteresowaniu wynikami firmy ze strony związków zawodowych. W przedsiębiorstwach tych nie istnieją inne formy przedstawicielstwa pracowniczego.

W perspektywie przeważające znaczenie będzie zapewne zyskiwać model

partycypacyjny. Wynika to nie tylko z utrzymywania się silnego poparcia dla partycypacji i akcjonariatu wśród polskich pracowników (na ogół około 70% badanych), lecz również ze standardów europejskich. Standardy te obejmują istnienie przedstawicielstwa pracowniczego w przedsiębiorstwie (rady zakładowe) i udział pracowników w radzie nadzorczej spółki (przynajmniej 1/3 składu).

Ważną instytucją we współczesnych społeczeństwach rynkowych jest samorząd gospodarczy.

Samorząd gospodarczy jest formą stowarzyszania się przedsiębiorców działających w różnych dziedzinach celem reprezentowania swych interesów i działania na rzecz rozwoju oraz przestrzegania pewnych zasad, w tym także tworzenia i propagowania etosu przedsiębiorczości. Samorząd gospodarczy jest instytucjonalną formą współdziałania przedsiębiorców z organami władzy państwowej i lokalnej.

W krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej ukształtowały się różne rozwiązania w zakresie samorządu gospodarczego, chociaż wszędzie jest on instytucją znaczącą. W perspektywie rozwoju procesów integracji europejskiej przypisuje mu się jeszcze większe znaczenie. Przewiduje się, że w krajach stowarzyszonych we wspólnotach europejskich będzie on miał charakter powszechny i obligatoryjny, a jego wpływ na rozwój gospodarki i wzajemne relacje pomiędzy głównymi partnerami socjalnymi będzie wzrastał. Już obecnie w Niemczech, Austrii i Francji ma on charakter obligatoryjny, choć jednocześnie w każdym z tych krajów przyjęto nieco inne rozwiązanie. Różne też organizacje, zaliczone do szeroko pojętego samorządu gospodarczego, mają większe lub mniejsze znaczenie.

Do izb należą duże i małe przedsiębiorstwa. W zarządach dużych izb istnieją specjalne biura do spraw finansów, promocji (w tym eksportu), organizacji targów i ochrony środowiska, biura prawne oraz biura zajmujące się oświatą i szkoleniem zawodowym. Polityka izb wobec małych i średnich firm koncentruje się na doradztwie i pomocy finansowej (kredyty). Działalność izb oparta jest na zasadzie samofinansowania, tj. składkach członkowskich i dochodzie ze sprzedaży usług.

Izby handlowe istniejące od końca XIX wieku powołane są głównie do reprezentowania interesów handlowców i przemysłowców (przedsiębiorców przemysłowych) wobec władzy publicznej, głównie na poziomie regionalnym. Są one typową strukturą samorządową, reprezentującą przedsiębiorców i organizującą współdziałanie między nimi. Prezentują stanowisko środowiska przedsiębiorców (głównie handlowych) wobec różnych problemów ekonomicznych i socjalnych, a zwłaszcza: projektów zmian przepisów prawnych dotyczących handlu, cła, taryf przewozowych, uprawnień władz lokalnych i regionalnych wobec przedsiębiorców. Stanowisko izb musi być obowiązkowo uwzględniane przy podejmowaniu decyzji dotyczących: interpretacji przepisów, zmiany prawa, tworzenia nowych izb handlowych, sądów handlowych, giełd handlowych, agencji

wymiany, sądów rozjemczych, wielkich hal targowych, robót publicznych itp.

Projekt ustawy o samorządzie gospodarczym w Polsce opiera się również na tych – niemieckich i francuskich – doświadczeniach. Zakłada on także wykorzystanie wszystkich tych rozwiązań z okresu międzywojennego, które należą do polskiej tradycji samorządowej, a posiadają walor aktualności. Według tego projektu organizacjami samorządu gospodarczego są izby przemysłowo-handlowe, cechy i izby rzemieślnicze, zrzeszenia handlu i usług, izby branżowe i rady gospodarki. W skład tych ostatnich mają wchodzić przedstawiciele organizacji samorządu gospodarczego, wojewodowie, prezesi banków i przedstawiciele izb skarbowych. Tak pomyślane rady gospodarki, działające także na szczeblach regionalnych i lokalnych – wojewódzkim i miejskim w dużych miastach, skupiałyby wszystkie najważniejsze instytucje działające w sferze gospodarczej. Rady gospodarki tworzyłyby jednocześnie instytucjonalną płaszczyznę współdziałania pomiędzy samorządem terytorialnym i samorządem gospodarczym.

Sprawą najważniejszą jest tworzenie własnych, silnych struktur samorządowych, które chroniłyby „klasę średnią” przed biurokracją państwową i lokalną. Stąd wynika też znaczenie banków informacji, promocji w eksporcie i pomocy w nawiązywaniu współpracy z zagranicą. Zawarta w propozycjach ustawo-wych koncepcja tworzenia ofertowego banku informacji wiąże się z tymi za-potrzebowaniami. Zgromadzone w banku informacje, nie naruszające tajemnicy handlowej i bankowej, ułatwiałyby znacznie prowadzenie i podejmowanie działalności gospodarczej, umożliwiały ocenę wiarygodności i rzetelności firmy. Istnieją zresztą w tym względzie odpowiednie standardy krajów Unii Europejskiej. Ofertowe banki informacji, prowadzone przez organizacje samorządu gospodarczego, mają też do spełnienia ważną rolę w rozwijaniu współdziałania z firmami gospodarczymi, z innych krajów dawnej Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG).

Dobrze zorganizowany, wsparty własnymi inicjatywami przedsiębiorców i ich organizacji samorząd może się stać odpowiednim partnerem samorządu terytorialnego i władz lokalnych, a w skali ogólnokrajowej – rządu, parlamentu i prezydenta. Dotyczy to zwłaszcza reprezentowania interesów przedsiębiorców wobec państwa i instytucji społecznych. Do najważniejszych funkcji przyszłych organów i struktur samorządowych zalicza się:

- reprezentowanie interesów przedsiębiorców wobec krajowych instytucji publicznych i organizacji międzynarodowych (współdziałanie z międzynarodowymi organizacjami biznesowymi),
- kojarzenie interesów różnych grup przedsiębiorców, a także interesów biznesu z interesem publicznym i organizacjami pracobiorców, tworzenie i propagowanie zasad kultury gospodarowania, w tym etosu przedsiębiorczości i etyki kupieckiej przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym i naruszaniu prawa.

Badania przeprowadzone wśród przedsiębiorców wskazują, że tę właśnie

funkcję samorządu uważają oni za najważniejszą. Na dalszych miejscach znalazły się takie sprawy jak: regulacje prawne konkurencji, czy relacje z organizacjami pracowniczymi. Z drugiej strony większość badanych jest przeciwko obowiązkowemu członkostwu w organizacjach samorządu gospodarczego, krytycznie odnosi się także do wysokości proponowanych składek członkowskich.

W Polsce i innych krajach tworzących dopiero swoje gospodarki rynkowe sprawa ma jeszcze jeden istotny aspekt. Nowe demokracje są mało stabilne, a gospodarka nie przestała być terenem i narzędziem gry politycznej. Dystans między gospodarką i polityką jest w dalszym ciągu za mały, a słabość elit politycznych, braki kultury politycznej i krótkie horyzonty politycznych celów rzutują bezpośrednio na sferę gospodarczą; zwiększa to ryzyko gospodarowania, wzmacnia zjawiska patologiczne.

W Polsce zarówno ze względu na złe doświadczenia wyniesione z okresu monocentryzmu, jak również silne zróżnicowanie środowiska przedsiębiorców, stosunek do zasady obligatoryjności samorządu jest dość niechętny. Środowiska pracodawców i przedsiębiorców z jednej strony dostrzegają potrzebę reprezentowania swoich interesów, z drugiej odnoszą się krytycznie do tworzenia jednolitych organizacji, kształtowania samorządu w oparciu o jedną z istniejących struktur – izby gospodarcze.

Tkach A., Radwański R.

ARCHITEKTURA FINANSOWA INSTYTUCJE FINANSOWYCH MIĘDZYNARODOWE

Nowa architektura finansowa została oparta na głębokiej reformie systemu finansowego, zakładając dodatkowo tworzenie pomocowych, zapobiegawczych linii kredytowych dla mających najlepsze wyniki gospodarcze rynków państw rozwijających się.

Za kluczowy element w procesie umacniania architektury międzynarodowego systemu finansowego uznaje się zwłaszcza: przejrzystość (transparency) wraz ze standardami i kodeksami dobrych praktyk, tworzenie linii kredytowych, liberalizację obrotów kapitałowych i kontrolę krótkoterminowych przepływów kapitałowych, umacnianie systemów finansowych, a także, jako element najbardziej problemowy, zwiększenie udziału sektora prywatnego w działaniach na rzecz zapobiegania i rozwiązywania kryzysów finansowych.

Rozwój i udoskonalanie dobrowolnych standardów w bezpośrednich obszarach operacyjnych Międzynarodowego Funduszu Walutowego opiera się na wprowadzeniu w życie Kodeksu Dobrych Praktyk w Zakresie Przejrzystości

Skarbowej (Code of Good Practices on Fiscal Transparency) i Kodeksu Dobrych Praktyk w Polityce Monetarnej i Finansowej (Code of Good Practices on Transparency in Monetary and Financial Policies). Wzmocnieniu ulec ma opracowany przez Fundusz w 1996 r. Specjalny System Standardów Udostępniania Danych Statystycznych (Special Data Dissemination Standard, SDDS), dotyczący w szczególności obszaru międzynarodowych rezerw i zadłużenia zagranicznego. Zidentyfikowanie obszarów koniecznego dostosowania w zakresie nadzoru bankowego ma umożliwić państwom spełnienie kluczowych Zasad Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego (Basie Core Principles). Co znamienne dla nowej koncepcji architektury finansowej, konieczność wprowadzenia przejrzystości, standardów i kodeksów dobrych praktyk, Międzynarodowy Fundusz Walutowy odnosi zarówno do rządów państw, jak i instytucji finansowych (w tym instytucji międzynarodowych) oraz innych podmiotów sektora prywatnego.

Pojęcie "architektura finansowa" obejmuje swym zakresem zarówno instytucje, rynki, jak i działania (praktyki) podejmowane na szczeblu państwowym przez organy władzy oraz podmioty prywatne w sferze gospodarczej i finansowej. Proces reformowania międzynarodowej architektury finansowej to tworzenie odpornego, bardziej stabilnego międzynarodowego systemu finansowego niezagrażonego destrukcyjnym wpływem światowych kryzysów finansowych. Ma on umożliwić wszystkim krajom uzyskiwanie korzyści wynikających z procesu globalizacji gospodarki światowej oraz wpłynąć na poprawę życia ludności. Zasadniczym jego celem jest osiągnięcie ostatecznego celu poprzez wspólne działanie sektora prywatnego, rządów poszczególnych państw i instytucji międzynarodowych, mimo że uważa się, iż wszystkie aspekty nowej architektury finansowej są niezależne. W tym kontekście uzasadnione jest twierdzenie o łączeniu już nie tylko poszczególnych systemów: bankowego, ubezpieczeniowego i kapitałowego, ale również swoistej tendencji łączenia finansów prywatnych z publicznymi, zwłaszcza w kontekście skoncentrowanego, ujednoczonego podejścia fiskalnego, nadzorczego i rachunkowego do instytucji finansowych.

Wzmacniania systemów finansowych upatruje się zwłaszcza w lepszym nadzorze nad rynkami finansowymi. Największy rozwój standardów w dziedzinie kontroli i nadzoru nad systemem finansowym przebiega zatem w trzech głównych grupach instytucji: kredytowych, ubezpieczeniowych i działających na rynku papierów wartościowych. Najistotniejsze działania na forum międzynarodowym w tym zakresie podejmują Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, a zwłaszcza Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego. Jednocześnie na forum światowym szeroko dyskutowany jest problem włączenia sektora prywatnego w proces zapobiegania i rozwiązywania kryzysów finansowych. Umocnienie systemów finansowych ma nastąpić właśnie w większej przejrzystości działań sektora prywatnego, choć nie sposób pominąć w tym zakresie zgodności tych działań z założeniami polityki monetarnej i fiskalnej jako metod zwalczania kryzysów.

Proces integracji rynku wspólnotowego nie jest już w zasadzie blokowany przez bariery prawnoadministracyjne, koszty telekomunikacji, transportu i sieci dystrybucji.

Przepływ zaś kapitału i płatności praktycznie odbywa się bez ograniczeń i kontroli, tak między rynkami krajowymi, jak i między rynkami krajowymi i międzynarodowymi, co powoduje zwiększenie zakresu działania przez firmy inwestycyjne, a zarazem rozszerzenie działalności tradycyjnych banków uniwersalnych na obszary rynku kapitałowego czy także tworzenie nowych produktów i instrumentów finansowych. Decydujący wpływ na zachodzące zmiany w sektorze instytucji finansowych mają

- wejście na rynek usług finansowych instytucji pozabankowych,
- dostosowanie struktury instytucji finansowych do takiej, która w sposób najefektywniejszy oferuje swoim klientom produkty i usługi,
- świadczenie wszystkich usług finansowych przez jedną instytucję,
- rozwój bezpośrednich kanałów dystrybucji usług finansowych.

Interakcja między instytucjami kredytowymi, ubezpieczeniowymi i inwestycyjnymi ma charakter ciągły, w warunkach ekonomicznej rzadkości zasobów, co powoduje, że "wewnętrzna" konkurencja (między sektorami) jest kluczem do zmian instytucjonalnych. To formy instytucjonalne, na równi z konkurencją i innowacjami, kształtują sposób realizacji uniwersalnych funkcji systemu finansowego w gospodarce rynkowej, a nie uniwersalne funkcje narzucają zunifikowane rozwiązania instytucjonalne. Bardzo trudno jest jednak tworzyć, podtrzymywać te regulacje państwowe, które odpowiadać mają jednocześnie zachodzącym szybko światowym przemianom ekonomicznym.

Zwłaszcza że państwa dokonują liberalizacji krajowych przepisów, co w perspektywie pozwolić ma własnym instytucjom osiągnąć "zewnętrzna" przewagę konkurencyjną na rynku.

Tkach A., Śmiechowski M.

ROZWÓJ POJĘCIE I FUNKCJE FINANSÓW PUBLICZNYCH

Finanse publiczne – obejmują procesy związane z gromadzeniem, podziałem i wydatkowaniem finansowych środków publicznych, w oparciu o regulacje prawne oraz finansowaniem deficytu budżetowego i obsługą długu publicznego. Podmiotowo finanse publiczne oznaczają instytucjonalne ramy, w których dokonują się powyższe procesy.

Alokacyjna – państwo dysponując zasobami pieniężnymi w formie budżetu może przemieszczać środki finansowe na zadania, które ma obowiązek spełniać, albo też na dziedziny wymagające dofinansowania lub też na dziedziny, które ze swojej istoty nie przynoszą zysku a ich prowadzenie jest konieczne dla istnienia państwa i zbiorowych potrzeb obywateli. Skutkiem alokacji części

zasobów, którymi dysponuje gospodarka jest dostarczanie towarów i usług całemu społeczeństwu.

Fundusz nabywczy zależy od:

- przychodu materialnego
- przychodu redystrybucyjnego
- przychodu kredytowego
- wydatków redystrybucyjnych
- wydatków kredytowych
- oszczędności

Są różne metody gromadzenia funduszu nabywczego w różnych ogniwach. Metodami tymi są:

- samofinansowanie (przedsiębiorstwa)
- budżetowe (państwo)
- kredytowe

Redystrybucja dochodów jest realizowana w formie pieniężnej, dokonywana przez system transferów dochodów. Transfery te mają postać przepływu pieniądza między różnymi podmiotami a państwem.

Transfery o charakterze publicznym istotne jest, że przepływ pieniądza ma charakter jednostronny np.: podatki.

Transfery wewnątrz sektora publicznego (z budżetu państwa do publicznych funduszy celowych)

Transfery o charakterze zwrotnym są to transfery pieniądza związane z zaciąganiem i spłacaniem przez państwo pożyczek. Skutkiem są wydatki nabywcze podmiotów, na rzecz których transfery są dokonywane oraz nie mające bezpośredniego związku z wykorzystaniem PKB(dochodu narodowego).

Redystrybucja dochodów zawsze dokonuje się czymś kosztem i na czyjąś korzyść, ale koszty i korzyści mogą być różne dla poszczególnych obywateli.

Kontrolna – redystrybucja PKB dokonywana poprzez obieg pieniężny pozwala poprzez ściśle określone reguły ewidencjonowania wszystkich zjawisk finansowych poprzez jednostki sektora publicznego na wyciąganie wniosków o stanie gospodarki państwa i przeciwdziałanie nadużyciom mogących powstać w gospodarowaniu finansami publicznymi; umożliwia także kontrolę prowadzenia tejże gospodarki

Stabilizacyjna – wykorzystuje politykę budżetową jako instrumentu utrzymywania wysokiego stanu zatrudnienia, racjonalnego poziomu stabilności cen oraz właściwej stopy wzrostu gospodarczego z uwzględnieniem efektów bilansu płatniczego.

Władze publiczne oddziałują na gospodarkę poprzez kształtowanie podatków (dochodów budżetowych) wydatków budżetowych oraz salda budżetu państwa. Niskie podatki sprzyjają aktywności gospodarczej, wzrostowi zatrudnienia, wzrostowi zysków przedsiębiorstw oraz dochodów ludności a co za tym idzie wzrostowi popytu. Natomiast wzrost podatków hamuje aktywność

gospodarczą, spada zatrudnienie, spadają dochody ludności w konsekwencji spada popyt.

Instrumenty polityki gospodarczej można podzielić również na:

- Instrumenty dyskrecjonalne (środki uznaniowe)
- Instrumenty automatyczne (automatyczne reguły)

Automatyczne stabilizatory koniunktury są to narzędzia reagujące na zmiany koniunkturalne, nie wymagające podejmowania jakichkolwiek decyzji, dotyczących ich wykorzystania. Samoczynnie pobudzają lub hamują wysoką aktywność gospodarczą bez ingerencji państwa. Służą realizacji pasywnej polityki budżetowej służącej realizacji funkcji stabilizacyjnej dochodów i wydatków publicznych. Automatyczne stabilizatory koniunktury, poprzez oddziaływanie na globalny popyt, mogą zmniejszać wahania gospodarki w krótkim czasie. Natomiast nie stwarzają warunków do zasadniczej zmiany istniejącej sytuacji gospodarczej. Ich zadaniem jest dążenie do utrzymania pewnego poziomu aktywności gospodarczej poprzez obronę wyjściowych rozmiarów popytu globalnego, niezależnie od tego, na jakim poziomie popyt się ustabilizował.

Rodzaje:

Do najważniejszych automatycznych stabilizatorów koniunktury należy zaliczyć:

- podatki od dochodów ludności – podatki bezpośrednie PIT, płacone są od dochodów ludności, mają charakter progresywny to znaczy że wzrastają wraz ze wzrostem dochodów.
- podatki od przedsiębiorstw – podatki bezpośrednie CIT, płacone są od dochodów przedsiębiorstw, mają charakter progresywny.
- podatki pośrednie – podatki pośrednie są jednym ze składników cen produktów i są płacone w momencie dokonywania zakupów np. VAT
- zasiłki dla bezrobotnych i inne formy świadczeń społecznych oraz programy dla rolnictwa.

Działania dyskrecjonalne to działania polegające na rozstrzygnięciu przez organy państwowe wg swojego przekonania w granicach swobodnego uznania. Stabilizatory te to celowe arbitralne decyzje państwa wywołujące określone zmiany dochodów i wydatków budżetów. Najczęstszymi dyskrecjonalnymi posunięciami państwa są:

- zmiany stawek i struktury podatków
- zmiany systemu transferów
- zmiany w intensywności działalności gospodarczej, w tym wydatków na roboty publiczne.

Użycie takiego instrumentu wymaga każdorazowo podjęcia decyzji politycznej, co często wydłuża okres ich wprowadzania oraz może prowadzić do reagowania w sposób krótkowzroczny; pozwalają jednak wybrać rozwiązanie optymalne.

INSTITUTIONAL MEASUREMENT OF THE NEW ECONOMY AS AN INTEGRATED BASIS OF PUBLIC DEVELOPMENT

The idea of analyzing the new economy is advanced through the prism of the institutional dimension, which acts as the integrative basis of social development. From the standpoint of the institutional approach, the energy security of national economies and the entire world economy, which is key to the development of the new economy, is being explored.

The thesis is advanced that the transition to a new energy paradigm includes the creation of a new national security strategy, its technical, technological, organizational and institutional content. It involves the development of a new system of ideas and ideas, the formation of a qualitatively new type of thinking, a profound updating of the methodology and conceptual apparatus of the science of energy-safe development.

Based on the research program of the new institutional economy, the author shows that the institutions of the energy market develop and monitor the implementation of such rules for players that can overcome possible failures, maintain stability and energy security. Some ideas of the authors of the report of the Roman Club (2017) on the need for transition to an alternative economy, the formation of a new worldview, in which a worthy place should take energy security.

The basic features and features of the new economy are substantiated. In this connection, an approach is proposed to formulate an institutional paradigm of energy security, based on new institutions, as the implementation of new rules, norms and restrictions.

A new paradigm arises by replacing some standard representations with others, through the withering away of obsolete institutions and the emergence of new regulating the life activity of society. In recent years, military and institutional threats to Ukraine's national security have added to the existing threats. The military threat brings out the existing methods of scientific analysis of energy security beyond the brackets. The achievements of traditional scientific approaches in the energy sector do not answer the main question: can it be achieved by known methods? Or it raises the costs of finding ways to solve them in the Nth degree, in comparison with the usual, peaceful development of society. This context generates a synergetic effect of developing a new, broad (systemic) scientific paradigm of energy security.

The aim of the article is to study institutional reforms as an integral basis for the emergence of a new economy.

The world leader of influence in the world energy market is China, which is the result of the formation of a new economic reality in China.

Experts also named factors that, in their opinion, prevent the fuel and energy complex from developing in the "green" direction: more than a third of the scientists participating in the study noted that while alternative energy sources are too expensive, and the competition from the hydrocarbon and nuclear power industry is high. At the same time, the image of "traditional" energy is being actively formed as undesirable and not environmentally friendly; in addition, the modern economy requires more efficient use of available resources, development of waste processing and related technologies. In such a situation, according to experts, bioenergy and biofuel development, as well as thermonuclear reactors, will receive additional incentives for development.¹

First, the state regulator should provide an additional 6 percent return on investment in biomass heat generation plants for 10-15 years.

This additional profitability is applied to the usual 5 percent profitability that was applied to other types of heat generating plants and, with a 2 percent inflation, encouraged central heating companies to invest in biomass heat generating plants and reduce investments in less profitable fossil fuel plants.

Secondly, the increased demand for biofuels, was the result of regulatory incentives, requiring a transparent mechanism for buying biofuels in large quantities. As a result, in 2012 Lithuania introduced the bio-fuel exchange Baltpool. The share of biomass obtained from it increased from 1% in 2013 to 86% in 2016.

Literature

[1] Tkach Anatoliy, Энергетическая безопасность Украины и взаимодействие с ЕС: институциональный контекст, Humanities and Social Sciences, HSS, vol. XXII, 24 (3/2017) July-September, S. 311-327.

[2] Gospodarka paliwowo-energetyczna w latach 2008, 2009, GUS, Warszawa 2010.

[3] Polityka energetyczna Polski do 2025 – Obwieszczenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2005 roku w sprawie polityki energetycznej państwa do 2025 roku [2]Нова економіка, форми її прояву, stud.com.ua/21722/ekonomika/nova_ekonomika_formi_proyavu.

[4] Китай становится новым лидером в сфере использования альтернативной энергии <https://news.rambler.ru/.../38888625-kitay-stanovitsya-novym-lide>

[5] Polityka energetyczna Polski do 2025 – Obwieszczenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2005 roku w sprawie polityki energetycznej państwa do 2025 roku.

[6] Энергетика будущего сто лет вперед, <http://expert.ru/siberia/2017/37/energetika-budushego-na-sto-let-vpered/>

[7] Энергетика будущего: 5 источников энергии, которые заменят нефть, <http://www.mhealth.ru/life/knowledge/energetika-budushchego-5-istochnikov-energii-kotorye-zamenyat-neft/>

[8] Daj spokój! Kapitalizm, krótkoterminowość, zaludnienie i zniszczenie planety, <https://www.planet-kob.ru/articles/6832>

Tkach T.

LIFELONG LEARNING AS RESOURCE OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY

It is an established fact that society is changing. The world economy is forging ahead with its ambitious attempts to transition from a manufacturing-heavy economic model to the Knowledge age. There are shifts in employment patterns as new industries replace old. There is a change in the ethnic and age composition of our communities. Because of these changes, barriers to trade are coming down and we are now part of a global economy.

It is difficult to conceive that any country could be completely left out of the rapid progression into the Information Era. At the same time, the application and convergence of computing and communication technologies has accelerated the development of global business and the global market place. Technology is now an integral part of the workplace, our homes, our community, and our very way of living. We seek ways of addressing the need to become a Knowledge Society; we not only face a bewildering mix of uncertainty, risk, insecurity and division, but also opportunity.

The challenges of rapid change are all around us. They can be seen in radical shifts in the organization of industry, business and labor markets. They are apparent in the rapid changes in occupations and the demand for new skills, and manifest themselves in new technology and communication systems.

Gone are the days of a single career path for most people. These challenges feature in the need to meet increased competition, and in the requirement for new skills and capacities at work.

They are evident in the demand for new products and services and in the radical and far-reaching transformation of technology, information and communications now in existence. These changes are having great impact on individuals as they struggle to meet these challenges.

As we have entered, the 21st century we are faced an array of changes. The major ones are as follows: economic changes, changes in the areas of education, technological changes.

What is particularly noteworthy here is the balance that was struck between lifelong employability and active citizenship. Two central gears upon which the machinery of lifelong learning depends are the elements of lifelong employability and active citizenship, which, in turn, are powered by the realization of lifelong

learning. In addition, currently Europe is proceeding with a National Action Plan to implement the goal of "Making Lifelong Learning a Reality", which is the subject of discussion today. Unprecedented change has swept the world in the past decades prompting international organizations and European countries to revive the idea of lifelong learning. Societies worldwide are in the process of massive growth, as we evolve further away from our shared agrarian roots into an industrial and Knowledge -based society [Dahlman and all, 2007]. The economy, too, is being changed from labor-intensive to capital-intensive, and finally on to knowledge and information-intensive. Our very understanding of the nature of work is shifting, as the labor force moves from blue-collar occupations, to white and finally on to gold. In the process of shifting, however, the economic paradigm remained that of a labor-intensive, resource-based economy as in the past. Knowledge is the powerhouse of growth, but our knowledge reserves are decreasing. The life cycle of knowledge is growing ever shorter, and therefore knowledge, which is useful today, may well be redundant tomorrow, while the human life cycle is conversely being extended. The problem here is that school education tends to adhere to the paradigm of the past.

Change does not only occur in knowledge per se. In the context of the knowledge era and the high demands for knowledge workers, all sectors of the economy are reviewing the patterns of competencies acquired by their knowledge workers. As new industries emerge and as new work cultures evolve, new knowledge-based literacy is required. The frequency in which people change their occupations has increased. In Europe, an average person experiences 3 to 4 occupations in lifetime [Natividad and all, 2015]. The situation in US is similar. It is increasingly difficult for anyone to foretell his/her career path in the future. It is therefore commonplace for a person to learn, mid-career, a new trade. Even if the person remains in the same occupation, the change in the technology, clients, management styles and environments all cause changes that demand continuous learning.

With some exceptions, higher education institutions are not yet very active in lifelong learning, despite the fact that the economic crisis has brought an important increase in the demand for continuous training. The benchmark is that 15% of the population aged 25-64 should participate in lifelong learning by 2020. Only seven Member States exceeded the benchmark 2020. There are large differences in participation between Member States; the Scandinavian countries and the UK, the best performers, achieve systematically high and increasing participation rates, reaching 20–30%. Data put the Netherlands, Slovenia, Austria, Spain and Ireland in the next group, with participation rates between 10-20% whereas Estonia, Cyprus, Luxembourg, Germany, Czech Republic and France are at 7–10% participation rate. Bulgaria, Greece and Romania as well as Croatia and Turkey have recorded little or no progress in improving their extremely low levels of participation.

There are different patterns of adult participation in lifelong learning by age group. Age Participation of adults aged 50-to-64 is considerably lower. Four member states: Denmark, Finland, United Kingdom, and Netherlands along with Iceland and Norway – which are the best performers in Europe for adult participation in lifelong learning overall – are also the best performers but with considerably lower participation rates as concerns this age group.

The knowledge society is no longer a pipe dream but a current reality.

The concept of lifelong learning shifts responsibility for education and learning to the individual, focusing on the development of individual capabilities and the capacity to learn; it implies a shift from traditional education institutions to diverse learning opportunities that are more process and outcome oriented.

It is difficult to exhaust all the potential challenges to education in the Information Era. There will be fundamental changes in the economy and the society. Changes in education will also be fundamental. In today's society, human and intellectual capital is more important than physical and financial capital. In a knowledge-based economy, citizens of all nations need to embrace the practice of lifelong learning, and nobody should be excluded in the quest for it. Lifelong learning is still a difficult subject to deal with despite its acknowledgement worldwide as an important policy issue. The economic perspective is just one of the perspectives. Nevertheless, there is general public agreement that the educational system must be overhauled to adapt it to the new demands of today's world. It is difficult to conceive that any country could be completely left out of the rapid progression into the Information Era.

Bibliography

1. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
2. Chenic (Cretu) A. S., Stanef M. R. (2011). Interconnection between education, innovation and labor market requirements in the context of Europe Strategy 2020, *Journal of International Scientific Publications*, Vol. 9, Part 1.
3. Dahlman, C.J., Zeng, D.Z., Wang, S. (2007). *Enhancing Chinas competitiveness through lifelong learning*. Washington, DC: World Bank Publications.
4. Dohmen, G. (1999). *The Future of Continuing Education in Europe*, German Federal Minister of Education and Research, Bonn, Germany.
5. Drucker, P. F. (1994). The Age of Social Transformation, *The Atlantic Monthly* (November), pp. 53-80.
6. Natividad, G.; Mayes, R.J.; Choi, J.; Spector, J. M. (2015). Balancing stable educational goals with changing educational technologies: Challenges and Opportunities. *E-Mentor*, 1, 83–94.
7. Putnam, R. 1992. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton U.P.

8. UNESCO (2009). Global Report on Adult Learning and Education. Germany: Institute for Lifelong Learning (UIL).
9. World Bank (2003). *Lifelong Learning for a Global Knowledge Economy*, Washington, DC: World Bank.

Toba M.V., Zavatska N.Ye., Toba B.Yu.

CROSS-CULTURAL STUDY OF ATTITUDE TO ATTENTION DEFICIENCY SYNDROME

The ADHD diagnosis has very short history compared to other neurological diseases. Up to 1990s all signs of hyperactivity was linked to the childhood and poor upbringing. However, there was an attempt to remark the seriousness of ADHD symptom year 1902 when George Frederic Still presented deficit of attention in a medical context for the first time in history. During his presentation at the Royal College of Physicians in London, he concluded that hyperactive behavior along with concentration difficulties are in some way connected to neurological impairments, which can be controlled by the child. In the late 40's a new term was coined "brain damaged child". This term was after a while changed to "minimal brain damaged child" with the abbreviation MBD. There were very few who were diagnosed with MBD, because very strong symptoms were required to be diagnosed. Children diagnosed with MBD were often isolated from society by being forced to go in special schools. On account of the lack of integration of children with special needs, very few were aware of the existence of the MBD diagnosis, which lay as a basis for the negative attitude towards those who had some form of neuropsychiatric disease. Only at the end of 80's highly provocative abbreviation MBD was changed to ADD and ADHD in the third edition of the American Psychiatric Diagnostic Manual was published in 1980 (DSM-IV). As DSM-IV took the place as diagnostic manual internationally the ADHD diagnosis spread gradually to Sweden as well as other countries. Today between 3 % and 6% of children are diagnosed with ADHD in Sweden (Al-Seadi, 2016).

The view of ADHD today varies a lot, since there are people who claim that ADHD is an over-diagnosed fictitious state of health while others argues for the opposite supporting their reasoning with evidence for ADHD being a genetic illness that needs treatment both pharmacologically and psychologically. One of those who have actually stated that the diagnosis of ADHD is just a figment is one of the world's most famous psychologist Jerome Kagan, professor at Harvard University. In one of his interviews Kagan said following: ADHD is an invention. Every child who's not doing well in school is sent to see a pediatrician, and the pediatrician says: "It's ADHD; here's Ritalin.". In fact, 90 percent of these 5.4 million (ADHD-diagnosed) kids don't have an abnormal dopamine metabolism. The problem is, if a drug is available to doctors, they'll make the corresponding

diagnosis” (Grolle & Shafy, 2012). Kagan sees the condition as largely socially constructed. From his perspective the biggest catalyst is Big Pharma, a nickname for the pharmaceutical industry, and its economic profit. What he means is that doctors over-diagnose the condition in order to earn supplementary income. Having that said, there are separate opinions about ADHD.

I have lived both in Ukraine and Sweden during my lifetime, two countries with completely different cultures. I have therefore experienced myself attitudes towards people with ADHD in both countries, which in my opinion were really different. When I lived in Ukraine, my personal apprehension was that diagnoses like ADHD are tabooed or completely unknown diagnosis for many, while in Sweden all of the discussions I have had with friends or in school have been open. This study can thus prove or refute my personal experience.

The ADHD diagnosis can work both as a support or a stigma and it is undoubtedly an identity-creating marker. Before the study began, there was a certain preconception that the attitude could possibly differ between Ukraine and Sweden. After the secondary research, which was conducted before the primary study the hypothesizes were formulated on issues that should be answered, based on the information and studies that were available about attitudes and ADHD. After the primary examination all of hypothesizes presented in the beginning of this paper, could either be confirmed or refuted. The following is a summary of the results of this study:

Main research question: Is there a difference in attitude towards children diagnosed with ADHD between Sweden (Stockholm) and Ukraine (Kiev)?

Result (main question): Yes, there is a distinct difference in attitude towards children diagnosed with ADHD when comparing Sweden and Ukraine, according to the results of this primary study in combination with older studies. Two biggest factors that contributed to this result is the lack of knowledge about the diagnosis in Ukraine, but also the fact that Ukraine is more collectivistic compared to Sweden. Hence, hypothesis 1 is consistent with the result, higher awareness implies more positive attitude.

Research question 2: Is there a difference in attitude towards children diagnosed with ADHD if the respondent himself or a close relative has ADHD or not?

Result (research question 2): There are older studies suggesting that personal experience of a diagnosis creates a more positive and tolerant attitude, but this is not something that was proven in this primary study. There was a difference between the overall results and the group who have had personal experience or were diagnosed with ADHD themselves. Since the standard deviations overlapped each other, it is not possible to answer if there is actually a difference in attitudes or if it was randomness that determined the result in this primary study. This should therefore be re-examined with a larger investigation group for a more secure result. Therefore, it cannot be claimed that hypothesis 2 is true. There is no difference in

attitude towards children diagnosed with ADHD if the respondent himself or a close relative has ADHD or not.

Research question 3: Is there a difference in attitude towards children diagnosed with ADHD if the respondent has a positive attitude towards strict upbringing, that in respondent's mind can prevent mental disorder of neurodevelopmental type?

Result (research question 3): Hypothesis 3 is consistent with results, there is a correlation between views on upbringing and attitudes towards children diagnosed with ADHD. Respondents who believe that strict upbringing can prevent ADHD tend to have a more negative attitude towards children who are diagnosed with ADHD. These are many more respondents in Ukraine than in Sweden, who think that hard discipline and even children's agendas are acceptable methods of upbringing to avoid diagnoses such as ADHD. As previous research has shown, more collectivist cultures tend to see mental illnesses as a result of a disturbed family relationship that could be prevented if the family acted correctly before the disease broke out. The fact that many are of this opinion in Ukraine shows partly that Ukraine is more collectivist while Sweden is more individualistic but also that collectivist countries tend to have a more negative attitude towards mental diagnoses. This was proven in the primary study, but earlier studies also showed the same result.

Literatura

1. Adamis, D., Tatlow-Golden, M., Gavin, B. & McNicholas, F., 2018. *General practitioner's (GP) attitudes and knowledge about attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) in Ireland*, Ireland: Royal Academy of Medicine in Ireland 2018.
2. Al-Seadi, S., 2016. *Leva med ADHD: En intervjustudie*, Kalmar: Linnéuniversitetet, Fakulteten för hälso- och livsvetenskap.
3. Beckman, V. & Eriksson, E., 2007. *ADHD/DAMP - en uppdatering*. 2. uppl. ed. s.l.:Lund: Studentlitteratur.
4. Blad, E. & Sjögren, C., 2017. *Perspectives on ADHD : A compilation of thoughts amongst professionals in France and Sweden* , Stockholm: Stockholm University.
5. Borysenko, L., 2016. *UKRAINIAN CULTURE: INDIVIDUALISM OR COLLECTIVISM?*, s.l.: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
6. Chris Papadopoulos, J. F. C., 2013. *'Individualism-Collectivism' as an Explanatory Device for Mental Illness Stigma* , s.l.: Community Mental Health Journal.
7. Grolle, J. & Shafy, S., 2012. *SPIEGEL Interview with Jerome Kagan 'What About Tutoring Instead of Pills?'*. [Online]

Турбан В.В., Омелянюк С.М., Шеремет А.М.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА ЦІННОСТЕЙ

Психологія довго поборювала парадигму паралелізму, це коли будь-якому психічному феномену намагалися знайти причину-відповідник у фізіології. Прощанням із цією парадигмою, напевно, стала теорія Фрейда. Чому ж психологія відмовилася від паралелізму? Бо не фізіологія спричиняє, приміром, ненависть чи дружбу, а ненависть або радість од зустрічі з другом спричиняє ті чи ті фізіологічні прояви. Соціальні науки розпрощалися зі своєрідним паралелізмом лише з утвердженням поняття «цінність». У цінностях людство шукає себе, а заодно – шукає себе й конкретна людина. Мушу зазначити: не самоствердження особистості, а самоствердження людства загалом – це єдиний шлях і людства, і людини. Самотня людина, людина котра черпає енергію лише у власному волонтаризмі, – це людина-руйнівник. Самотність – це пролог божевілля. (Мається на увазі саме самотність, а не усамітнення, без якого неможлива творчість і ясність теоретичного мислення.) Найбільші людські «монстри», яких лише може пригадати історія, були або людьми самотніми, або такими, що розірвали будь-який зв'язок із мораллю. Самотня людина завше живе на протязі, що дме з прірви неприкаяності. Ця прірва загрожує кожному. Бо, зрештою, окрім прірви, людина нічого й немає. Містком через прірву може бути лише здобуття геть непевної довіри до цінностей. Не віри в цінності, бо безглуздо вірити в культурні умовності, а саме довіри. І довіра ця здобувається не шляхом самонавіювання, такої собі медитації, а шляхом діяльності. Цінності потрібні людині як цілі і як межі діяльності. Персоналістичний ідеал людини може бути втілений лише в рамках соціуму. Створюючи соціальний простір людина створює й себе. Є відомий вислів: людина – це те, що вона робить. Але є й інший, не менш відомий: людина – це те, що вона робить, а також і те, що вона може зробити. Звісно, вчинок замалий для людини. І погляд на людину не може зводитися лише до оцінювання вчинків людини. Але й цей можливий, додатковий критерій оцінювання людини ми отримуємо не з самої людини «як вона є», а знову ж таки із соціуму, точніше – з культури, а відтак, знову ж таки матимемо справу з цінностями.

«Цінність» (як спонукає думати етимологія) – це щось важливе для людини. Удаючись до синоніма, можна сказати, «вартісне». Та ж таки етимологія підказує, що «цінність» пов'язана з «оцінюванням». Тож уже сама мова наштовхує нас на два суперечливі судження. Перше: цінність – характеристика речі, що вказує на її особистісну значущість. І ця особистісна

прихильність може переростати в уявлення про абсолютність речі, її непересічність, винятковість, унікальність. Друге: цінність – це характеристика відносної значущості речі щодо інших речей. І тут принципове значення мають критерії, за якими оцінюється річ, та еталон.

Тож цілком зрозуміло, що в неосяжній літературі, присвяченій питанням аксіології, є два відмінні теоретичні підходи: перший – виокремлення «абсолютних» цінностей і вибудова їхньої «об'єктивної» ієрархії; і другий – виявлення конвенціональних основ становлення та функціонування цінностей.

Згідно з першим підходом, цінності – вічні й природні. Одні й ті самі цінності притаманні людям усіх епох. Згідно з другим, цінності – це домовленості, досягнуті в рамках певної культури, а отже, вони мають історичний характер. Звісно, ці два підходи можна доповнювати шляхом виокремлення низки «абсолютних» цінностей (приміром, життя людини, безпека, соціальна справедливість тощо) і низки «історичних» цінностей, що функціонують у суспільстві в певний час. За такого розмежування, поняття «абсолютна цінність» корелює з поняттям «об'єктивна потреба» людини. А поняття «історична цінність» – з поняттями «соціальні норми» та «засоби діяльності». Такий дуалізм можна було б прийняти, але є одне «але»: як виокремити «абсолютні цінності»? Навіть якщо ми зведемо це поняття до «об'єктивних потреб», все одно залишається питання методу, за допомогою якого визначаються «об'єктивні потреби», вони ж «абсолютні цінності».

У літературі є чимало спроб ієрархізації цінностей і потреб. Мабуть, найвідоміша ієрархія потреб – сформульована американським психологом Абрахамом Маслоу. Але не бракує й критики на її адресу. До того ж, залишається питання понятійного переходу: завдяки чому об'єктивна потреба стає цінністю? Напевно, засобом слугує переживання потреби, її перехід із розряду потенційних цілей діяльності до розряду цілей актуальних. Однак і про переживання ми не можемо говорити як про достатню причину усвідомлення потреби як цінності. Бо в такому разі ми не мали б культурного феномену аскетизму, радикальний прояв якого – чернецтво. Ченці не заперечують важливість для людини матеріальних благ, але не вважають, ніби здобуття цих благ – це все, що потрібне людині. Та не лише ченці годні контролювати переживання потреб. Цю здатність кожна людина проявляє в повсякденному житті. Еріх Фромм наводить простий приклад: згідно з дослідженням біхевіористів, обмеження простору спонукає до агресії; але елементарний досвід свідчить: мешканці великих міст усе ж тамують агресію, потрапляючи до метро й автомобільних заторів. Тож ототожнення об'єктивної потреби та цінності вочевидь є хибним. І в цьому контексті особливий інтерес становить праця Віктора Франкла «Людина в пошуках сенсу». Узагальнюючи досвід психоаналітичної роботи з колишніми в'язнями нацистських концентраційних таборів, Франкл показує: людина

здатна вижити в екстремальних умовах лише тоді, коли вона має сенс життя. Показово, що й висловлена Еріхом Фроммом критика теорії Маслоу обертається довкола понять «мотивація», «усвідомлення», «сенс». Отже, слідуючи за міркуваннями Франкла та Фромма, маємо відзначити, що відношення «людина – потреба» завше опосередковане свідомістю: немає потреби як такої, потреби як жорсткої детермінанти, є лише потреба, що усвідомлюється як потреба з огляду на її сприйняття як цілі, сповненої сенсу діяльності та її вольової реалізації. Тобто і Фромм, і Франкл вводять до проблеми «об’єктивних потреб» тему соціального сенсу, а відтак і рефлексії.

Наразі важливішим є етико-моральний і аксіологічний аспект питання. По один бік ми бачимо адвоката «монстрів» Фуко, по другий – Мейя, котрого дратує «псевдоневинність», і Арендт, з її обуренням політикою невтручання у «світ дитинства». Але це – дві сторони медалі. Сфінкс і невинність завше поряд. Ми милуємося світом дитинства і водночас не гребуємо нагодою, мов Остап Бендер, використати це замилювання з корисливою метою. Це наштовкує на думу, що будь-яка соціальна цінність завше стає предметом маніпулювання. Бо поряд зі словом «цінність» завжди є й інше слово – «обов’язок». Ціннісне відношення об’єктивно породжує етичний дискурс. І тут дуже цікаво зіставити два типи відношень: відношення людини до природних цінностей і відношення до цінностей соціальних. Передусім потрібно уточнити: *природні цінності – це завше матеріальні блага: життя людини, її здоров’я, її безпека, природне середовище, хліб щоденний. А соціальні цінності мають суто комунікативний характер. Простіше кажучи, це – стосунки між людьми.* Таке розмежування є виразним, коли ми подивимося на первісні спільноти. Натомість, у сучасному світі природні цінності в їхньому чистому вигляді зникають, вони трансформуються в соціальні. Але при цьому ставлення до цінностей як природних поширюється і на цінності соціальні – це може скласти подальшу перспективу наших досліджень.

Список використаної літератури

1. Бушанський В. В. Нігілізм і цінності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* – 2010. № 5 (49). С. 41–51.
2. Бушанський В. В. Цінності – рефлексія – влада. *Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу.* К.: ІПіЕНД, 2010. С. 148–179.
3. Гершензон М. О. Творческое самосознание. М.: Правда, 1991. 608 с.
4. Гусейнов А. А., Иррлитц Г. Краткая история этики. М.: Мысль, 1987. 589 с.
5. Мей Р. Сила и невинность. М.: Смысл, 2001. 319 с.
6. Рассел Б. Історія західної філософії. Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. К.: Основи, 1995. 759 с.

7. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Слова. Пер. з франц. В. Борсука та О. Жупанського; Післямова Н. Білоцерківець. К.: Основи, 1993. 464 с.

8. Сенека Л. А. Нравственные письма к Луцилию. – Переиздание. Перевод, послесловие и примечание С. А. Ошерова. Кемеровское кн. изд-во, 1986. 464 с.

Царенок Л.Б.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Сучасне суспільство, перебуваючи в умовах соціальної нестабільності, характеризується тим, що колишні цінності вже не досяжні або знецінені. Це детермінує молодь на пошук власного сенсу життя і збагачення смисложиттєвих орієнтацій шляхом адаптації їх до нового соціокультурного середовища вузу, в якому вони формуються при засвоєнні нового соціального досвіду.

Смисложиттєві орієнтації проявляються в цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших аспектах свідомості студентів і спрямовують їх поведінку і розвиток. Вони допомагають визначати вибір життєвого шляху, впливають на самовизначення, виділяючи його потенціал в сьогоденні і майбутньому. Дозволяють судити про осмисленість та насиченість життя. Від цих напрямків залежить не тільки існування конкретної молодої людини, але і всього студентського колективу і вузу в цілому.

Для морального розвитку молоді характерним є посилення ролі моральних переконань і моральної свідомості, які в значній мірі визначають їх поведінку. Саме в цьому віці формується вміння відчувати найтонші нюанси, пов'язані з громадською багатозначністю багатьох моральних понять (борг, честь, почуття особистої гордості і власної гідності), які стають доступними для їх глибокого і тонкого розуміння.

У дослідженні ми припустили, що існує зв'язок між моральною позицією, смисложиттєвими орієнтаціями і резильєнтністю студентів. Для цього нам необхідно було виявити кореляцію, яка відобразить залежність між ними. З метою перевірки висунутого припущення ми скористалися коефіцієнтом Пірсона, для чого студенти були розподілені на три групи на підставі виявлених емпіричним шляхом рівнів сформованості моральної позиції.

Показникам кожного рівня було присвоєно ранг: високому – ранг 1; середньому – 2; низькому – 3. Дані ранжирування були піддані процедурі процентильної нормалізації і переведені в z-оцінки. Після присвоєння рангів

був здійснений кореляційний аналіз зв'язку між рівнем сформованості моральної позиції і особливостями смисложиттєвих орієнтацій.

У студентів з високим рівнем сформованості моральної позиції спостерігається високий ступінь вираженості смисложиттєвих орієнтацій в минулому, сьогоденні і майбутньому. Для них характерні високий рівень моральної культури; ціннісно-смисловий зміст свідомості, моральну поведінку, що представляє собою складне базове утворення особистості, що відбиває вибірково-ціннісне ставлення до себе і іншого, орієнтації на іншого, що забезпечує орієнтацію на вільний позитивний вибір дії; ставлення до себе як самостійної, вільної і справедливої особистості.

У студентів із середнім рівнем сформованості моральної позиції спостерігається середній ступінь вираженості смисложиттєвих орієнтацій в минулому, сьогоденні і майбутньому. Їм властива досить стійка тенденція моральної поведінки, яка полягає в наявності системи морально-вольових устремлень і вчинків; власних, але іноді залежних від ситуації, оціночних суджень; стійкої позиції по відношенню до моральних норм і цінностей; усвідомленості, глибини почуттів, прояві співчуття, але іноді і байдужості (в залежності від ситуації).

У студентів з низьким рівнем сформованості моральної позиції спостерігається низький ступінь вираженості смисложиттєвих орієнтацій в минулому, сьогоденні і майбутньому. Для них характерна поведінка, залежна від тих установок, які домінують в референтній для них групі. Моральна позиція такого студента буде ситуативною. Це пояснюється їх інфантильністю, тобто вони мають слабкі вольові якості і боротьбу між зовнішніми мотивами і своєю моральною свідомістю. Такий студент зовні намагається виглядати моральним, вихованим, поважає іншого, однак така форма відносин – це лише демонстрація того, «який я хороший». Він при цьому «змушує» себе діяти у відповідності з совістю, маючи при цьому мотиви, далекі від демонстрованих.

Список використаної літератури

1. Ваништендаль С. «Резильєнтность» или оправданные надежды. Раненный, но не побежденный. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5582162/>
2. Лазос Г.П. Діагностика та профілактика негативних емоційних реакцій волонтерів-психологів/психотерапевтів у роботі з постраждалими дітьми. *Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: методичний посібник* / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, І.М. Біла, Г. П. Лазос ; за ред. З. Г. Кісарчук. К.: Логос, 2018. С. 186–232.
3. Лазос Г.П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Т. III: Консультативна*

психологія і психотерапія : зб. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2018. Вип. 14. С. 26–64.

4. Односталко Е.С., Киреева З.А. Трансформация компонентов состояния резильентности в трудной жизненной ситуации. *Вісник ХДУ. Серія Психологічні науки.* № 2. Т. 1. 2018. С. 52-57.

5. Романенко Ю.В. Сучасні психотехнології. К. : ДУІКТ, 2008. 72 с.

6. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практич. посіб. / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.]; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

7. Хамініч О.М. Апробація Community Resilience Model ТМ у роботі зі сприяння психологічній стійкості молоді з розлучених сімей. *Актуальні проблеми психології.* Т. І. Вип. 46. С. 128–134.

8. Bernard B. Turning it around for all youth: from risk to resilience. Launceton, Tasmania; Resiliency Associates and Global Learning Communities, 1997.

Чала Т.І., Сухенко І.І., Мірошніченко В.О.

ОСОБЛИВОСТІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Процес формування і розвитку сучасної сім'ї, який проходить в складних і суперечливих умовах економічної та соціально-політичної нестабільності, посилює проблему дезадаптації неповнолітніх та сприяє відхиленням у їх поведінці (Завацька, 2002; Дронова, 2010). Несприятливі сімейно-побутові відносини, надмірна зайнятість батьків, недоліки сімейного виховання та дитячо-батьківської взаємодії не сприяють створенню необхідних умов для становлення і розвитку особистості дитини, що набуває загострення у підлітковому віці (Балакірева, 2000). Особливої уваги потребують підлітки, виховання яких проходить у змінених умовах життєдіяльності, зокрема в неповній сім'ї, члени якої тривалий час із різних причин проживають окремо. Якщо вплив таких змін перевищує наявні адаптаційні можливості підлітка, то процес його соціальної адаптації блокується або відбувається невдало та виникають передумови для формування адиктивної поведінки (Афанасьєва, 2008; Варій, 2008).

Психологічні дослідження з означеної проблеми здебільшого були спрямовані на особливості роботи з дітьми з неблагополучних та дистантних сімей. Зовнішні та внутрішні детермінанти процесу

соціалізації підлітків із неблагополучних сімей розкриває В. Іванченко; на психологічні особливості диспозиційної системи особистості у функціонально неспроможній родині вказує О. Волошок; формуванню соціальної компетентності підлітка з неблагополучної сім'ї присвячені праці М. Докторович; вплив розлучення батьків на життєдіяльність та поведінку дитини вивчає І. Руденко; психологічні умови становлення життєвих домагань підлітків досліджує В. Третяченко; формуванням соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи займається Н. Клімкіна; особливості психологічної допомоги функціонально неблагополучним сім'ям в умовах навчально-виховного комплексу досліджує І. Юрченко. Лише порівняно недавно вчені почали досліджувати окремі аспекти проблем неповних сімей. Їх типологію пропонує О. Пенішкевич; на особливості емоційно-почуттєвої сфери підлітків із неповних сімей вказують О. Двіжона, Я. Расвська; запобіганню педагогічній занедбаності дітей з дистантних сімей та соціально-педагогічній роботі з ними присвячені праці Н. Гордієнко, Н. Куб'як.

Констатовано, що адиктивна поведінка як інтегральне поняття відображає різні прояви соціального, психологічного чи комплексного неблагополуччя особистості, яке полягає в дегармонізації її взаємодії з собою, соціумом, близьким оточенням, незалежно від джерела, природи й ступеня прояву (Ю. Єрґакова, Н. Завацька, Н. Максимова). Така поведінка більшою мірою притаманна підліткам, оскільки криза перехідного періоду характеризується зниженням адаптаційних можливостей, за яких виникають пускові психологічні механізми (конфлікти мотиваційної сфери, порушення емоційно-вольових проявів, пізнавальні труднощі тощо), які деформують суб'єктні стосунки і породжують внутрішні і зовнішні труднощі (І. Кон, А. Лічко, Г. Прихожан).

З'ясовано, що в працях, присвячених вивченню адиктивної поведінки підлітків, розглядаються проблеми типологізації дезадаптованих осіб (А. Бандура, Ю. Клейберг, А. Лучинкіна та ін.), значна увага приділяється акцентуаціям та психічним розладам дитини (Е. Ейдемільлер, А. Лічко), визначаються особливості поведінки дезадаптованих підлітків, відповідно до їх ролі у структурі асоціальних угруповань та дефектів розвитку дитини (О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська), представлено різні види корекційної роботи (О. Бондарчук, С. Кузікова, В. Харченко та ін.). При цьому суто

психологічні засоби корекції підлітків (С. Бадмаєв, В. Татенко, Д. Фельдштейн та ін.) здійснюються переважно в руслі індивідуального підходу, тобто працюють лише з дезадаптованою дитиною, не впливаючи на її оточення, а серед групових видів корекції найбільш поширеною формою є тренінг соціальних навичок (М. Бітянова, В. Большаков та ін.). Проте необхідним є наукове обґрунтування ефективних заходів корекційного впливу на адиктивну поведінку підлітків, які перебувають в несприятливих умовах соціалізації, зокрема виховуються в неповній сім'ї, адже питання психологічних особливостей адиктивної поведінки підлітків із неповних сімей та її корекції ще не знайшли достатнього висвітлення. Слід відзначити також відсутність чітких критеріїв, за якими можна було б оцінити рівень прояву адиктивної поведінки підлітків із неповної сім'ї та психологічні чинники, які її обумовлюють, а відтак і розробити ефективну програму психокорекції відповідно до психологічних особливостей адиктивної поведінки підлітків.

Визначено рівні прояву адиктивної поведінки підлітків з неповних сімей. Низький рівень виявлений у підлітків, яких відрізняли тривожність, невпевненість у собі та у своїх силах, слабка самокритика, а наявність частих конфліктів між членами сім'ї, неузгодженість виховних впливів в ній, заважали виробленню стійкої високоморальної життєвої позиції. Середній рівень встановлений у досліджуваних із неповних сімей, в яких матеріальний достаток у поєднанні з низькою духовністю, відсутністю адекватних вимог до дитини сприяли формуванню споживацтва. Підлітків відрізняли егоцентричність, негативізм; рівень вимог до оточуючих переважав натомість вимогливості до себе; простежувалися проблеми в навчанні та недисциплінованість. Високий рівень переважає у підлітків, в яких батько чи мати проявляли безвідповідальність та байдужість у ставленні до дитини. У досліджуваних виражені асоціальність, конфліктність, імпульсивність, впертість, а також виражена протидія виховним впливам.

Емпіричне вивчення психологічних особливостей адиктивної поведінки підлітків із неповних сімей дозволило визначити системоутворюючі внутрішні (незбалансованість локусу контролю; дезінтеграція між потребою в досягненні головних життєвих цінностей та можливістю їх досягнення в реальності; суперечливість самооцінки; дисгармонійні емоційні стани (емоційна нестабільність, напруга, тривожність); несформованість навичок соціальної взаємодії) та зовнішні

(дезадаптивні форми батьківського ставлення (директивність, ворожнеча, автономність, непослідовність); несприятливий психологічний клімат сім'ї, наявність конфліктів та напруженість між її членами; недостатня емоційна близькість з батьками та дефіцит спілкування з ними, їх підтримки та захисту; психогенні травмуючі події (стресори); низький соціометричний статус) чинники такої поведінки.

Список використаної літератури

1. Афанасьева В. В. Вплив сім'ї та школи на девіантну поведінку підлітка. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2008. № 4. С. 43-51.
2. Балакірева О. М. Сім'я в структурі життєвих орієнтацій. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. С. 27–33.
3. Варій М. Й. Девіантна поведінка і депривація. *Психологія особистості*. К., 2008. С. 448-464.
4. Дронова О. С. Теоретико-прикладні засади профілактики та корекції агресивної поведінки неповнолітніх. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 7. С. 57-60.
5. Завацька Н. Є. Особливості особистісної детермінації uzалежненої поведінки підлітків та її корекція: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2002. 20 с.

Шевченко Р. П., Шаповалова В.А., Капасва А.В.

АНАЛІЗ СОЦІО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Особливості формування соціального функціонування у військовослужбовців привертає увагу дослідників у зв'язку з низкою додаткових стресогенних факторів, що впливають саме на дану соціальну групу. Згідно з дослідженнями (Варламов, 2003), в ряді випадків особливості психоемоційного стану пов'язана з перебуванням у військовому середовищі, умовами роботи, пов'язаними з нею особливостями психологічного функціонування часто ведуть до різкої зміни соціально-психологічного статусу в цілому.

В інших дослідженнях (Волик, 2002) автори приділили увагу тому, що в умовах несприятливих тенденцій динаміки стану здоров'я військовослужбовців необхідно більш ретельне дослідження всього спектра причин, які послужили основою зростання захворюваності даної категорії населення. Значимість оперативної інформації про фактори соціально-

психологічного неблагополуччя представників даної соціальної групи, постійного моніторингу рівня здоров'я, вивчення стресогенних факторів підвищеної захворюваності дозволять проведення своєчасної діагностики та корекції.

Одним з базових завдань психологічної служби є компетентна оцінка рівня розвитку нервово-психічної стійкості та психологічної готовності, що в подальшому вкладається в систему соціально-психологічного супроводу військовослужбовців. В даному контексті мається на увазі сукупність вроджених і придбаних якостей особистості, мобілізаційних ресурсів і резервних психофізіологічних можливостей організму, що забезпечують оптимальне функціонування індивіда в несприятливих умовах професійного середовища.

Для реалізації мети дослідження було проведено комплексне психодіагностичне обстеження. За умови інформованої згоди з дотриманням принципів біоетики та деонтології було обстежено 465 військовослужбовців, в число яких увійшли військовослужбовці з невротичними та психосоматичними розладами. Увага приділялась дослідженню феноменології дезадаптаційних реакцій, патопсихологічних механізмів їх формування і оптимізацію психокорекційних програм, які відіграють роль у можливості відновлення їх подальшої професійної діяльності.

Розроблений з урахуванням відокремлених даних реабілітаційний комплекс передбачав аналіз макро- та мікросоціальних факторів утворення дезадаптаційного стану, реконструкцію паттернів поведінки, чітке окреслення особистісного потенціалу та підвищення адаптаційного потенціалу, формування конструктивних моделей міжособистісних відносин, рішення внутрішньоособистісних конфліктів, є супроводжуваним етапом загальної моделі соціально-психологічного супроводу, проводився в групах втручання з виразним маркером інформативності.

Таким чином, загальними принципами системи соціально-психологічного супроводу військовослужбовців є: комплексне застосування елементів соціально-психологічного супроводу (тріаж, психокорекційний та реабілітаційний комплекси); визначення маркерів інформативності та нозологічної належності для диференційованого застосування психокорекційних; визначення моделі соціально-психологічного супроводу як центральної ланки системи лікування невротичних та психосоматичних розладів.

Відповідно до вищевказаних принципів розроблена та реалізована системасоціально-психологічного супроводу.

З урахуванням визначених порушень емоційної сфери, індивідуально типологічної структури особистості, паттернів поведінки, рівень соціального функціонування, адаптаційного потенціалу психологічно обґрунтований вибір методів та форм психокорекційного втручання.

Принципи побудови системи соціально-психологічного супроводу для військовослужбовців визначеної діагностичної групи:

1) загальним принципом для обох підгруп втручання військовослужбовців з невротичними та психосматичними розладами є застосування психотерапевтичних методів, які спрямовані на відновлення психічних ресурсів, стабілізацію психоемоційного стану та оволодіння навичками саморегуляції фізичного стану;

2) цільовим завданням психокорекційної інтервенції для підгрупи втручання військовослужбовців з невротичними розладами було опрацювання конструктивних моделей поведінки в стресових обставинах, що підвищить особистісну компетентність у подоланні стрес-ситуацій;

3) для підгрупи військовослужбовців з психосматичними розладами психокорекційна інтервенція особистісно-орієнтована, що дозволяє пацієнту мати конструктивну внутрішню картину хвороби для збереження психічного здоров'я.

Проведений структурно-функціональний аналіз соціально-психологічного супроводу військовослужбовців підтверджує необхідність оволодіння військовослужбовцями навичками саморегуляції, підвищення рівня стресостійкості, які дозволять підвищити їх адаптаційний потенціал в цілому.

Список використаної літератури

1. Варламов Д. О. Медико-соціальні проблеми професійного стресу у військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України // Військова медицина України. 2003. Т. 3, № 3–4. С. 105–109.

2. Волик О. М. Соціальний та духовний комфорт військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України // Військова медицина України. 2002. Т. 2, № 1. С. 92–94.

3. Ильина И. К. Роль психологической адаптации при посттравматических стрессовых расстройствах // Архив психиатрии. — 2009. — Т. 15, № 1 (56). С. 60–64.

Шевяков О.В., Хатіпов М.О., Казакова Ю.О.

ДИНАМІЧНІ СОЦІОТЕХНІЧНІ СИСТЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема соціально-психологічного забезпечення життєдіяльності нині недостатньо досліджена. Вона розглядалася вченими здебільшого з позицій психологічного забезпечення функціонування організму, а не розвитку системи життєдіяльності. Відомо, що соціотехнічні системи – це системи діяльності з особливим компонентним складом: є діяльність, у якій проектуються певні процеси, котрі потім залучаються в іншу діяльність, яку вони розвивають, актуалізуючи вирішення проблем. Розвиток є одна з

визначальних рис соціотехнічних систем, він мобілізує фахівців, у тому числі жінок, задля якісних змін.

За останні двадцять років розвинувся особливий тип соціотехнічних систем діяльності як впровадження динамічних інформаційних технологій (О.Шевяков, 2020). Вони є майже недослідженими з точки соціальної підтримки фахівців, у тому числі жінок. Дослідження потреб розвитку психологічних особливостей системи діяльності жінок, психологічних факторів розвитку системи діяльності відбувалось для формування необхідного рівня роботоздатності (О.Шевяков, Е.Дорошенко, 2020), психологічної безпеки особистості (О.Вlynova, L.Holovkova, 2018), корпоративної культури (О.Вlynova, V.Lappo, 2020), модернізації управління (N.Yevdokymova, O.Sheviakov, 2019), професійного здоров'я (O.Shevchenko, I.Burlakova, 2020), ергономічності (O.Sheviakov, O.V., O. Krupskyi, 2017).

Згідно зі структурно-функціональною моделлю розвитку соціотехнічних систем підсистема спонтанної активності фахівця поєднує процеси, котрі протікають одночасно з цілеспрямованими процесами підсистеми зовнішньої взаємодії з соціумом, тобто залежать від соціального замовлення. Воно сприяє формулюванню завдань розвитку та процесу досягнення мети. На операціональному рівні вирішуються завдання діяльності, на основі домінуючого мотиву у жінок як фахівців формується мета, вони аналізують умови діяльності, актуалізуючи відповідні алгоритми досягнення результату.

При виборі та реалізації програм розвитку досліджено чинники розвитку соціотехнічних систем – організаційні та технічні дії жінок. З'ясовано, що вони безпосередньо пов'язані з компонентами роботоздатності. Встановлено відмінності в експертних оцінках жінками показників операціонального навантаження, а також ступінь впливу на напруження діяльності технічних та організаційних факторів.

Методами анкетування та оцінки складності алгоритмів діяльності виявлені значущі достовірні відмінності в оцінці жінками когнітивної складової навантаження і впливу на неї технічних чинників.

Встановлено, що в динаміці працездатності жінок розрізняються функціональні стани, які відповідають періодам впрацьовування (другий місяць), оптимальної (восьмий місяць) та нестійкої роботоздатності (дванадцятий місяць).

При факторному аналізі показників функціонального стану (ФС) жінок до початку роботи встановлено чинники, які впливають на інтегральний показник життєдіяльності. Особливого значення набуває перший фактор F1 (5,018), значення якого майже в п'ять разів перевищує факторне навантаження другого фактора F2 (1,150). Значимість обох факторів перевищує 80% від загальної сукупності факторів.

До першого фактора (психофізіологічного забезпечення) до початку

роботи належать інформаційні змінні, а саме швидкість переробки інформації; до другого (професійного рівня) – прямі показники роботоздатності. В кінці роботи перший фактор визначається лише підсистемою психологічного забезпечення.

Другий чинник залежить від суб'єктивної оцінки стану життєдіяльності та показників професійного рівня. Встановлено, що під час роботи в динамічних соціотехнічних системах в жінок розвивається гостра втома, яка може призвести до перевтоми. Проведена робота з оптимізації та профілактики несприятливих функціональних станів за інтегральним показником, у якому виділено чотири рівня оцінки (суб'єктивний, операціональний, психофізіологічний та професійний).

Емпіричні дані виявили особливості прояву функціональних станів для контрольної та експериментальної груп. До початку роботи у жінок обох груп був присутній несприятливий функціональний стан, який не забезпечував оптимальну роботоздатність. Після закінчення роботи у жінок експериментальної групи сформовано сприятливий стан динамічного узгодження, який призвів до суттєвого підвищення ефективності праці. На відміну від експериментальної групи, у жінок контрольної не відбулося суттєвого підвищення рівня ефективності діяльності. Останнє свідчить про сприятливу дію прийомів довільної психічної саморегуляції.

За наслідками емпіричних досліджень отримані характеристики, які дозволяють прогнозувати ефективність життєдіяльності та роботоздатність жінок у динамічних соціотехнічних системах, а також можливі зміни їх функціонального стану. Обґрунтовано необхідність соціально-психологічного забезпечення розвитку динамічних соціотехнічних систем, що допоможе подолати негативні наслідки їх функціонування.

Список використаної літератури

1. Шевяков О. В. та ін. Психологія соціальної підтримки життєдіяльності жінок в умовах динамічної соціотехнічної системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки"*. 2020. Вип. 1. С. 168 – 173.
2. Шевяков О.В., Дорошенко Е.Ю., Михалюк Є.Л., Приходько В.В., Ляхова І.М., Ніканоров О.К., Малахова С.М., Гурєєва А.М. Особливості соціально-психологічної реабілітації спортсменів-паралімпійців, які спеціалізуються в пауерліфтингу. *Запорожський медичний журнал*. 2020. Вип.22. № 1(118). С. 96-102. <http://zmj.zsmu.edu.ua>
3. Blynova O. Y., Holovkova L.S., Sheviakov O.V. Philosophical and sociocultural dimensions of personality psychological security. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. №. 14. P. 73 – 83. [URL:http://ampr.diit.edu.ua/article/view/150750](http://ampr.diit.edu.ua/article/view/150750).

4. Blynova O., Lappo V., Kalenchuk O., Agarkov O. Corporate Culture of a Higher Education Institution as a Factor in Forming Student's Professional Identity. *Revista Inclusiones*. 2020. Vol. 7. P. 481 – 496.

5. Yevdokymova N., Sheviakov O., Koval I., Lunov V., Kocharian A., Barinova N., Onufrieva L. Psychological Provision of Processes Modernization of Metallurgical Production Management. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. № 8(4S). P. 115-121. doi: 10.35940/ijrte.D1004.1184S19.

6. Shevchenko O. A., Burlakova I.A., Sheviakov O.V., Agarkov O.A. Psychological foundations of occupational health of specialists of economic sphere. *Медичні перспективи*. 2020. Том 25. №2. С. 163 – 167. [URL:http://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206890](http://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206890).

7. Sheviakov, O.V., Krupskiy, O.P., Slavskaya Y.A. Ergonomic provision of modernizing management processes of metallurgical production in Ukraine and China. *Scientific Bulletin of National Mining University. Scientific and technical journal*. 2017. Вип. 1(157). P. 134 – 143.

Юрчинська Г.К., Завацький Ю.А., Сухенко І.І.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

Особистісним критерієм, завдяки якому можна оцінити ступінь задоволеності людини своїм життям і самим собою, повноту її функціонування і ставлення до різних аспектів такого функціонування є психологічне благополуччя особистості. Важливе значення психологічного благополуччя в контексті постійних соціальних змін і викликів неможливо переоцінити, оскільки виявлення як особистісних передумов благополуччя особистості, так і зовнішніх, ситуаційних значущих стосовно рівня психологічного благополуччя чинників можна вважати одним із першочергових завдань як теоретичних, так і прикладних досліджень в лоні психологічної науки.

Психологічне благополуччя може бути обумовлене як внутрішніми, особистісними предикторами, так і різноманітними зовнішніми чинниками, мінливими умовами життя тощо. Для більш повного і всеосяжного аналізу чинників рівня благополуччя особистості слід зважати на наявність як внутрішніх, так і зовнішніх його передумов. У даному дослідженні внутрішнім чинником, який має забезпечувати більш-менш сталий рівень благополуччя навіть за умови життєвих змін було вирішено вважати базові переконання особистості, а визначним в наш час зовнішнім чинником, який вплинув на зміну життєвого ладу багатьох людей і мав значною мірою вплинути на переживання благополуччя – карантин (карантинні обмеження),

впроваджений в Україні з метою запобігання розповсюдження вірусу COVID19.

Найбільш повно і детально феномен психологічного благополуччя було розглянуто в рамках шестикомпонентної теорії К. Ріфф. Автор даної концепції розглядає явище благополуччя крізь призму його шести основних компонентів: самоприйняття, позитивні відносини з оточуючими, автономію, управління навколишнім середовищем (компетентність), мету (ціль) в житті, особистісний ріст (Ріфф, Кейс, 1995: 719–727).

Визнаючи усі переваги шестикомпонентної концепції, ми вимушені констатувати також деякі її обмеження для науковця при використанні у власних дослідженнях, а саме: відсутність повної картини благополуччя особистості (виділені компоненти психологічного благополуччя в повній мірі відображають особливості позитивного функціонування особистості, однак не дають усієї повноти інформації про відчуття задоволеності людиною своїм буттям); повне ігнорування гедоністичної складової благополуччя. В якості другої концепції, яка складає основу нашого дослідження, було вирішено розглядати п'ятифакторну структуру суб'єктивного благополуччя, запропоновану Р.М. Шаміоновим і Т.В. Бесковою. В результаті теоретичного й емпіричного дослідження, авторами було виокремлено наступні компоненти (сторони) благополуччя: 1. емоційне благополуччя; 2. екзистенційно-діяльнісне благополуччя; 3. его-благополуччя; 4. гедоністичне благополуччя; 5. соціально-нормативне благополуччя (Шаміонов, Бескова, 2018).

Як можна побачити, концепція К. Ріфф і п'ятифакторна структура благополуччя Р.М. Шаміонова, Т.В. Бескової не суперечать одна одній і можуть співіснувати в рамках одного теоретичного конструкту явища психологічного благополуччя особистості: компоненти, виділені К. Ріфф, є структурними компонентами благополуччя; компоненти благополуччя, запропоновані Р.М. Шаміоновим і Т.В. Бесковою, є різними сторонами, боками або сферами благополуччя особистості.

Слід зазначити, що базові переконання в даному дослідженні розглядаються не як ізольований феномен, вплив якого на благополуччя ми маємо на меті визначити, а як компонент світогляду особистості, його когнітивна (і частково – установча) складова. Саме явище світогляду в психологічній науці визначають як систему узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини в ньому, загальні закономірності функціонування реального та ідеального світу, на ставлення людей до навколишньої дійсності і себе, а також зумовлені цими поглядами переконання, ідеали і принципи пізнання (Кузнецов, 2019: 41–48). Аналіз праць науковців, які займалися визначенням феномену світогляду, дає змогу відмітити керівну роль переконань особистості в структурі індивідуального світогляду, нарівні з іншими його елементами: когнітивний, емотивний,

установчий складові (Хмелько В.Є.); змістовний (який представлений базовими переконаннями особистості), ціннісний, структурний і функціональний аспекти (Леонт'єв Д.О.); метафізика, стосунки з групою, ставлення до авторитету, локус відповідальності, суб'єктність, мінливість як компоненти світогляду (М. Колтко-Рівера); світопереконання, «я-розуміння», ставлення до себе і навколишнього світу (Кривега Л.Д.) (Хмелько, 1972: 30-38; Колтко-Рівера, 2004: 3–58; Леонт'єв, 2004; Кривега, 1998).

Інший аспект нашого дослідження пов'язаний із особливостями переживання психологічного благополуччя на фоні карантину 2019-2020 років. У публікаціях за цією актуальною тематикою приділялася увага: вивченню особливостей тривожно-фобічних розладів в умовах пандемії і важливості своєчасної діагностики подібних розладів з метою забезпечення психологічного здоров'я населення (Юрьєва, Шустерман, 2020: 5–10), визначенню особливостей психічного здоров'я в період пандемії COVID-19, а саме особливостей переживання психологічної кризи та тривожних розладів (Чабан, Хаустова, 2020: 26–36); було приділено увагу аналізу відмінностей у переживанні почуття щастя у період COVID-19 (а саме таких аспектів щастя, як: стан фізичного, психологічного, духовного благополуччя; комфорт і безпека; трансцендентне переживання; почуттєва орієнтація на майбутнє), проаналізовано наявність залежності між почуттям щастя та тісними емоційними стосунками і рівнем соціальної активності (стійкі тривалі стосунки і наявність соціальної активності позитивно пов'язані із переживанням щастя) (Литвинчук, Можаровська, 2020: 47-57). Окрім визначення особливостей переживання тривоги в умовах пандемії, було приділено значну увагу і аналізу чинників, які можуть послаблювати або провокувати виникнення тривожних станів: проживання в міських районах, проживання разом з родичами і наявність постійного доходу у сім'ї було визнано захисними факторами для студентів коледжів проти переживань тривоги під час спалаху COVID-19, тоді як наявність родича чи знайомого, інфікованого COVID-19, а також проблеми, пов'язані із економічним благополуччям і академічною успішністю студентів було визнано факторами ризику виникнення тривоги (Цао, Фанг, Хоу, Хань, Сю, Донг, Чжен, 2020: 112-934).

Також в останніх дослідженнях було виявлено, що високий рівень впливу ситуації з коронавірусом на психологічне благополуччя може проявлятися: у схильності до переживання астеничних емоцій, депресивних станів та використання способів подолання стресу, заснованих на уникненні та соціальному відволіканні; у зростанні тривожності та зниженому рівні психологічного благополуччя (Тітов, Тітова, Седих, Giacomuzzi, Ertl, Rabe, 2020: 55-76).

Важливим завданням психології здоров'я було визнано проведення досліджень, пов'язаних із організаційною, економічною психологією і в

сфері здійснення психологічно допомоги та психологічного навчання персоналу в організації в умовах пандемії COVID-19, які б дали змогу визначити основні напрямки організації діяльності працівників в період пандемії (Максименко, Карамушка, Креденцер, 2020: 11-14).

Список використаної літератури

1. Галян І. М. Психологічне благополуччя як виразник екзистенціальної сповненості майбутніх педагогів. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія, випуск 9. К. : Талком, 2016. С. 132–139.
2. Кривега Л.Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества. Запорожье : ЗГУ, 1998. 202 с.
3. Кузнецов О.І. Світогляд особистості як психологічна проблема. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні наук. Херсон. держ. ун-т, ф-т психології, історії та соціол. Херсон, 2019. №1. С. 41–48.
4. Леонтьев Д.А. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность. Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе. Томск: Томский государственный университет, 2004. С.11–29.
5. Литвинчук А., Можаровська Т. Особливості переживання почуття щастя молоддю і дорослими в умовах заходів протидії COVID-19. Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2020. № 10 (55). С. 47–57.
6. Максименко С. Д., Карамушка Л. М., Креденцер О.В. Психологія здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: предмет та актуальні напрямки дослідження. Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології забезпечення : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції з організаційної та економічної психології (21 травня 2020 року). Київ – Біла Церква, 2020. С. 11–14.
7. Падун М.А., Котельникова А.В. Методика исследования базисных убеждений личности. Лаборатории психологии и психотерапии посттравматического стресса ИПРАН, Москва. 2007.
8. Пахоль Б.Є. Суб'єктивне та психологічне благополуччя: сучасні і класичні підходи, моделі та чинники . Український психологічний журнал. 2017. № 1. С. 80–104. Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2017_1_9
9. Тітов І.Г., Тітова Т.Є., Седих К.В., Giacomuzzi S., Ertl M., Rabe M. Психологічне благополуччя особистості в період пандемії COVID-19. Психологія і особистість: наук. журнал. Інститут психології імені Г. С.

Костюка НАПН України; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. Вип. 2 (18). С. 55–76.

10. Хмелько В.Е. Світогляд особи: психологічна структура і функції. Філософська думка. 1972. № 3. С. 30–38. Режим доступу до ресурсу: <http://old.kiis.com.ua/pub/svitos.pdf>

11. Чабан О.С., Хаустова О.О. Психічне здоров'я в період пандемії COVID-19 (особливості психологічної кризи, тривоги, страху та тривожних розладів). НейроNews. 2020. №3 (114). С. 26–36. Режим доступу до ресурсу: [https://neuronews.com.ua/ua/archive/2020/3 %28114 %29/pages-26-36/psihichne-zdorov-ya-v-period-pandemiyi-covid-osoblivosti-psihologichnoyi-krizi-trivogi-strahu-ta-trivozhnih-rozladiv-#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2020/3%28114%29/pages-26-36/psihichne-zdorov-ya-v-period-pandemiyi-covid-osoblivosti-psihologichnoyi-krizi-trivogi-strahu-ta-trivozhnih-rozladiv-#gsc.tab=0).

12. Шамионов Р.М., Бескова Т.В. Методика діагностики суб'єктивного благополуччя личности. Психологические исследования. 2018. Т. 11, № 60. Режим доступу до ресурсу: <http://psystudy.ru/index.php/num/2018v11n60/1602-shamionov60.html>

13. Шевеленкова Т.Д., Фесенко П.П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования). Психологическая диагностика. 2005. № 3. С. 95–129.

14. Юрьева, Л.Н., Шустерман, Т.И. Пандемия COVID-19: риски для психологического благополучия и психического здоровья. Український вісник психоневрології. 2020. Т.28 (Вип. 2). С. 5–10. Режим доступу до ресурсу: <https://uvnpu.com.ua/upload/iblock/2cd/2cd19a17309d2de06cb09248ff7299f7.pdf>

15. Cao W., Fang Z., Hou G., Han M., Xu X., Dong J., Zheng J. The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. Psychiatry Research. 2020. Vol. 287. P. 112934.

16. Koltko-Rivera M. The psychology of worldviews. Review of general psychology, 2004. Vol. 8 (1). P. 3–58

17. Ryff C., Keyes C. The structure of psychological well-being revisited. Journal of Personality and Social Psychology. 1995. P. 719–727.

Відомості про авторів

Антоненко О.М. – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Бозоян М.А. – аспірант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Бочелюк В.Й. – доктор психологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Боярин Л.В. – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області; докторантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Блискун О.О. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Брильова А.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21зм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Василенко С.О. – здобувач вищої освіти групи СР-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Візнюк І.М. – доктор психологічних наук, кафедра психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Ворошилова В.Ю. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21дм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Гайворонська В.Г. – здобувач вищої освіти групи СР-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Гейко Є.В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка; гіпнотерапевт (еріксонівський гіпноз, техніки активації свідомості ТАС).

Гетта А.Ю. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21зм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Гетта О.М. – кандидат медичних наук, доцент кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Гончарова М.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Гоян І.М. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Добровольська Н.А. – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського;

Durkalevych I. – dr. nauk humanistycznych w zakresie psychologii, wykładowca psychologii w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Stanisława Piłonia, Polska;

Дятченко Д.О. – аспірант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Жернова Д.С. – здобувач вищої освіти групи СР-21д кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Жигаренко І.Є. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Завацька Н.Є. – доктор психологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Завацький В.Ю. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Завацький Ю.А. – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Заверуха О.Я. – кандидат психологічних наук; докторантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Зайка М.Р. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18д кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Закорко К.П. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Запасна О.Ф. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Зликов В.Л. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України;

Капасва А.В. – здобувач вищої освіти групи СР-18 з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Кацинська М.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21зм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Квятковський І.В. – здобувач вищої освіти групи СР-21дм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Коваленко А.Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ;

Ковальчук З.Я. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ;

Колмиченко М.О. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Комар Т.В. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету;

Кононенко О.І. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Котух О.В. – молодший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Кривобогова Н.П. – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Кузикова С.Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Литвиненко О.Д. – доктор психологічних наук, професор, директор

Інституту психології, психотерапії та управління, м. Одеса;

Литвиненко О.О. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Ломанова Л.С. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Лук'янюк О.В. – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Лукашов О.О. – к.е.н., здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Лукомська С.О. – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Мальцева А.Р. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-19з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Михайлишин У.Б. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Мілушина М.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, Мелітопольського інституту екології і соціальних технологій Відкритого Міжнародного Університету «Україна»;

Мірошникова Н.С. – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Мірошниченко В.О. – здобувач вищої освіти групи СР-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Мірошниченко Є.В. – здобувач вищої освіти групи СР-20д кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Мейгарчан С.Ю. – кандидат психологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ;

Мельник А.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Морозова М.О. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-19з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Нагорянська С.С. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Ольхова Є. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-19з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Омелянюк С.М. – кандидат психологічних наук, докторант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Ostasz G. – dr. hab, prof. PRz, zakład finansów i bańkowości, Politechnika Rzeszowska;

Панов М.С. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної освіти та психології Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради;

Пілецька Л.С. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ;

Пілецький В.С. – кандіат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ;

Попович І.С. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету;

Проценко В.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Пухно С.В. – доцент кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Radwański R. – Politechnika Rzeszowska;

Śmiechowski M. – Politechnika Rzeszowska;

Савчук О.А. – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (морально-психологічного забезпечення) наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба;

Середіна А.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Сільченко Є.О. – здобувач вищої освіти групи СР-19з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Смирнова О.О. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Спицька Л.В. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Сотнікова К.К. – аспірантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Терехов А.В. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21зм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Тkach А. – Dr hab., prof. PRz, Department of Economics, Rzeszow University of Technology I. Łukasiewicz; zakład finansów i bankowości Politechnika Rzeszowska

Ткач Т.В. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Тоба Б.Ю. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-20з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Тоба М.В. – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Турбан В.В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ;

Федорова О.В. – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету гуманітарних та соціальних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Хатіпов М.О. – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Царенок Л.Б. – кандидат психологічних наук, докторантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Циганок Д.М. – старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Чала Т.І. – аспірантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Шаповалова В.А. – доктор медичних наук, професор, професор кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Шевченко Р.П. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології, Одеський національний морський університет;

Шевяков О.В. – професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк; професор кафедри психології та педагогіки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

Шелест О.В. – старший лаборант кафедри здоров'я людини та фізичного виховання, магістрант спеціальності 053 Психологія Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк;

Шеремет А.М. – здобувач вищої освіти групи СР-18з кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Юрчинська Г.К. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Янович І.В. – магістр спеціальності Фізична терапія, ерготерапія; старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Ястремський П.Ф. – здобувач вищої освіти групи ПСПП-21зм кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ :ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Частина II

(за матеріалами VIII Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченої пам'яті професора Ващенко Ірини Володимирівни «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри», 27-28 грудня 2021 р.)

Оригінал-макет:

Поливода В.В.

Підписано до друку 31.12.2021 р.
ф. 60x90/16, ум. др. арк. 6,7
Зам. 31/12/21-252, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528
printquick@ukr.net